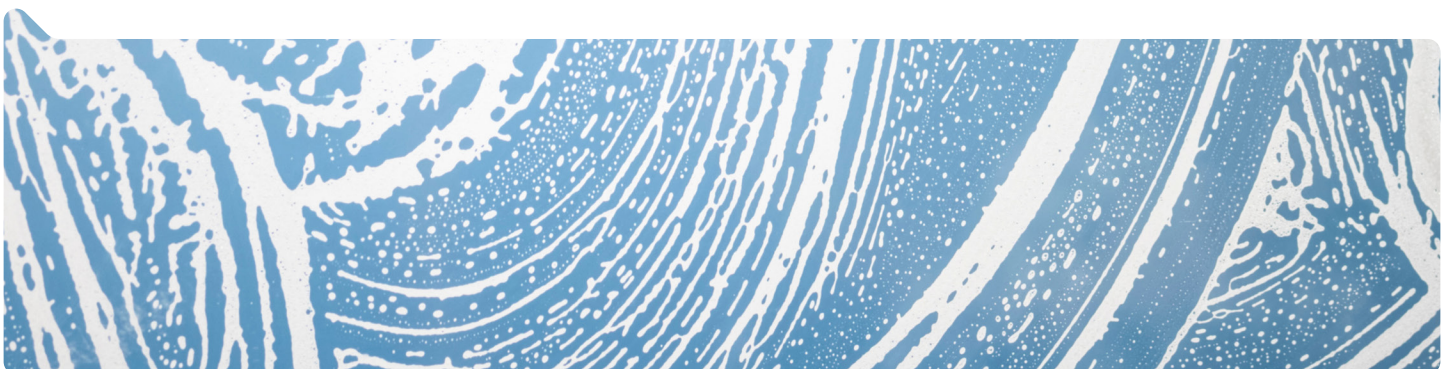

Pensioenfonds Schoonmaak

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen
Halfjaarverslag januari - juni 2023

**Pensioen
Schoonmaak**

Inhoudsopgave

	02
1. Samenvatting	04
2. Inleiding verantwoord beleggen	08
3. Screening	13
4. Uitsluiten	14
5. Engagement	17
6. Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen	38
7. ESG integratie	48
8. Impact beleggen: green bonds	50
9. Bijlagen	51

1. Samenvatting

We willen beleggen in bedrijven en landen die goed omgaan met mensen en goed omgaan met de wereld. Dat noemen wij verantwoord beleggen. Wij vinden het heel belangrijk dat die bedrijven goed omgaan met hun werknemers. En dat zij zich houden aan de mensenrechten. En dat zij zorgen dat mensen in een schone wereld kunnen wonen en werken en hun kinderen straks ook. Daarom letten wij bij de bedrijven waarin wij beleggen speciaal op mensenrechten arbeidsnormen en klimaatverandering. Dat doen we bij de bedrijven in Nederland en bij de bedrijven in andere landen. Want zo krijg je schoon geld in een schone wereld en daar houden wij van: een schoon pensioen. In dit hoofdstuk geven wij een samenvatting van de manier waarop wij afgelopen half jaar verantwoord hebben belegd.

1.1. MVB beleid

We willen beleggen in bedrijven en landen die goed omgaan met mensen. En goed omgaan met de wereld. Dat noemen wij verantwoord beleggen. Hoe wij precies verantwoord willen beleggen hebben wij staan in ons beleid, het Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB) beleid. Voor het opstellen van het MVB beleid kijken wij naar internationale en breed geaccepteerde normenkaders. Deze kaders worden door het pensioenfonds onderschreven en worden gebruikt bij de beoordeling van de ondernemingen waarin we beleggen. Daarnaast hebben we enkele speerpunten gedefinieerd. Dit zijn thema's die wij als pensioenfonds belangrijk vinden. Volgend vanuit die thema's richten wij ons op een drietal Sustainable Development Goals.

Verder hebben wij in het MVB beleid opgenomen wat onze overtuigingen verantwoord beleggen en Klimaatovertuigingen zijn en de instrumenten die wij gebruiken om ons beleid uit te voeren. Ook zijn in het beleid onze doelstellingen opgenomen waarvan de voortgang terug te vinden is in de bijlage. Ons MVB beleid is [hier](#) te vinden.

Uitgangspunten

Voor het vastleggen van het MVB beleid kijken wij naar **internationale en breed geaccepteerde normenkaders**, namelijk:

- UN Global Compact;
- OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen;
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights;
- Sustainable Development Goals (SDGs).

Speerpunten en SDGs

Mensenrechten: Landen en bedrijven moeten op mensenrechten letten.

SDG 3: 'Goede Gezondheid en Welzijn'

Arbeidsnormen: Landen en bedrijven moeten goed omgaan met hun mensen.

SDG 8: 'Eerlijk werk en economische groei'

Klimaat: Bedrijven moeten goed omgaan met het klimaat.

SDG 13: 'Klimaatactie'

Instrumenten: de manier waarop wij ons MVB beleid uitvoeren

- **Screenen van bedrijven:** We kijken of bedrijven zich houden aan de regels
- **Uitsluiten:** We letten goed op in welke bedrijven en landen we niet willen beleggen.
- **Engagement:** We gaan in gesprek met bedrijven
- **Stemmen op aandeelhoudersvergadering:** We laten onze stem horen op vergaderingen
- **ESG integratie:** We nemen duurzaamheidsinformatie mee in de beleggingsbeslissing
- **Impact beleggen: green bonds** We beleggen in bedrijven met een positieve impact op het klimaat

Overtuigingen Verantwoord Beleggen

1. Verantwoorde keuzes maken in onze beleggingen die wij altijd kunnen uitleggen, is een onderdeel van de missie, visie en strategie. Daarom heeft het belangrijke impact op onze beleggingskeuzes.
2. Wij hebben de overtuiging dat integratie van duurzaamheidsinformatie (ESG integratie) in het beleggingsproces op de korte termijn niet zal zorgen voor slechtere risico-rendement ratio, en op de lange termijn zorgt voor een gelijke of betere risico-rendement verhouding.
3. Wij vinden het belangrijk om de portefeuille zoveel mogelijk te vrijwaren van maatschappelijk onwenselijke activiteiten, zelfs al zou het rendement van de portefeuille hierdoor lager worden.

Klimaatovertuigingen

1. Wij vinden het thema klimaat zowel vanuit een risico/rendement perspectief als vanuit een maatschappelijk perspectief een relevant en belangrijk onderwerp.
2. Wij identificeren klimaatrisico's als enigszins tot zeer materieel voor het pensioenfonds en houden hier net als andere risico's rekening mee in haar beleggingsbeleid.
3. Wij vinden dat Pensioenfonds Schoonmaak een rol heeft in de energietransitie en we houden daarbij rekening met de mogelijkheden die passend zijn bij (de doelstelling van) het pensioenfonds.
4. Wij vinden het vooralsnog acceptabel om te (blijven) beleggen in CO₂ intensieve bedrijven mits deze bedrijven een strategie hebben hoe om te gaan met de energietransitie.
5. Wij zijn er van overtuigd dat CO₂ reductiedoelstellingen voor de beleggingsportefeuille helpen om het risicoprofiel van het pensioenfonds te verlagen.
6. Wij gaan er vanuit dat op de korte- en middellange termijn fossiele energie noodzakelijk is, maar dat schone energie een steeds groter aandeel zal krijgen in de energievoorziening en dat deze overgang exponentieel is.

Doelstellingen

In het MVB beleid hebben wij ook doelen opgeschreven. Deze doelen gaan over de bedrijven waarin we niet willen beleggen, hoe we het gesprek aan gaan met bedrijven en hoe we precies willen stemmen op vergaderingen van bedrijven. Ook hebben we klimaatdoelstellingen geformuleerd. Zo willen we bijvoorbeeld dat de bedrijven waarin we beleggen niet teveel CO₂ uitstoten en willen we helpen om de overgang naar schone energie te maken. Tenslotte hebben we ook doelstellingen voor de vastgoedfondsen waarin we beleggen.

In de bijlagen is te zien om welke doelstellingen het gaat en daarnaast het resultaat of de voortgang op deze doelstellingen, specifiek: [Resultaat MVB doelstellingen](#).

Onze instrumenten - de manier waarop wij ons MVB beleid uitvoeren

1. We kijken of bedrijven zich houden aan de regels (**screenen**).
2. We willen beleggen in bedrijven en landen die goed omgaan met mensen. En goed omgaan met de wereld. We willen dus niet beleggen in bedrijven en landen die dat niet doen (**uitsluiten**).
3. We gaan in gesprek met bedrijven als iets niet goed gaat in het bedrijf (**engagement**). Dat doen we op vier gebieden, namelijk: mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en corruptie. Ook gaan we met bedrijven in gesprek over specifieke onderwerpen, zoals gezondheidzorg en CO₂ reductie.
4. Ook laten onze stem horen op vergaderingen (**stemmen op aandeelhoudersvergaderingen**).
5. Daarnaast willen wij dat bij het nemen van beleggingsbeslissingen altijd informatie over duurzaamheid wordt meegenomen (**ESG integratie**).
6. Tenslotte willen we dat een deel van onze beleggingen direct een positieve impact hebben op ons klimaat (**impact beleggen: green bonds**).

1.2. Resultaten op 30 juni 2023

Onderstaande tabellen en figuren tonen de resultaten die we hebben behaald met ons MVB beleid.

Screenen van bedrijven

We onderzoeken of bedrijven zich aan de regels en onze normen houden. De uitkomsten van de screening worden verdeeld naar aandachtgebieden en beoordeeld op de mate van betrokkenheid van de onderneming en het effect op de samenleving en/of het milieu. De aandachtsgebieden zijn mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie. Deze screening vormt de basis voor ons gesprek (normatieve engagement).

De resultaten van de screening staan vermeld in onderstaande tabel:

TABEL 1.2.1

Per 30-06-2023	Aantal ondernemingen uitgesloten op normatieve gronden	Nieuwe normatieve dialogen 30-06-2023
Mensenrechten	35	10
Arbeidsnormen	12	8
Milieu	35	10
Anti-corruptie	0	4

Als je meer wil weten over deze screening, [klik dan hier](#).

Uitsluiten

We willen beleggen in bedrijven en landen die goed omgaan met mensen. En goed omgaan met de wereld. Daarom letten we goed op waarin we beleggen. En waarin we niet beleggen. Bedrijven waarin we niet willen beleggen sluiten we uit. In onderstaand overzicht laten we zien welke uitsluitingen wij doen en het aantal issuers/landen die worden uitgesloten.

TABEL 1.2.2

Aantal uitsluitingen per categorie ¹	
Schenders van internationale normen	114
Controversiële wapens	144
Steenkolen, teerzanden, Schalieolie- en gas en Arctische olie- en gas	494
Tabaksproducenten	48
Landen	45
Staatsbedrijven in uitgesloten landen	437
Goed Bestuur	19

¹ In de aantallen zijn dubbelingen meegenomen. De aantallen zijn gebaseerd op aantal ISINs

Wil je meer informatie? Ga dan naar het [hoofdstuk Uitsluiten](#).

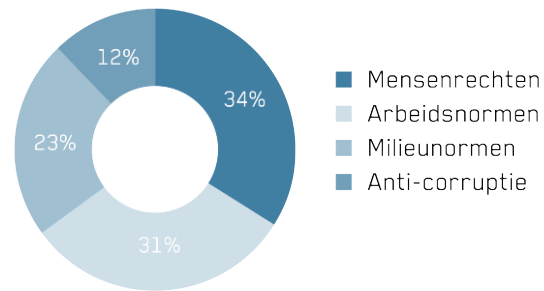
Engagement

We zeggen er wat van als het niet goed gaat. Dat doen we op verschillende manieren.

Normatieve engagement

Pensioenfonds Schoonmaak vindt het belangrijk om in gesprek te gaan met ondernemingen, die internationaal breed gedragen normen schenden. We noemen dit Normatieve engagement. Per 15 juni 2023 maken 109 ondernemingen deel uit van het normatieve engagementprogramma. Met deze ondernemingen spreken we over één of meerdere normschendingen. Het aantal schendingen waarover we spreken kan daarom afwijken van het aantal ondernemingen in het normatieve engagementprogramma. In totaal lopen er 148 dialogen. Onderstaand is weergegeven hoe het programma is opgebouwd.

FIGUUR 1.2.1 NORMSCHENDING

Wil je hier meer over weten? Kijk dan verder in het [engagement hoofdstuk](#).

Thematische engagement

Wij spreken ondernemingen in specifieke sectoren of ketens aan ter bevordering van een algemene standaard. Dit noemen wij Thematische engagement. Wij voeren op twee thema's gesprekken, namelijk CO₂ reductie en Access to Healthcare. Binnen deze thema's worden met verschillende bedrijven en sectoren gesproken.

TABEL 1.2.3 AANTAL DIALOGEN NAAR THEMA

Thema	Aantal
Reductie CO ₂ uitstoot	8
Access to Healthcare	9

Kijk voor meer informatie naar het [thematisch hoofdstuk](#).

ESG Nederland

In de eerste helft van 2023 is Achmea IM, namens het Pensioenfonds, in dialoog gegaan met acht Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Deze dialogen vonden plaats binnen het Eumedion verband, zie tabel 5.1.1.

We hebben voor ieder gesprek uitgeschreven wat er is besproken, zie hiervoor [ESG Nederland](#).

Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

We laten onze stem horen op vergaderingen. We stemmen onder andere over zaken die te maken hebben met mensenrechten, arbeidsomstandigheden en klimaatverandering. Zo laten we horen wat we daar van vinden. En hebben we invloed op wat een bedrijf doet.

TABEL 1.2.4

Aantal vergaderingen	Agendapunten	Hoe vaak hebben wij tegen gestemd
1032 vergaderingen	1.5805agendapunten	19%

Zie voor meer informatie het [hoofdstuk over stemmen](#).

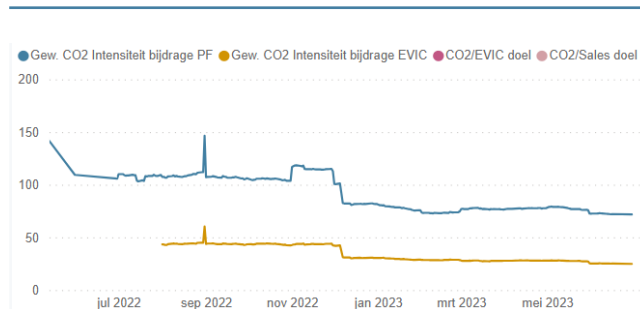
ESG integratie

Wij geloven dat het meewegen van Ecologische Sociale en Governance (ESG) informatie op de lange termijn bijdraagt aan het verbeteren van de beleggingsportefeuille. De manier waarop we dit doen bekijken we per categorie.

Wij hebben ook klimaatdoelstellingen vastgesteld, onder andere om klimaatrisico's in de portefeuille te verminderen. Zo sturen wij ook op CO₂. In onderstaand plaatje zie je het verloop van de CO₂. De flinke daling komt door de implementatie van de klimaatbenchmark aandelen wereld.

[Klik hier](#) als je meer informatie wil lezen.

FIGUUR 1.2.2

Impact beleggen: green bonds

Green Bonds zijn obligaties die zijn uitgegeven door overheden, internationale instellingen of ondernemingen, waarbij de opbrengsten worden gebruikt voor financiering van duurzame ofwel 'groene' projecten. Deze projecten helpen de energietransitie. Ze hebben een positieve impact op het klimaat en daarom noemen we het impact beleggen. Wij beleggen 2% van onze beleggingsportefeuille in green bonds.

In onderstaand overzicht laten we zien in welke projecten we zitten (in het vierde kwartaal van 2022):

TABEL 1.2.5

Soort projecten	Percentage
Alternative energy	34,2
Green building	24,3
Low-carbon Transportation	20,4
Other	5,7
Energy Efficiency	4,9
Sustainable Water Management	1,9
Sustainable Natural Resources	1,8
Pollution Prevention and Control	1,1

De totaal gerapporteerde vermeden CO₂ (per jaar/miljoen geïnvesteerd) is 251.

2. Inleiding verantwoord beleggen

Pensioenfonds Schoonmaak past sinds 2008 instrumenten van verantwoord beleggen toe bij het beheer van haar vermogen. In deze halfjaarlijkse rapportage leest u over de laatste stand van zaken met betrekking tot deze instrumenten en vindt u terug welke activiteiten namens Pensioenfonds Schoonmaak zijn ondernomen. Op de website van Pensioenfonds Schoonmaak vindt u beleidsdocumenten en rapportages waarnaar in dit rapport wordt verwezen. Deze inleiding geeft een kort overzicht van de achtergrond van verantwoord beleggen.

2.1. Wat houdt verantwoord beleggen in?

Pensioenfonds Schoonmaak staat voor een goed en betaalbaar pensioen. Pensioenfonds Schoonmaak is van mening dat verantwoord beleggen bijdraagt aan het realiseren van een goed en betaalbaar pensioen voor huidige en toekomstige generaties. Daarom besteedt Pensioenfonds Schoonmaak waar nodig en mogelijk aandacht aan ecologische, sociale en governance onderwerpen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen door ondernemingen waarin belegd wordt speelt een belangrijke rol.

2.2. Wat zijn de uitgangspunten?

Voor het MVB-beleid hanteert Pensioenfonds Schoonmaak de principes van het Global Compact van de Verenigde Naties als uitgangspunt. Deze principes hebben betrekking op vier hoofdthema's:

- Mensenrechten
- Arbeidsnormen
- Milieu
- Anticorruptie

Het VN Global Compact bestaat uit tien breed geaccepteerde principes (zie bijlage). Deze principes vinden hun oorsprong in internationale verdragen zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en principes van de International Labour Organisation (ILO). Het VN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun eigen invloedssfeer kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen.

2.3. Wat doet Pensioenfonds Schoonmaak?

Voor het MVB-beleid hanteert BpfSchoonmaak een aanpak waarbij gebruik wordt gemaakt van de volgende instrumenten. De instrumenten, de gemaakte keuzes en de recente ontwikkelingen worden ieder besproken.

1. **Screenen**, we kijken of bedrijven zich houden aan de regels houden
2. **Uitsluiting**, van producenten van controversiële wapens, delvers van steenkolen, teerzanden, structurele schenders van UN Global Compact en het uitvoeren van een landenbeleid;
3. **Engagement**, het aangaan van de dialoog met ondernemingen;
4. **Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen**. Er is bij het stemmen een focus op de speerpunten mensenrechten, arbeidsnormen en klimaat.
5. **ESG integratie**
6. Impact beleggen: **green bonds**

2.4. Reikwijdte van het MVB-beleid

Daar waar mogelijk past Pensioenfonds Schoonmaak haar MVB-beleid toe op de beleggingen. Het MVB-beleid van Pensioenfonds Schoonmaak is van toepassing op beleggingen in discretionaire mandaten en voor een groot deel ook voor fondsen die worden beheerd door Achmea Investment Management (hierna: Achmea IM). Pensioenfonds Schoonmaak maakt voor het beheer van haar vermogen, naast Achmea IM, ook gebruik van externe

vermogensbeheerders. Wanneer het fonds gebruik maakt van beleggingsfondsen van externe vermogensbeheerders, is het niet altijd mogelijk om een eigen MVB-beleid toe te passen.

In onderstaand MVB overzicht is weergegeven welke instrumenten van toepassing zijn in de fondsen en mandaten van Pensioenfonds Schoonmaak. In de bijlagen is een tekstuele toelichting gegeven over de toepassing.

TABEL 2.4.1 OVERZICHT ESG-INSTRUMENTEN EN TOEPASSING IN DE BELEGGINGSPORTEFEUILLE

		Staatsobligaties (Matching)	Aandelen Wereld Ontwikkelde Markten	Aandelen Opkomende Markten ¹	Niet- staatsobligaties	(Staats)Obligaties Opkomende markten	Green Bonds	Hypotheken	Vastgoed
		Mandaat	Mandaat	Fonds	Mandaat	Mandaat	Mandaat	Fonds / mandaat	Fondsen
1	Stemmen (stembeleid Pensioenfonds Schoonmaak)	NA	Ja	Ja	NA	NA	NA	NA	NA
2	Normatieve dialoog op de thema's mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti corruptie)	NA	Ja	Ja	Ja	NA	Ja	NA	NA
3	Thematisch engagement	NA	Ja	Ja	Ja	NA	Ja	NA	NA
4	Uitsluitingen								
	Normschenders (mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en corruptie)	NA	Ja	Ja	Ja	NA	Ja	NA	NA
	Controversiële wapens (Nucleaire, biologische en chemische wapens, anti-persoonsmijnen, clustermunition)	NA	Ja	Ja	Ja	NA	Ja	NA	NA
	Fossiele brandstoffen								
	Delvers steenkool: meer dan 1% omzet uit steenkool.	NA	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	NA	NA
	Gebruikers steenkool: meer dan 10% omzet uit gebruik steenkool.	NA	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	NA	NA
	Teerzanden, Arctic drilling, schaliegas en – olie: meer dan 5% omzet uit deze activiteiten.	NA	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	NA	NA
	Tabaksproducenten	NA	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	NA	NA
	Landenbeleid (Arbeidsnormen) met uitsluiting Staatsbedrijven	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	NA	NA

6	ESG-integratie, waaronder CO2 doelstelling	Ja	Ja ²	Ja	Ja ³	Nee	Ja ³	Nee	Nee
7	Impact beleggen: green bonds	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee
8	Vastgoed. GRESB ⁴ : minimaal 75% heeft 4 of 5 sterren	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	Ja

¹ MVB beleid van het EME-fonds is van toepassing. Dit beleid komt in zeer grote mate overeen met het MVB beleid van Pensioenfonds Schoonmaak.

² Toepassing van de MSCI Climate Change index. CO2 reductiedoelstelling: ...

³ Op basis van MSCI ESG ratings en research. CO2 reductiedoelstelling van toepassing binnen niet-staatsobligaties:

⁴ Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB): we beleggen alleen in vastgoedfondsen die deelnemen aan GRESB.

2.5. Hoe legt Pensioenfonds Schoonmaak verantwoording af?

Transparantie is onafscheidelijk verbonden aan een goed MVB- beleid. Pensioenfonds Schoonmaak rapporteert daarom tweemaal per jaar hoe zij de afgelopen periode invulling gaf aan het beleid. Ook rapporteert Pensioenfonds Schoonmaak over de wijze waarop instrumenten zijn ingezet op ESG-thema's.

Pensioenfonds Schoonmaak publiceert ieder half jaar een MVB-rapportage. De rapportage is toegankelijk via de website van Pensioenfonds Schoonmaak. Daarnaast staan op deze website de volgende documenten:

1. [MVB-beleid](#);
2. [Stembeleid](#);
3. [Verslag verantwoord en betrokken aandeelhouderschap](#);
4. [Overzicht beleggingen](#);
5. [Vote Disclosure Systeem ten aanzien van steminstructies. U kunt hier zien hoe per aandeelhoudersvergadering is gestemd.](#)

2.6. Recente ontwikkelingen

De klimaatdoelstelling wordt ook toegepast binnen het credits mandaat

Pensioenfonds Schoonmaak heeft de volgende klimaatovertuiging en doelstelling opgenomen in het MVB beleid: Wij zijn er van overtuigd dat CO2 reductiedoelstellingen voor de beleggingsportefeuille helpen om het risicoprofiel van het pensioenfonds te verlagen en in 2030 is CO2 voetafdruk verlaagd met 50% ten opzichte van 2015 voor de aandelenportefeuille. De langetermijndoelstelling is een klimaatneutrale portefeuille in 2050. De klimaatdoelstelling was voorheen van toepassing

op aandelen. In dit halfjaar hebben we besloten om de klimaatdoelstelling breder toe te passen, namelijk in het credits mandaat. Het implementeren van een reductiepad binnen credits is in lijn met SGB's overtuiging en doelstelling. Pensioenfonds Schoonmaak borgt hiermee dat het reductiepad ook in lijn is met het akkoord van Parijs. De volgende doelstelling is van toepassing: een reductie van 30% ten opzichte van 2020 en daarna tot 2030 een gemiddelde reductie van 7% per jaar.

Het uitsluitingsbeleid ten aanzien van normschenders is gewijzigd

Pensioenfonds Schoonmaak heeft een uitsluitingsbeleid ten aanzien van ondernemingen die structureel internationale normen op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en corruptie schenden. We noemen deze ondernemingen ook wel Normschenders. Voorbeelden van deze internationale normen zijn: UN Global Compact, OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights. In het afgelopen halfjaar hebben wij dit uitsluitingsbeleid geëvalueerd. Het aangepaste normschendersbeleid is per 1 juli 2023 van toepassing. De belangrijkste veranderingen zijn als volgt:

- Het beleid voor vastgestelde normschenders wordt strikter doordat deze ondernemingen direct beoordeeld worden en uitgesloten indien het bedrijf geen passende maatregelen treft. Eerder hanteerde Pensioenfonds Schoonmaak een termijn van 2 jaar waarna een onderneming pas op de uitsluitingslijst kan worden geplaatst bij onvoldoende maatregelen.
- In het beleid worden bedrijven met een vermeende normschending niet meer na een bepaalde tijdsperiode direct uitgesloten, maar wordt inhoudelijk naar de casus gekeken en beoordeeld in hoeverre de onderneming maatregelen neemt om de schending op te hebben.

Nieuw engagementthema "Access to Healthcare".

In het eerste half jaar van 2023 is een nieuw thema opgestart, namelijk "Access to Healthcare". Het nieuwe thema bouwt voort op het in december 2022 afgesloten engagement thema "Goede en toegankelijke medicijnen". Met dit nieuwe thema gaan we de scope vergroten. We richten ons naast de

farmaceutische sector nu ook op andere ondernemingen die een belangrijke rol spelen in de zorgketen, zoals ondernemingen die diagnostiek verzorgen, medische apparatuur ontwikkelen en medische hulpmiddelen distribueren.

Ons stembeleid is geüpdatet

Jaarlijks wordt beoordeeld of het stembeleid nog actueel is en of aanpassingen nodig zijn. Daarvoor worden verschillende bronnen gebruikt, zoals de jaarlijkse policy update van Institutional Shareholder Services, wet- & regelgeving en inzichten van onze MVB-dienstverlener. Op de website is de nieuwe versie van het stembeleid te vinden. De belangrijkste wijziging zijn als volgt:

- Virtuele/hybride vergaderingen: Wij stemmen over het algemeen voor voorstellen om aandeelhoudersvergaderingen in hybride vorm te houden. Voorstellen om een volledig virtuele aandeelhoudersvergadering te houden worden case-by-case beoordeeld. Waarborging van dezelfde aandeelhoudersrechten als bij een fysieke vergadering is hierbij een belangrijk vereiste.
- Aanpassing identificatie ondernemingen in 'ESG factoren': Ondernemingen zijn duidelijker gespecificeerd, er kan daardoor goede toetsing plaatsvinden.
- Beloning EGS prestatie criteria: Ondernemingen zijn duidelijker gespecificeerd, er kan daardoor goede toetsing plaatsvinden.

3. Screening

Pensioenfonds Schoonmaak heeft in juni 2021 een due diligence beleid opgesteld in lijn met de vereisten van het IMVB-convenant voor pensioenfondsen. Dit beleid is terug te vinden als [bijlage van het MVB-beleid](#) van Pensioenfonds Schoonmaak¹. Pensioenfonds Schoonmaak heeft Achmea IM aangesteld als ESG dienstverlener en heeft Achmea IM de opdracht gegeven om uitvoering te geven aan het MVB-beleid van het Pensioenfonds. Uit hoofde daarvan voert Achmea IM onder andere het due diligence beleid uit en geeft zij uitvoering aan het stem- en engagement activiteiten. Periodiek legt Achmea IM verantwoording af aan het pensioenfonds.

Door onze beleggingsportefeuille (wereldwijde aandelen en bedrijfsobligaties) te screenen identificeren wij (potentiële) negatieve impact op de samenleving en het milieu. Dit zijn de belangrijkste (potentiële) ongunstige effecten van onze beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren. Ter beoordeling wordt vervolgens gekeken naar de impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of het milieu en de ernst, schaal en onomkeerbaarheid van de schending.

De uitkomsten van de due diligence screening worden gecategoriseerd naar thematische aandachtgebieden en beoordeeld op de mate van betrokkenheid van de onderneming en het effect op de samenleving en/of het milieu. De thematische aandachtgebieden van Pensioenfonds Schoonmaak zijn mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie.

Wanneer er een (potentiële) negatieve impact wordt geïdentificeerd, gaan wij de dialoog aan met de onderneming. Als na verloop van tijd blijkt dat een onderneming geen progressie maakt in het voorkomen/verhelpen van de negatieve impact, gaan wij over tot het uitsluiten van de onderneming. Daarnaast is een aantal ondernemingen al op voorhand uitgesloten in verband met structurele schendingen en het niet opstaan voor dialoog om de schending op te heffen. De resultaten van de due diligence screening en de actie die is ondernomen door het pensioenfonds staan vermeld in onderstaande tabel:

TABEL 3.1

Per 30-06-2023	Aantal ondernemingen uitgesloten op normatieve gronden	Nieuwe normatieve dialogen 30-06-2023
Mensenrechten	35	10
Arbeidsnormen	12	8
Milieu	35	10
Anti-corruptie	0	4

In hoofdstuk 4 van dit MVB halfjaarverslag is terug te vinden welke ondernemingen zijn uitgesloten en is tevens aangegeven op basis van welke norm en schending dit plaatsvond. In hoofdstuk 5 van dit MVB-halfjaarverslag staat de voortgang van het normatieve engagement programma vermeld. In hoofdstuk 5.4 staan per thematisch aandachtsgebied de namen vermeld van de ondernemingen waarmee de dialoog is gestart.

¹ MVB Beleid: <https://www.pensioenschoonmaak.nl/images/mvb-beleid-bpf-schoonmaak-2021.pdf>

4. Uitsluiten

Er zijn verschillende redenen waarom wij ervoor kiezen om niet te beleggen in bepaalde ondernemingen. Zo kan Pensioenfonds Schoonmaak ervoor kiezen om niet te beleggen in ondernemingen die ongewenst gedrag vertonen of ondernemingen die bepaalde controversiële producten produceren. Wanneer een onderneming betrokken is bij een controversieel product, veelal een kernactiviteit van de onderneming, is een engagementbeleid niet reëel. Het is immers lastig de onderneming over te halen een ander product te produceren. In dat geval hanteert Pensioenfonds Schoonmaak op voorhand een uitsluitingsbeleid. Daarnaast kunnen ondernemingen die op structurele wijze met hun gedrag internationale normen bijvoorbeeld rondom mensenrechten, milieu, arbeidsnormen of corruptie schenden en bij achterblijvende engagementresultaten worden uitgesloten van het beleggingsuniversum. Hierbij vormen de principes van het Global Compact, de principes van de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de UN Guiding Principles on Business & Human Rights de uitgangsbasis. Het uitsluitingsbeleid richt zich op de volgende, namelijk producenten van controversiële wapens, delvers van steenkolen, teerzanden, structurele schenders van internationale gedragsnormen en landen die grove arbeidsnormenschendingen hebben.

4.1. Uitsluitingsgronden

In onderstaand overzicht zijn de uitsluitingsgronden die relevant zijn voor Pensioenfonds Schoonmaak uiteengezet. In de bijlagen kunt u de uitgesloten bedrijven per 1 juli 2023 vinden.

Uitsluitingscriterium	Definitie	Data	Update	Bijlagen
Controversiële wapens	<p>Nucleaire wapens</p> <p>Biologische wapens</p> <p>Chemische wapens</p> <p>Antipersoonsmijnen</p> <p>Clustermunitie</p> <p>Bij het bepalen van de definitie van controversiële wapens zoekt Pensioenfonds Schoonmaak daarbij aansluiting bij internationale verdragen die door Nederland zijn ondertekend en bij het beleid van de Nederlandse overheid.</p> <p>Jaarlijks stuurt de AFM een nieuwe definitieve indicatieve uitsluitingslijst (risicoradar) rond</p>	ISS ESG	Halfjaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023
Tabak	Betrokkenheid van individuele bedrijven wordt vastgesteld aan de hand van omzet gegenereerd uit de productie en distributie van tabaksgoederen. Een onderneming wordt uitgesloten indien de tabaksgoederen gerelateerde omzet meer dan 50% is.	ISS ESG	Halfjaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023
Steenkool	Pensioenfonds Schoonmaak hanteert een restrictief beleid ten aanzien van steenkool. Het steenkoolbeleid is gericht op het delven en het gebruik van thermisch steenkool (inclusief bruinkool, bitumen, antraciet en stoomkolen). Ondernemingen worden uitgesloten van belegging als:	MSCI	Halfjaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst

	<p>De omzet van een onderneming is voor meer dan 1% afkomstig uit aan steenkoolgerelateerde activiteiten. De winning van thermische steenkool (inclusief bruinkool, bitumineuze, antraciet en stoomkolen) en de verkoop ervan aan externe partijen zijn relevant bij het bepalen van de aan steenkool gerelateerde omzet. Inkomsten uit kolenhandel worden vanwege databeperkingen vooralsnog niet meegenomen in deze berekening.</p> <p>De omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is van elektriciteitsopwekking uit thermische steenkool (inclusief bruinkool, bitumineuze, antraciet en stoomkolen).</p>			per 1 juli 2023
Teerzanden	Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de extractie en verwerking van teerzanden voor de winning van olie.	MSCI	Halfjaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.
Schalie- olie en gas	Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de extractie en productie van schaliegas en -olie.	MSCI	Halfjaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.
Arctisch olie- en gas	Ondernemingen worden uitgesloten van belegging indien de omzet van een onderneming voor meer dan 5% afkomstig is uit de extractie en productie van Arctisch gas en -olie.	MSCI	Halfjaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.
Normschenders	Pensioenfonds Schoonmaak sluit ondernemingen uit die op grove en structurele wijze internationaal breed gedragen normen op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie schenden. Het Pensioenfonds spreekt van een structurele schending wanneer de schending ook na dialoog na ten minste twee jaar nog altijd niet (in voldoende mate) is opgeheven.	ISS ESG	Jaarlijks	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.
Landen	In de portefeuille van staatsobligaties van opkomende markten mag niet belegd worden in obligaties geëmitteerd door landen gesanctioneerd door de VN Veiligheidsraad en EU. Naast de EU sanctie lijst en de VN sanctie lijst worden de prestaties van de landen in de ITUC Global Rights index (arbeidsnormen) als vertrekpunt gebruikt bij het opstellen van een landenuitsluitingslijst. Landen met een score van 5 of hoger worden uitgesloten.	EU en VN sanctielijst en ITUC	Jaarlijkse update	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.
Staatsbedrijven van uitgesloten landen	Wij kiezen er voor staatsbedrijven (bedrijven die voor meer dan 50% van de staat zijn) uit te sluiten omdat we niet wensen bij te dragen aan het financieren van landen die arbeidsrechten niet in voldoende mate waarborgen.	MSCI	Halfjaarlijks	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.
Goed bestuur	<p>Pensioenfonds Schoonmaak belegt in ondernemingen die voldoen aan de praktijken van goed bestuur (good governance). Ondernemingen die op dit vlak zeer slecht presteren, worden op voorhand uitgesloten. Daarbij wordt minimaal gekeken naar de wettelijke vereisten op het gebied van:</p> <p>Goede managementstructuren;</p> <p>Betrekkingen met werknemers;</p> <p>Beloning van het betrokken personeel;</p> <p>Naleving van de belastingwetgeving.</p>	MSCI	Jaarlijks	Zie de bijlagen voor de uitsluitingslijst per 1 juli 2023.

Hier bovenop wordt, zowel vóór als na het aankopen van beleggingen, het MVB-beleid toegepast. Bij het bepalen of ondernemingen goed presteren op het gebied van goed bestuur, maakt Pensioenfonds Schoonmaak gebruik van ESG-data van derden. Mocht een onderneming waarin wordt belegd na verloop van tijd niet goed presteren, dan wordt deze alsnog uitgesloten volgens het gestandaardiseerde uitsluitingsproces.

4.1.1. Samenstelling uitsluitingslijst

Het onafhankelijke onderzoeksbureau ISS ESG stelt ieder halfjaar vast welke ondernemingen betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens en tabaksproducenten. Normschenders wordt jaarlijks geupdated. Daartoe bekijkt het onderzoeksbureau het gehele belegbaar universum. Wanneer het onderzoeksbureau betrokkenheid vaststelt is dat reden tot uitsluiting.

Twee maal per jaar screenen wij het beleggingsuniversum via MSCI voor het criterium steenkool, teerzanden, Schalieolie- en gas en Arctisch olie- en gas. Inkomsten uit kolenhandel en transport worden vanwege databeperkingen voornamelijk niet meegenomen in de berekening.

Ondernemingen die zijn aangemerkt als betrokken bij de verschillende uitsluitingscriteria plaatsen wij op de geactualiseerde uitsluitingslijst. Eventueel aanwezige holdings in het criterium verkopen wij. Portefeuillemanagers mogen geen nieuwe holdings aankopen van uitgesloten ondernemingen zolang de onderneming op de uitsluitingslijst staat. Inkomsten uit kolenhandel en transport worden vanwege databeperkingen voornamelijk niet meegenomen in de berekening.

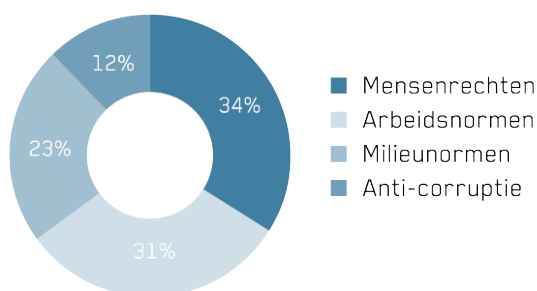
5. Engagement

Een onderneming is gericht op het maken van winst. Dit streven naar winstmaximalisatie kan echter op gespannen voet komen te staan met internationale richtlijnen voor verantwoord ondernemen, zoals het Global Compact, de OESO Richtlijnen voor Multinationale ondernemingen of de UN Guiding Principles on Business & Human Rights. Wanneer ondernemingen deze internationale richtlijnen systematisch schenden, wordt gedrag onverantwoord. Daarmee ontstaat er een risico voor de continuïteit van de onderneming en houdbaarheid van winstrealisatie op de lange termijn. Daarom is het in het voordeel van de onderneming en al haar belanghebbenden dat richtlijnen voor verantwoord ondernemen worden gerespecteerd. Daarom gaat Pensioenfonds Schoonmaak in dialoog met ondernemingen. Inzet: het duidelijk stellen van kaders, het ontwikkelen van kennis bij ondernemingen en het definiëren van 'good practices'. Pensioenfonds Schoonmaak gaat in gesprek met ondernemingen over lange termijn waardecreatie. Zo draagt Pensioenfonds Schoonmaak bij aan het bewaken van het juiste evenwicht. In de bijlagen worden de uitgangspunten van de dialoog verder toegelicht.

Omvang en resultaten normatieve engagementprogramma

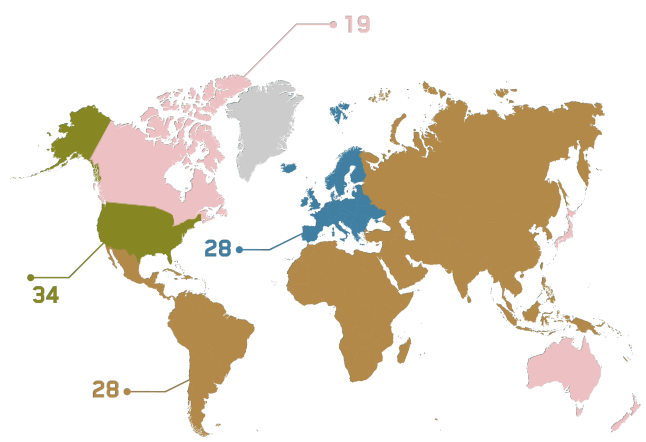
Pensioenfonds Schoonmaak vindt het belangrijk om in gesprek te gaan met ondernemingen, die internationaal breed gedragen normen schenden. We noemen dit Normatieve engagement. Per 15 juni 2023 maken 109 ondernemingen deel uit van het normatieve engagementprogramma. Met deze ondernemingen spreken we over één of meerdere normschendingen. Het aantal schendingen waarover we spreken kan daarom afwijken van het aantal ondernemingen in het normatieve engagementprogramma. In totaal lopen er 148 dialogen. In het afgelopen halfjaar is met 25 ondernemingen een nieuwe dialoog geïnitieerd of een lopende dialoog opnieuw opgestart. Onderstaand figuur weergeeft hoe het programma is opgebouwd.

FIGUUR 5.1 NORMSCHENDING

De ondernemingen zijn gevestigd in verschillende regio's en markten. De focus van het programma ligt met 81 dialogen op de ontwikkelde markten. We verdelen deze onder in Europa, Verenigde Staten en Wereld overig (Japan, Australië, Canada, Nieuw-Zeeland). Daarnaast voeren we de dialoog met 28 ondernemingen in de opkomende markten. Onderstaand figuur laat de regionale verdeling zien van ondernemingen in het normatieve engagementprogramma.

FIGUUR 5.2 ONDERNEMINGEN NAAR REGIO

Voortgang lopende dialogen

Iedere dialoog heeft vier engagementverwachtingen, die specifiek zijn voor de onderneming. Deze engagementverwachtingen worden samengevat in vier mijlpalen, die voor iedere dialoog hetzelfde zijn, zoals weergegeven in tabel 1. De voortgang per mijlpaal wordt vervolgens in iedere dialoog getoetst aan de hand van vier indicatoren: (1) een onafhankelijke partij heeft de

maatregelen goedgekeurd, (2) er zijn maatregelen geïnitieerd, (3) er is een toezegging gedaan en (4) er zijn geen maatregelen genomen.

Per dialoog is bekeken welke mijlpaal relevant is voor de onderneming. Herstel en Verhaal is bijvoorbeeld niet in alle gevallen relevant doordat er niet één specifieke groep van benadeelden is of Herstel en Verhaal al plaats heeft gevonden via het nationale rechtssysteem.

TABEL 5.1 MIJLPALEN

Mijlpalen	
1	Het delen van relevante informatie
2	Implementatie van Beleid
3	Herstel en Verhaal
4	Opheffen en/of Voorkomen

De statistieken over de voortgang hebben betrekking op het volledige engagementprogramma. Alle positief afgesloten dialogen zijn uit de statistieken gehaald. De onderstaande tabellen weergeven alleen de lopende dialogen.

Ten aanzien van de eerste mijlpaal - Het delen van Relevante Informatie - zijn in 35% van de dialogen nog geen stappen zijn gezet door de onderneming. Dat kan komen door onwil of doordat de dialoog recent is gestart. In 13% van de dialogen heeft de onderneming een toezegging gedaan relevante informatie te delen. In 44% van de dialogen is relevante informatie gedeeld en in 6% van de gevallen ook geverifieerd door een onafhankelijke partij. Voor 3% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 5.2 DELEN VAN RELEVANTE INFORMATIE

Indicatoren	Mijlpaal 1: Delen van relevante informatie
 Er zijn geen maatregelen genomen	35%
 Er is een toezegging gedaan	13%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	44%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	6%
n.v.t.	3%

Voor de tweede mijlpaal – De Implementatie van het Beleid – zijn in 28% van de dialogen geen stappen gezet noch toezeggingen gedaan. In 33% van de dialogen is de toezegging gedaan om beleid te implementeren en in 32% van de dialogen hebben de ondernemingen daadwerkelijk beleid geïmplementeerd. In 2% van de gevallen is dit beleid geverifieerd door een onafhankelijke partij. Voor 5% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 5.3 IMPLEMENTATIE VAN BELEID

Indicatoren	Mijlpaal 2: Implementatie van beleid
 Er zijn geen maatregelen genomen	28%
 Er is een toezegging gedaan	33%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	32%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	2%
n.v.t.	5%

Het mogelijk maken van Herstel en Verhaal, zoals ook benoemd in het IMVB-convenant, is de derde mijlpaal. In 40% van de dialogen zijn er geen maatregelen genomen ten aanzien van Herstel en Verhaal. In 17% van de dialogen zijn er toezeggingen gedaan en in 33% van de gevallen hebben de ondernemingen aan de onderliggende engagementverwachtingen hebben voldaan, waarvan 2% geverifieerd zijn door een onafhankelijke partij. Voor 7% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 5.4 HERSTEL EN VERHAAL

Indicatoren	Mijlpaal 3: Herstel en Verhaal
 Er zijn geen maatregelen genomen	40%
 Er is een toezegging gedaan	17%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	33%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	2%
n.v.t.	7%

Bij de vierde mijlpaal - Het opheffen en/of Voorkomen van de Schending - zien we dat er in 40% van de dialogen geen maatregelen zijn genomen. In 31% van de dialogen is er een toezegging gedaan en 13% van de ondernemingen hebben aan de onderliggende engagementverwachtingen hebben voldaan, waarvan geen geverifieerd zijn door een onafhankelijke partij. In 16% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 5.5 OPHEFFEN EN/OF VOORKOMEN

Indicatoren	Mijlpaal 4: Opheffen en/of voorkomen
 Er zijn geen maatregelen genomen	36%
 Er is een toezegging gedaan	31%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	17%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	1%
n.v.t.	15%

5.1. Normatieve dialogen

Onderstaand is aangegeven welke nieuwe dialogen rond normatieve schendingen zijn geïnitieerd in het afgelopen halfjaar.

Mensenrechtenschendingen

Het doel van deze dialogen is het opheffen van de geconstateerde of vermeende mensenrechtenschendingen. Daarnaast vragen we de onderneming beleid, processen en rapportages te ontwikkelen die verband houden met het voorkomen van nieuwe mensenrechtenschendingen. De onderneming moet aantonen dat de schending van relevante Global Compact principes, OESO richtlijnen of de UN Guiding principles on Business & Human Rights is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij dit vaststelt.

Schendingen van de beginselen van mensenrechten kunnen betrekking hebben op de activiteiten van ondernemingen in landen met controversiële regimes. Door hun activiteiten in deze landen genereren de ondernemingen inkomsten voor de betreffende regimes, die deze inkomsten vervolgens vaak niet ten goede laten komen aan de lokale bevolking. Daarnaast komt het voor dat lokale gemeenschappen direct worden geschaad door de activiteiten van de ondernemingen. Andere voorbeelden van schendingen op het gebied van mensenrechten zijn onrechtmatigheden tegen de lokale bevolking door personeel of ingehuurd veiligheidsdiensten van ondernemingen.

Afgesloten dialogen

Voorafgaand aan de rapportagedatum zijn in het engagementprogramma 98 dialogen succesvol afgesloten. Dat betekent dat de ondernemingen niet langer betrokken zijn bij de vermeende schending. Met 9 ondernemingen is de dialoog voortijdig afgesloten, vanwege gebrek aan reactie en/of samenwerking.

Pensioenfonds Schoonmaak is in het eerste halfjaar van 2023 met tien ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) mensenrechtenschending, zie onderstaande tabel.

TABEL 5.1.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN MENSENRECHTENSCHENDING H1 2023¹

Onderneming	Gestart
Berkshire Hathaway Inc.	Q1 2023
China Gas Holdings Limited	Q1 2023
Deutsche Telekom AG	Q1 2023
Experian Plc	Q2 2023
Jindal Steel & Power Ltd.	Q1 2023
Marriott International, Inc.	Q1 2023
TC Energy Corporation	Q1 2023
Tesla, Inc.	Q1 2023
T-Mobile US, Inc.	Q1 2023
Zijin Mining Group Co., Ltd.	Q1 2023

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

Afgesloten dialogen

In de eerste helft van 2023 zijn twee lopende dialogen op het gebied van mensenrechten afgesloten.

Atwood Oceanics LLC - Glencore Plc - Siemens AG

Eind december 2022 heeft ISS ESG ons medegedeeld dat het haar dekking rondom het thema 'Niet respecteren van het recht op zelfbeschikking' zal beëindigen en dat huidige beoordelingen voor dit thema zullen worden herzien. Hierover heeft Achmea IM haar klanten begin 2023 geïnformeerd. Het besluit om deze wijzigingen door te voeren komt voort uit de wens van ISS om de mogelijke juridische en/of wettelijke risico's, die verband houden met dit specifieke thema, te beperken. Als gevolg daarvan wordt de huidige signaalkleur en score voor alle beoordelingen met betrekking tot "niet-naleving van het recht op zelfbeschikking" herzien naar groen met een score van 3 (buiten scope).

Experian Plc

Een data lek in mei 2020 bij Experian South Africa, een dochteronderneming van Experian Plc, trof bijna 25 miljoen consumenten en 760.000 ondernemingen. Experian Plc werd ervan beschuldigd dat ze het recht van privacy hiermee schond en het cybersecuritystelsel niet in orde was. Gedurende de dialoog met Experian Plc werd benadrukt dat het geen cybersecurity incident maar een fraude incident was. De onderneming heeft extra controles en een risicoanalyse geïntroduceerd om herhaling te voorkomen, wat is bevestigd door een externe audit. Het oordeel van oranje score 8 naar groen score 4 (de schending wordt geadresseerd) gewijzigd.

Arbeidsnormenschendingen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de geconstateerde of vermeende arbeidsnormenschending. Daarnaast vragen we de onderneming beleid, processen en rapportages te ontwikkelen die verband houden met het voorkomen van nieuwe arbeidsnormenschendingen.

Structurele schendingen van Global Compact principes, OESO richtlijnen of de UN Guiding principles on Business & Human Rights, in het bijzonder de principes die gaan over arbeidsnormen, vormen financiële en reputatierisico's voor de onderneming en voor belanghebbenden zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze beginselen. Mochten zij zich daaraan wel schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat schendingen in de toekomst opnieuw zullen optreden.

Structurele schendingen van de beginselen over arbeidsomstandigheden kunnen betrekking hebben op kinderarbeid en andere vormen van gedwongen arbeid in de ketens van toeleveranciers van ondernemingen. Ook discriminatie van bijvoorbeeld zwangere vrouwen of personeel van een bepaalde etnische achtergrond komt voor, zowel binnen bedrijven zelf als binnen de ketens.

De onderneming moet aantonen dat de schending van de Global Compact principes is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven.

Pensioenfonds Schoonmaak is in het eerste halfjaar van 2023 met acht ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) arbeidsnormenschending, zie onderstaande tabel.

**TABEL 5.1.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN
ARBEIDSNORMSCHENDING H1 2023¹**

Onderneming	Gestart
Compass Group Plc	Q2 2023
Deutsche Telekom AG	Q1 2023
Fortescue Metals Group Ltd.	Q1 2023
PT Indofood Sukses Makmur Tbk	Q2 2023
Rio Tinto Limited	Q1 2023
Rio Tinto Plc	Q1 2023
Tesla, Inc.	Q1 2023
T-Mobile US, Inc.	Q1 2023

¹ Achmea Investment Management, ISS ESG

In de eerste helft van 2023 zijn geen van de lopende dialogen op het gebied van milieu afgesloten.

Milieunormen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de gevonden schendingen van het UN Global Compact en de OESO richtlijnen en het ontwikkelen van beleid, systemen en rapportages die verband houden met het voorkomen van nieuwe milieuschendingen.

Structurele schendingen van het UN Global Compact en de OESO richtlijnen, in het bijzonder de principes die gaan over milieu, vormen financiële, operationele en reputatierisico's voor de onderneming en voor haar belanghebbenden zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen daarom te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze principes. Mochten zij zich wel daaraan schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat de schendingen in de toekomst opnieuw optreden.

De dialoog wordt gevoerd aan de hand van SMART-doelstellingen. De onderneming moet aantonen dat een schending van UN Global Compact principes of OESO richtlijnen structureel is opgeheven waarbij het wenselijk is dat een externe onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven. Bij het opheffen van de schending moet ook gedacht worden aan het nemen van corrigerende maatregelen, schadeloosstelling van betrokkenen en het opzetten en uitvoeren van herstelplannen.

Pensioenfonds Schoonmaak is in het eerste halfjaar van 2023 met tien ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) milieu normschending.

**TABEL 5.1.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN
MILIEUSCHENDINGEN H1 2023¹**

Onderneming	Gestart
AltaGas Ltd.	Q2 2023
Bunge Limited	Q2 2023
Consolidated Edison, Inc.	Q2 2023
Electricite de France SA	Q1 2023
First Quantum Minerals Ltd.	Q1 2023
Rio Tinto Limited	Q1 2023
Rio Tinto Plc	Q1 2023
Tokyo Gas Co., Ltd.	Q1 2023
Toyota Motor Corp.	Q1 2023
Zijin Mining Group Co., Ltd.	Q1 2023

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de eerste helft van 2023 zijn geen van de lopende dialogen op het gebied van milieu afgesloten.

Anti-corruptieschendingen

Omkoping en corruptie zijn niet verenigbaar met goed ondernemingsbestuur en hebben een negatieve invloed op de (creatie van) aandeelhouderswaarde. Het leidt tot nadelige economische, sociale en politieke uitkomsten. Overtredingen van internationale principes op het gebied van anticorruptie kunnen schadelijk zijn voor de reputatie van een onderneming en de waarde van merken.

Eén van de universele principes van het UN Global Compact en OESO richtlijnen is gericht op corruptie. Dit principe roept ondernemingen op preventieve en handhavingsmaatregelen te nemen en een effectief systeem op te zetten voor de bestrijding van corruptie.

Dit engagementthema heeft als doel het anticorruptiebeleid en de maatregelen tegen corruptie bij ondernemingen te verbeteren. Daarnaast moet ook voldoende duidelijk worden gemaakt welke acties worden ondernomen tegen werknemers, agenten en onderaannemers die betrokken zijn bij beschuldigingen in verband met corruptie. Hierbij is het belangrijk dat er transparant wordt gecommuniceerd over verrichte onderzoeken en over doorgevoerde veranderingen.

Pensioenfonds Schoonmaak is in het eerste halfjaar van 2023 met vier ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) corruptieschending.

**TABEL 5.1.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN
CORRUPTIESCHENDINGEN H1 2023¹**

Onderneming	Gestart
ABB Ltd.	Q2 2023
Alibaba Group Holding Limited	Q2 2023
Baidu, Inc.	Q2 2023
Electricite de France SA	Q1 2023

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

UITGELICHT: Misbruik van de machtspositie op de markt voor online advertentiediensten

Opgeheven schending: Corruptie

In juni 2022 heeft de Europese Commissie (EC) een onderzoek gestart naar Alphabet Inc.'s dochteronderneming Google LLC, vanwege vermeend misbruik van de machtspositie op de markt voor online display-advertenties. Google zou oneerlijk voordeel hebben geboden aan haar eigen display-advertentiediensten en de toegang van concurrenten tot gegevens hebben beperkt sinds ten minste 2016.

Het onderzoek van de EC richt zich op de verplichtingen die gelden voor andere advertentie-intermediairs om Google-diensten te gebruiken, zoals het Google Ads-platform om online display-advertenties op YouTube te kopen en Google Ad Manager om online display-advertenties op YouTube weer te geven. Ook worden beperkingen op de toegang van concurrerende diensten tot gegevens over de identiteit en het gedrag van gebruikers, het plaatsen van cookies van derden op Google Chrome en de toegang van derden tot advertentie-identificatiegegevens onderzocht. Google werkte constructief mee aan dit onderzoek.

Als reactie op dit onderzoek heeft Google aangeboden om andere advertentieconcurrenten toe te staan advertenties te plaatsen op haar Youtube-platform in een poging boetes te voorkomen en een schikking te treffen. Daarnaast heeft Google maatregelen genomen om haar gedrag aan te passen, zoals het toestaan van concurrerende biedingen op advertentieruimte op de zoekresultatenpagina en het geven van keuzeoptyes van zoekproviders aan Android-gebruikers in de Europese Economische Ruimte. We concluderen dat de controverse niet langer actueel is en er daarom geen noodzaak meer is voor engagement met Google. Het oordeel is gewijzigd van oranje naar groen (score 4: De schending wordt geadresseerd).

5.2. Thematische engagement

Het thematische engagementprogramma van Pensioenfonds Schoonmaak is gericht op het verhogen van sociale, milieu- en governancestandaarden in sectoren, ketens of bij ondernemingen, die deel uitmaken van het beleggingsuniversum. Het engagementprogramma sluit aan bij de speerpunten en MVB-strategie van Pensioenfonds Schoonmaak. We doen gedegen onderzoek om de bedrijven te selecteren waarmee de dialoog het meest kansrijk is en om die goed voor te bereiden.

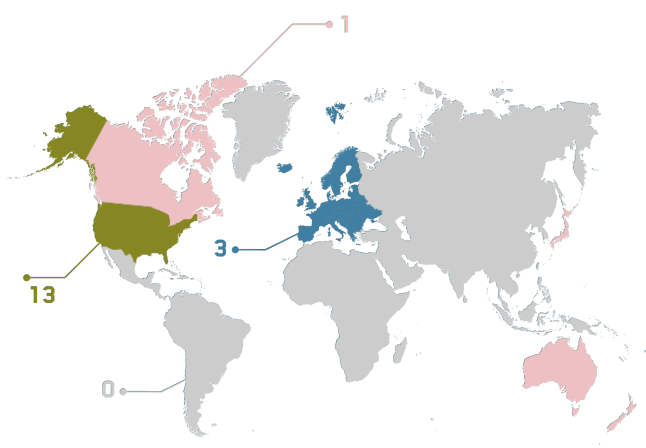
In het eerste halfjaar van 2023 bestaat het thematische engagementprogramma uit 2 thema's, die zich in verschillende fases bevinden. Binnen deze thema's zijn 17 ondernemingen opgenomen. In onderstaande tabel is de opbouw van het programma weergegeven.

TABEL 5.2.1 AANTAL DIALOGEN NAAR THEMA

Thema	Aantal
Reductie CO ₂ uitstoot	8
Access to Healthcare	9

De ondernemingen zijn verspreid over verschillende regio's en markten. De focus van het programma ligt op de ontwikkelde markten. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen Europa, Verenigde Staten en Wereld overig. Onderstaand figuur geeft de regionale verdeling weer van ondernemingen in het thematische engagementprogramma.

FIGUUR 5.2.1 REGIOVERDELING

TABEL 5.2.2 ENGAGEMENTTHEMA'S

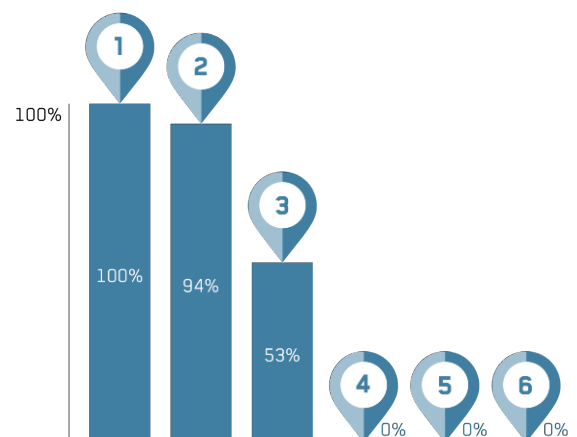
Thema	Speerpunt	Gestart	Sectoren/ketens
Reductie CO ₂ uitstoot		Q1 2022	Koolstof intensieve sectoren
Access to Healthcare		Q1 2023	Farmaceutische sector

Ten aanzien van de bedrijven die zijn geselecteerd voor het thematische engagementprogramma is:

- Voor 100% is de 1ste mijlpaal bereikt, namelijk het voorbereidend onderzoek afgerond;
- Voor 94% is de 2de mijlpaal bereikt, namelijk een initiërende brief of e-mail uitgestuurd om het contact tot stand te brengen;
- Ten aanzien van de 3de mijlpaal is door 53% van de ondernemingen positief op onze vraag gereageerd. De dialoog is gaande;
- Voor 0% is de 4de mijlpaal bereikt, namelijk de toezegging van de onderneming;
- Voor 0% is de 5de mijlpaal bereikt, wat betekent dat er een aanpassing is geweest in het beleid en proces.
- Voor 0% is de 6de mijlpaal bereikt, er zijn dit halfjaar geen dialogen afgesloten.

Vanwege de korte looptijd van een aantal relatief nieuwe engagementthema's hebben veel ondernemingen nog niet mijlpaal 4 en de daaropvolgende mijlpalen behaald. Toezeggingen met betrekking tot beleidsaanpassingen en de implementatie daarvan verwachten we in de tweede helft van het engagementtraject.

FIGUUR 5.2.2 MIJLPAALVERDELING

1. Analyse van het bedrijf
2. Het initiëren van de dialoog
3. Het voeren van de dialoog
4. De toezegging van de onderneming
5. Het aanpassen van het beleid en proces
6. Het afronden van de dialoog

Het thematische engagementprogramma van Pensioenfonds Schoonmaak wordt uitgevoerd door onze engagementuitvoerder Achmea IM. In de volgende paragrafen vind u het verslag van Achmea IM, die zij namens Pensioenfonds Horeca & Catering uitvoeren.

5.2.1. Reductie CO₂

Achtergrond van thema

Het koolstofbudget dat de mensheid heeft om catastrofale opwarming van de aarde te voorkomen zal binnen 10 jaar gebruikt worden als de uitstoot niet teruggedrongen wordt. Daarom is het noodzakelijk om de bestaande infrastructuur voor fossiele brandstoffen zoveel mogelijk uit te faseren en te werken aan een zo goed mogelijke integratie van duurzame energie en infrastructuur.

Tijdens de dialoog CO₂-reductie gaan we met ondernemingen in gesprek over de gevolgen van een te hoge CO₂-uitstoot en de risico's die dat met zich mee brengt, maar ook over de kansen die de transitie naar duurzame energiebronnen biedt. Het gesprek richt zich op de strategie die ondernemingen kiezen en de mate waarin ze zijn voorbereid op veranderingen die in diverse klimaatscenario's worden geschetst. Zijn de ondernemingen in staat om zich tijdig aan te passen aan een veranderend klimaat en veranderende regelgeving? Zullen de ondernemingen tijdig in staat zijn om te anticiperen en om verschillende toekomstscenario's uit te werken? Dit is niet alleen van belang voor het klimaat, maar ook voor de onderneming en het lange termijn rendement voor haar aandeelhouders. Ondernemingen die niet tijdig anticiperen op de klimaatproblematiek zullen niet mee kunnen komen in een veranderende wereld en daardoor waarde verliezen.

Doel van het thema

We hebben voor dit engagement traject verschillende doelen gesteld voor de ondernemingen:

TABEL 5.2.1.1 DOELSTELLINGEN REDUCTIE CO₂-UITSTOOT

Doelstelling	Toelichting (of: Indicatoren)
Governance	Ondernemingen hebben het onderwerp Klimaat op gedegen wijze bij het bestuur belegd.
Strategie	Ondernemingen ontwikkelen een gedegen klimaatstrategie en voeren deze uit. Dit betekent dat de strategie zowel financieel als maatschappelijk robuust moet zijn en zal leiden tot een lagere CO ₂ /EVIC.
Risicomanagement	De ondernemingen bereiden zich voor op de gevolgen van de klimaattransitie en maken kansen en risico's inzichtelijk. De ondernemingen dienen bovendien transparant te zijn over de wijze waarop zij klimaat gerelateerde kansen en risico's meten en monitoren. Ook vragen wij de ondernemingen verschillende scenario's over veranderende markten uit te werken.
Transparantie	De ondernemingen zijn transparant over de voortgang en resultaten van genomen maatregelen.

Dit thema sluit aan bij de volgende SDG's:

• SDG 7: Betaalbare en duurzame energie

We richten ons hierbij op het onderliggende doel 7.2 dat zich richt op de verhoging van hernieuwbare energie in de globale energiemix.

• SDG 13: Klimaatactie

We richten ons hierbij op het onderliggende doel 13.2 dat zich richt op maatregelen integreren inzake klimaatverandering.

Geselecteerde sectoren en ondernemingen

Met behulp van CO₂-EVIC cijfers en gespecialiseerde bronnen zoals 'Transition Pathway Initiative' (TPI) is het beleggingsuniversum getoetst. De uitkomst geeft inzicht in welke ondernemingen relatief de hoogste emissies hebben op basis van hun marktwaarde en het minste aandacht besteden aan de transitie naar een klimaatvriendelijk bedrijfsmodel. Tevens laten de TPI beoordelingen zien in welke mate ondernemingen klimaatverandering erkennen als een risico en in welke mate de onderneming op deze veranderingen anticipeert. Op basis van deze indicatoren zijn de volgende ondernemingen geselecteerd:

TABEL 5.2.1.2 GESELECTEERDE ONDERNEMINGEN

Onderneming	Sector	Land	MSCI Score	MSCI Low Carbon Transition Score ¹
Nutrien Ltd.	Chemicaliën	Canada	AA	5.55
Nucor Corporation	Metaal & Mijnbouw	Verenigde Staten	A	5.55
Southwest Airlines Co.	Luchtvaart- maatschappijen	Verenigde Staten	BB	5.25
Steel Dynamics, Inc.	Metaal & Mijnbouw	Verenigde Staten	AA	5.63
Umicore	Chemicaliën	België	AAA	6.17
Valero Energy Corporation	Olie, gas & brandstoffen	Verenigde Staten	A	2.83
ONEOK, Inc.	Olie, gas & brandstoffen	Verenigde Staten	AAA	2.58
Martin Marietta Materials, Inc.	Bouwmaterialen	Verenigde Staten	A	5.34

¹ De MSCI Low Carbon Transition Score meet de mate van afstemming van een onderneming met de 'Low Carbon Transition'. Ondernemingen met een hogere Lage score zijn meer in lijn met de 'Low Carbon Transition' in vergelijking met ondernemingen met lagere scores. (Score: 0-10)

Voortgang thema

Steel Dynamics

In gesprek met Steel Dynamics, gaf de onderneming aan dat het vooralsnog geen gebruik maakt van waterstoftechnologie bij de productie van staal en dit op korte termijn ook niet zal doen. Voor de reductie van scope

1 emissies op korte termijn zet de staalproducent in op het gebruik van biokool als grondstof voor zijn staalproductieproces. De onderneming heeft als doel om in 2030 haar broeikasgasintensiteit met 35 procent te verlagen, ten opzichte van 2015. Daarnaast heeft Steel Dynamics een net-zero 2050 doelstelling. Steel Dynamics is kritisch het reductiepad dat SBTi momenteel ontwikkelt voor de staalindustrie, omdat deze ongunstig zou uitvallen voor producenten die metaalafval hergebruiken. Samen met hun peers in de 'Global Steel Climate Council' (GSCC) wordt het oprichten van een alternatieve standaard overwogen. Wij hebben tijdens het gesprek onze voorkeur voor het aanhouden van de SBTi standaard uitgesproken. SBTi validatie van emissiereductiedoelstellingen is voor beleggers een onafhankelijke, betrouwbare en transparante standaard. De komende jaren gaat Steel Dynamics het uitvoeren van en rapporteren over een klimaatscenario-analyse overwegen. Wij zullen op deze door TCFD geadviseerde maatregel blijven aandringen en de voortgang hiervan monitoren.

Nutrien

In het eerste gesprek met Nutrien, nam de onderneming de gelegenheid om toelichting te geven op haar klimaatbeleid, -doelen en prestaties. In 2020 introduceerde Nutrien plannen om in 2030 haar scope 1 en 2 met 30 procent te verlagen, ten opzichte van 2018. Momenteel is er nog geen SBTi methodologie waarmee Nutrien de ambitie van haar emissiereductiedoelstellingen extern kan laten valideren. Nutrien wil op korte termijn haar scope 1 en 2 emissies terugbrengen door een schone ammoniafabriek te bouwen en gebruik te maken van 'Carbon Capture and Storage' (CCS). Hoewel wij aangaven dat er gemengde signalen zijn over het succes van CCS-techniek, benadrukte de onderneming vertrouwen te hebben in haar partner Danbury, een bedrijf dat al veel ervaring heeft op dit gebied. Wij blijven de resultaten van CSS door Nutrien en haalbaarheid van deze reductiestrategie gedurende de dialogen kritisch in de gaten te houden. Tot slot overweegt Nutrien te beginnen met klimaatscenario-analyses en meer te rapporteren over haar scope 3 emissies, beide maatregelen die wij van de onderneming verlangen.

Umicore

Begin 2023 spraken wij voor het eerst met Umicore. De onderneming zet in op drie emissiereductie-instrumenten: vermijden (via efficiëntie), vervangen (van fossiel) en afvangen. Op korte termijn zet Umicore voornamelijk in op het terugbrengen van scope 2 emissies omdat hier het meest winst te behalen valt via onder andere 'Power Purchase Agreements' (PPAs) en eigen hernieuwbare elektriciteitsopwekking. Zo richt de onderneming wereldwijd op meer dan 60 procent elektriciteit van hernieuwbare bronnen. Daarnaast richt de onderneming zich op het verbeteren van de energie-efficiëntie in productieprocessen via samenwerkingen met bijvoorbeeld nutsbedrijven, waarover het binnenkort voor het eerst zal rapporteren. Voor de reductie van scope 1 emissies zet Umicore in op het vervangen van fossiele brandstoffen voor

biobrandstof en het elektrificeren van de hoogovens, wat veel onderzoek grote investeringen vergt. De korte termijn reductiedoelstellingen voor scope 1, 2 en 3 zijn gevalideerd door SBTi als zijnde in lijn met het 1.5 graden scenario. Op de lange termijn zet Umicore voor residuele emissies in op CSS, al benadrukt het dat het potentieel van deze technologie nog onzeker is. Desgevraagd lieten wij Umicore weten dat wij als belegger in principe niet tegen het afvangen en opslaan of hergebruiken van residuele emissies zijn, maar de ontwikkeling van de technologie en eventuele standaarden of best practices in gaten houden. Tot slot liet de onderneming weten nog niet bezig te zijn met het stellen van nieuwe of langere termijn emissiereductiedoelstellingen, maar zal vooral te richten op het behalen van de huidige doelen.

ONEOK

In januari spraken we met ONEOK. In 2021 kondigde de beheerder van voornamelijk gaspijpleidingen een scope 1 en 2 emissiereductietarget van 30 procent aan voor 2030. De onderneming richt zich hiervoor onder andere op het elektrificeren van gascompressoren en het verbeteren van lekdetectie bij haar pijpleidingen. Wet- en regelgeving waaronder de 'Inflation Reduction Act' en de extra kosten voor het uitstoten van methaan duwt ONEOK ook in deze richting. De onderneming staat open voor externe verificatie van haar emissiereductiedoelstellingen zodra het SBTi een methodologie voor de olie- en gassector heeft ontwikkeld. Wij houden de ontwikkeling van de SBTi methodologie voor olie- en gas nauwlettend in de gaten en zullen er te zijner tijd bij ONEOK op aandringen deze methodologie toe te passen. Voor het bereiken van de huidige doelstelling heeft ONEOK een concreet plan en is het niet afhankelijk van toekomstige technologie. Echter verwachten wij van de onderneming voor de lange termijn ambitieuzere doelstellingen (zoals 'net zero'), ook als de technologie daarvoor nog niet direct beschikbaar is. ONEOK is hier echter terughoudend mee en wil zich hieraan nog niet committeren. ONEOK is in afwachting van de 'SEC climate rule' voor het verder in lijn brengen van haar rapportage met TCFD. Zodra hier meer duidelijkheid over is gaan wij verder in gesprek met de onderneming over het implementeren van de TCFD aanbevelingen.

Martin Marietta

Begin 2023 spraken wij met onder andere de CEO en CFO van Martin Marietta. Anders dan andere producenten van bouwmaterialen, richt de onderneming zich voornamelijk op winning en productie van aggregaten zoals steenslag, grind en zand. Met slechts twee fabrieken is de onderneming een relatief kleine product van het CO₂ intensieve cement. Tijdens het gesprek benadrukte de onderneming dat zodra de emissiereductietechnologie hiervoor (CCS, alternatieve brandstof, reductie klinker) beschikbaar en commercieel haalbaar is, hierin zal worden geïnvesteerd. Voor de reductie van overige scope 1 en 2 emissies uit andere bedrijfsactiviteiten, veelal van dieselmotoren, zegt de Martin Marietta afhankelijk te zijn van producten van kapitaalgoederen. Wij zullen gedurende de dialoog de

onderneming aan blijven sporen via engagement met leveranciers en samenwerking in de keten bij te dragen aan de ontwikkeling van schonere technologie. Martin Marietta heeft haar fysieke klimaatrisico's in kaart gebracht en daarbij gekeken naar extreme weersomstandigheden, waaronder stormen, droogte en overstromingen. Op basis van deze analyse heeft de onderneming geconcludeerd dat de fysieke klimaatrisico's zeer beperkt zijn. Klimaatkansen die de onderneming heeft geïdentificeerd zijn onder andere de toename in vraag voor beton als bestendig bouw materiaal bij extreme weersomstandigheden. Bij sommige bedrijfsactiviteiten heeft de onderneming te maken met waterschaarste. De huidige emissiereductiedoelstelling voor scope 1 en 2 is volgens de onderneming in lijn met de op dit moment beschikbare technologie. Omdat dit niet geldt voor een 'net zero' doelstelling, wil Martin Marietta zich hier niet aan verbinden. In reactie hierop hebben wij het belang van een ambitieuze lange termijn doelstelling benadrukt.

Vervolg

In de tweede helft van 2023, willen we de dialoog met **Southwest Airlines** escaleren doormiddel van een formele brief aan de relevante bestuurders. Van beide ondernemingen hebben we nog geen reactie ontvangen op onze engagementbrief en herinneringsmails.

5.2.2. Access to Healthcare

Achtergrond van het thema

In het nieuwe thema Access to Healthcare bouwen we voort op het in december 2022 afgesloten engagement thema "Goede en toegankelijke medicijnen". Binnen het thema Access to Healthcare gaan we de scope vergroten. We richten ons niet alleen op de farmaceutische sector, maar ook op andere ondernemingen die een belangrijke rol spelen in de zorgketen en daarmee bij kunnen dragen aan een beter toegankelijke zorg voor iedereen wereldwijd. Denk bijvoorbeeld aan ondernemingen die diagnostiek verzorgen, medische apparatuur ontwikkelen en medische hulpmiddelen distribueren.

Diverse ondernemingen spelen een cruciale zorg in het zorgstelsel, zowel in Nederland als daarbuiten. Toch is goede, toegankelijke en betaalbare zorg niet overal vanzelfsprekend. Zo spelen er verschillende problemen:

- Het prijsbeleid rondom specifieke medicijnen of medische apparatuur, die behandelingen zowel in Nederland, in andere ontwikkelde economieën als ontwikkelingslanden ontoegankelijk maken.
- De omgang met patenten en regelgeving, waardoor prijzen opgedreven worden en de toegankelijkheid van de zorg onder druk komt te staan.
- Het onvoldoende ontwikkelen van medische apparatuur, producten of medicijnen die een groot maatschappelijk belang hebben, maar waarvoor vanuit financiële oogpunt minder aandacht is. Denk aan ziektes in 'Low and Middle Income Countries' (LMICs) of zogenaamde weesgeneesmiddelen. Dit zijn medicijnen voor specifieke zeldzame aandoeningen.
- Het niet beschikbaar zijn van specifieke medicijnen of medische apparatuur in landen. Dit kan komen door gaten in de zorginfrastructuur in onder andere LMICs, om specifieke ziektes te diagnosticeren en te behandelen. In sommige gevallen spelen echter meer commerciële overwegingen een rol, bijvoorbeeld omdat de markt onvoldoende groot is in sommige landen.
- Gevallen van corruptie en het verlenen van gunsten aan zorgverleners om de verkoop van medische producten te verhogen.
- Het als onderneming of sector lobbyen tegen maatregelen om zorg beter toegankelijk te maken.
- Het onvoldoende waarborgen van mensenrechten in de activiteiten van de onderneming.

Doel van het thema

Er zijn verschillende stappen die ondernemingen op dit thema kunnen zetten. Op basis van onze uitgangspunten en voorbereidend onderzoek, hebben we de volgende hoofddoelstellingen geselecteerd die, afhankelijk van de onderneming, worden vertaald in specifieke doelen per onderneming, weergegeven in onderstaande tabel.

Met onze doelstellingen sluiten we aan bij de SDG's. Met name op:

- **SDG 3: 'Goede Gezondheid & Welzijn'**

We kijken hierbij in het bijzonder naar de volgende bijbehorende subdoelstellingen:

3.8. Zorgen voor een universele ziekteverzekering, met inbegrip van de bescherming tegen financiële risico's, toegang tot kwaliteitsvolle essentiële gezondheidszorgdiensten en toegang tot de veilige, doeltreffende, kwaliteitsvolle en betaalbare essentiële geneesmiddelen en vaccins voor iedereen.

3.b Het onderzoek en de ontwikkeling ondersteunen van vaccins en geneesmiddelen voor overdraagbare en niet-overdraagbare ziekten voor de overdraagbare en de niet-overdraagbare ziekten, die in hoofdzaak ontwikkelingslanden treffen. Toegang verschaffen tot betaalbare essentiële geneesmiddelen en vaccins, volgens de richtlijnen van de Verklaring van Doha aangaande het TRIPS-akkoord en Volksgezondheid. De Verklaring bevestigt het recht van ontwikkelingslanden om ten volle gebruik te maken van de bepalingen van de 'Overeenkomst aangaande de Handelsaspecten van de Intellectuele Eigendom' (TRAIPIR) die ruimte laat voor de bescherming van de volksgezondheid; en, in het bijzonder, het verschaffen van toegang tot geneesmiddelen voor iedereen.

TABEL 5.2.2.1 DOELSTELLINGEN ACCESS TO HEALTHCARE

Doelstelling	Toelichting
Governance & Beleid	De onderneming geeft de thematiek rondom Acces to Healthcare een plek in de bedrijfsstrategie; De onderneming vertaalt haar strategie rondom Acces to Healthcare: Naar heldere doelstellingen; Naar de diverse markten waar de onderneming actief is. De onderneming en het bestuur raadplegen gestructureerd relevante experts en stakeholders op het thema Access to Healthcare. De onderneming verankert internationale standaarden, onder andere van de 'World Health Organisation' en de OESO op in haar beleid. Bijvoorbeeld de 'WHO Model Lists of Essential Medicines'. Een lijst van de meest effectieve en veilige medicijnen die overal beschikbaar zouden moeten zijn. De onderneming geeft haar strategie en doelstellingen op het gebied van Access to Healthcare een plek in het variabele

	beloningsbeleid. We screenen deze doelstellingen op basis van de principes die Achmea IM i.s.m. andere investeerders en experts heeft opgesteld ¹ .
	De onderneming maakt een duidelijke koppeling tussen mensenrechten en haar rol in de zorgsector, ook in relatie tot de aankomende Europese regelgeving.
Implementatie & monitoring	De onderneming heeft een transparant en verantwoord prijsbeleid. Denk bijvoorbeeld aan een koppeling tussen de prijs van haar producten/diensten, de gerealiseerde gezondheidswinst en de ontwikkelingskosten.
	De onderneming gaat op een verantwoorde manier om met patenten en licenties. Dit voorkomt dat medicijnen of medische producten onbereikbaar worden.
	De onderneming stuurt in haar research & development op maatschappelijke impact, gezondheidswinst, de behoeftes van LMICs en de gelijke toegang tot gezondheidszorg binnen landen.
	De onderneming vertaalt haar strategie op Access to Healthcare naar land en/of doelgroep, specifiek beleid en naar projecten die inspelen op de lokale situaties en behoeftes.
	De onderneming heeft een gedegen beleid, implementatie en onafhankelijke monitoring om zowel corruptie te voorkomen als eerlijke handelspraktijken en belastingbetalingen te garanderen.
	De onderneming neemt stappen om te zorgen dat haar lobbyactiviteiten of dat sectororganisaties waarvan zij lid is, niet lobbyen voor regelgeving die Access to Healthcare beperkt.
	De onderneming neemt stappen om mensenrechten te waarborgen.
Samenwerking in de keten	De onderneming werkt samen met andere ondernemingen in de toeleveringsketens, met sectorgenoten en andere stakeholders op het thema.
Transparantie	De onderneming vergroot de transparantie en rapportage over de bovengenoemde onderwerpen richting investeerders, consumenten en andere stakeholders. Inclusief lobbyactiviteiten en betalingen aan zorgverleners.

¹ <https://www.achmeainvestmentmanagement.nl/institutioneel/artikelen/nieuws/2022/10/beleggers-dringen-aan-op-inbedding-toegang-tot-medicijnen-in-beloningsbeleid-farmaceuten>

Geselecteerde sectoren & ondernemingen

Er is een grote groep aan sectoren en ondernemingen die relevant zijn op het thema Access to Healthcare. Voor de selectie van de ondernemingen richten we ons op de volgende (GICS) sectoren:

- Pharmaceuticals
- Drug Retail
- Health Care Equipment
- Health Care Equipment
- Health Care Services
- Life Sciences Tools & Services
- Health Care Supplies
- Health Care Technologies
- Health care distributors
- Health Care REITs
- Managed Health Care

Op basis van de sectoren selecteren we ondernemingen op basis van de volgende uitgangspunten:

- De onderneming zit in de beleggingsportefeuille via aandelen en/of corporate bonds;
- Op basis van diverse databronnen (onder andere MSCI, Access to Medicine en eigen onderzoek) blijkt dat de onderneming stappen kan zetten op het thema Access to Healthcare;
- De onderneming is relevant voor de Nederlandse zorgmarkt en/of voor LMICs;
- Op basis van onze analyse is het waarschijnlijk dat engagement met de desbetreffende onderneming effectief kan zijn, bijvoorbeeld omdat een onderneming open staat voor engagement;
- Idealiter kiezen we ondernemingen waar we via collectieve initiatieven, zoals Access to Medicine, een leidende rol kunnen spelen.

In de onderstaande tabel staat een overzicht van de beursgenoteerde ondernemingen die op basis van deze uitgangspunten zijn geselecteerd, inclusief de score op bovenstaande uitgangspunten.

TABEL 5.2.2.2 GESELECTEERDE ONDERNEMINGEN

Onderneming	Sector	Land	MSCI Score	Positie Access to Medicine
AstraZeneca	Geneesmiddelen	GB	AA	3/20
Sanofi	Geneesmiddelen	FR	A	8/20
Takeda	Geneesmiddelen	JP	A	7/20
Eli Lilly	Geneesmiddelen	US	A	20/20
Thermo Fisher	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	US	AA	-
Danaher	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	US	AA	-
ABBOTT	Zorgproducten en -apparaten	US	A	-

Amgen Inc	Biotechnologie	US	AA	-
Jazz Pharmaceuticals Plc	Geneesmiddelen IE		A	-

Samenwerking

Bij dit engagement traject zullen we samenwerken met en/of informatie gebruiken van:

- De Access to Medicine Index. Wij gebruiken deze coalitie onder andere bij de voorbereiding van de engagements en het samenwerken met een bredere groep van institutionele beleggers.
- Het Interfaith Center on Corporate Responsibility. Deze samenwerking zullen we met name inzetten bij het escaleren van engagement door bijvoorbeeld het indienen van resoluties.
- De investeerders coalitie die is gevormd rondom het Covid-19 investor statement en het investor statement over de integratie van toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid. We bouwen hierbij voort op de inhoudelijke kennis en inzichten die we hierbij hebben opgedaan, waaronder de principes voor het gedegen integreren van Access to Healthcare in beloningsbeleid.

Voortgang thema

In juni 2023 hebben we de startbrieven verstuurd naar alle geselecteerde ondernemingen. Een uitzondering daarop is Takeda. We gaan in deze engagement als zogenaamde 'lead investor' voor de Access to Medicine coalitie optreden. Het engagement start na een briefing die we vanuit Access to Medicine voor deze onderneming krijgen in juli 2023.

In de startbrieven introduceren we de doelstellingen en de vragen die wij hebben voor het engagementstraject. **Eli Lilly** en **Sanofi** hebben gereageerd op de startbrief. Er is een gesprek ingepland.

Eli Lilly

Met Eli Lilly hebben we gesproken over hun huidige strategie en plannen. De onderneming heeft het zogenoemde "30x30 programma" ontwikkeld. Doel van dit programma is dat de

onderneming in 2030 voor 30 miljoen mensen de toegang tot gezondheidszorg wil verbeteren. We hebben besproken welke praktische dilemma's dit doel met zich meebrengt. Ook hebben we de score van de onderneming op de Access to Medicine Index besproken. De onderneming neemt in de index de laatste plek in. Er zijn dan ook verschillende thema's waarop de onderneming zich kan verbeteren. Bijvoorbeeld door medicijnen voor de behandeling van kanker beter wereldwijd beschikbaar te maken. De onderneming stelt dat de methodologie van Access to Medicine minder aansluit bij het type onderneming dat Eli Lilly is. We hebben echter aangedrongen de aanbevelingen serieus te nemen en ook dit in het bestuur te bespreken. Daarnaast hebben we met de onderneming besproken hoe het doelstellingen op het gebied van toegang tot gezondheidszorg een plek kan geven in haar beloningsbeleid. De koppeling met het 30x30 programma ligt voor hand.

Sanofi

Sanofi heeft recent haar "Global Health Unit" opgericht. Deze afdeling gaat zich met name richten op het vergroten van toegang tot medicijnen en vaccinaties in LMICs. In ons gesprek hebben we gesproken over hoe Sanofi deze aanpak succesvol wil maken en hoe het ervoor gaat zorgen dat toegang tot medicijnen ook in andere landen op de agenda blijft staan. Daarnaast hebben we gesproken over het integreren van het onderwerp toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid. De onderneming heeft aangekondigd dit te gaan doen, maar worstelde wel nog met de dilemma's over hoe dit te integreren. Daarnaast hebben we gesproken over hoe Sanofi omgaat met de Franse duurzaamheidsregelgeving, de zogenaamde "Loi de Vigilance". Doel van deze wet is om mensenrechtenrisico's in kaart te brengen. Sanofi richt zich bij de implementatie van deze wet met name op risico's in de toeleveringsketens, maar in mindere mate op haar rol als farmaceut bij de toegang tot zorg en farmaceuten. Samenvattend was het een zeer open en positief gesprek, waarbij Sanofi ook ons actief bevroeg hoe zij verdere stappen kunnen zetten.

Vervolg

Het doel is om met alle ondernemingen een eerste gesprek te hebben gehad in de tweede helft van 2023.

5.3. ESG Nederland

Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen hebben de speciale aandacht van Nederlandse institutionele beleggers, vanwege de directe sociaaleconomische belangen die de ondernemingsactiviteiten met zich mee brengen. Belangrijke strategische besluiten van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen, zoals fusies en overnames, kunnen significante effecten hebben op lokale werkgelegenheid, de concurrentiepositie van de onderneming en duurzame langetermijnwaardecreatie. Ook beloningsvoorstellen of (her)benoemingen van bestuurders leiden regelmatig tot maatschappelijke discussie. Wij hechten er dan ook grote waarde aan om op structurele wijze de dialoog te voeren met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Hierbij toetsen wij de beleidsvoorstellen aan de uitgangspunten en best-practices van de Nederlandse Corporate Governance Code (herzien in 2022), en aan de Nederlandse Stewardship Code (sinds 1 januari 2019). Bij het voeren van de dialogen trekken wij zoveel mogelijk op in collectief verband, verenigd in Eumedion.

De principes uit de Stewardship Code bieden ons als institutionele beleggers de mogelijkheid verantwoording af te leggen aan deelnemers en klanten over de wijze waarop wij als betrokken belegger invulling geven aan onze aandeelhoudersrechten. De Stewardship Code is in lijn met de verantwoordelijkheden die voor aandeelhouders gelden ten aanzien van transparantie rond het betrokkenheidsbeleid en stembeleid, zoals vastgelegd in de EU-richtlijn aandeelhoudersrechten (Shareholders' rights directive). De code onderstreept ook het belang van aandeelhoudersbetrokkenheid voor het streven naar duurzame langetermijnwaardecreatie van de Nederlandse beursondernemingen, zoals vastgelegd in de Nederlandse Corporate Governance Code. Daarnaast verlangt de Stewardship Code van institutionele beleggers de bereidheid om, eventueel samen met andere institutionele beleggers, een constructieve dialoog aan te gaan met de Nederlandse beursondernemingen en met andere belanghebbenden.

Overzicht dialogen

In de eerste helft van 2023 is Achmea IM, namens het pensioenfonds, in Eumedion verband de dialoog gegaan met de volgende Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen:

TABEL 5.3.1 DIALOGEN MET NEDERLANDSE BEURSGENOTEERDE ONDERNEMINGEN H1 2023

Onderneming	Besproken onderwerpen
Ahold-Delhaize	Beloningsbeleid, biodiversiteit, klimaat, wet- en regelgeving.
Heineken	Belasting, beloning, mensenrechten, Rusland.
KPN	Externe accountant, mensenrechten, politieke onrust, strategie.
Philips	Beloning, mensenrechten, risicomanagement, Rusland, terugroepactie.

Eumedion heeft voorafgaand aan de start van het aandeelhoudersseizoen een speerpuntenbrief² verstuurd naar Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. De onderwerpen in de speerpuntenbrief zijn:

- Mensenrechten
- Biodiversiteit

Afhankelijk van de onderneming en de actualiteiten zijn de uiteindelijke gespreksonderwerpen voor de dialoog bepaald.

Dialogen met Nederlandse ondernemingen

Ahold

Met Ahold is voorafgaand aan de aandeelhoudersvergadering gesproken over de volgende onderwerpen:

- Korte termijn performance doelstellingen;
- Biodiversiteit;
- Wet- en regelgeving;
- Jaarverslag.

Door de stijging in de arbeidskosten, inflatie, leveringsproblemen en wereldwijde politieke onrust vindt Ahold het lastig korte termijn performance doelstellingen voor de beloning over 2023 te stellen. Ahold kan mogelijk bij bepaalde ontwikkelingen de doelstellingen naar boven of naar beneden bijstellen, met de aanwezige discretionaire bevoegdheden die de RvC heeft. We hebben duidelijk aangegeven dat bij gebruik van discretionaire aanpassingen de onderbouwing hiervan cruciaal is om als aandeelhouder de aanpassing te kunnen beoordelen.

Wat betreft biodiversiteit meldde Ahold dat zij een specifiek beleid en KPI's gaat opstellen omtrent onder andere vlees. Ook onderzoekt Ahold hoe biodiversiteit past binnen hun decarbonisatiepad. We hebben er bij Ahold op aangedrongen dat Ahold haar duurzaamheidstoezeggingen uitbreidt, namelijk van ontbossing naar vlees en plastic gebruik. Er wordt nog een vervolgoverleg ingepland om verder te spreken over biodiversiteit en Aholds rol in het beschermen daarvan.

² Speerpuntenbrief Eumedion: <https://www.eumedion.nl/clientdata/215/media/clientimages/Focus-Letter-2023.pdf?v=230605135730>

Er is uiteraard ook gesproken over nieuwe wet- en regelgeving, waaronder de 'Corporate Sustainability Reporting Directive' (CSRD). Ahold zal de minimumeisen in de nationale wet- en regelgeving volgen.

Er is daarnaast ook gesproken over de 'limited assurance' die de externe accountant verleend heeft, met betrekking tot de duurzaamheidsinformatie van Ahold in het jaarverslag. Ahold wilde dit jaar 'reasonable assurance' op deze informatie verkrijgen, maar dit doel was te optimistisch. De kwaliteit van de rapportages is nog niet in alle landen hoog genoeg om dit te kunnen bereiken. Ahold werkt verder om 'reasonable assurance' in de komende jaren te bereiken.

Heineken

Met Heineken is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Rusland;
- Belasting;
- Beloningsverslag- en beleid;
- Due diligence mensenrechten.

Heineken gaf in de dialoog aan dat zij, met de kennis van nu, het vertrek uit Rusland onderschat hebben. In maart 2022 was een analyse van de situatie snel gemaakt en de beslissing om te vertrekken ook. Het bleek niet eenvoudig om een koper voor de activiteiten te vinden, onder andere door wet- en regelgeving en onduidelijkheid over veranderende bepalingen (waaronder sancties). Het eenvoudigweg sluiten van de vestiging in Rusland zou leiden tot strafrechtelijke vervolging. Heineken wilde dit risico niet lopen, zeker ook niet voor de medewerkers ter plaatse. Doordat er geen geld Rusland in of uit kon was het noodzakelijk dat de vestiging bleef draaien als normaal, ook om salaris te kunnen betalen en de vestiging operationeel te houden. Heineken gaf aan dat dit niet goed is gecommuniceerd naar de buitenwereld en dit betreurt zij. Heineken heeft inmiddels op haar website een uitgebreide Q&A opgenomen, waardoor zij transparantie geeft over de casus. Heineken gaf in de dialoog aan dat ze dichtbij een overeenkomst zijn met een Russische partij wat betreft de verkoop van de activiteiten, maar dat het daadwerkelijk doorgaan afhankelijk is van de Russische autoriteiten.

Ook is er gesproken over het belastingverslag per land, welke in april 2023 is gepubliceerd. Daarnaast is er gesproken over het beloningsverslag- en beleid. Het beloningsbeleid wordt in 2024 herzien. Heineken gaat alle onderdelen van het beloningsbeleid evalueren. Heineken wil ook in 2024 een voorstel doen voor een nieuwe accountant. De maximale termijn van de huidige accountant verloopt namelijk. De verwachting is dat het proces in juli 2023 afgerond kan worden en dat tijdens de jaarvergadering in 2024 de nieuwe accountant voorgesteld wordt.

Due diligence rondom mensenrechten is ook besproken. Heineken wil onder haar personeel meer aandacht vragen voor de aanwezige meldingsmechanismen en het vertrouwen in deze systemen vergroten. Heineken heeft een

toezegging afgegeven om eerlijke levens- en werkomstandigheden te bereiken voor werknemers van derden. Om dit te bereiken is het wereldwijde 'SMART Outsourcing program mand guidelines' ontwikkeld. Er wordt gewerkt aan de implementatie. Er wordt ook gewerkt aan een communicatieplan, dit ziet onder andere op het verzekeren van leefbaar loon en analyses omtrent aanwezige loonkloven.

KPN

Met KPN is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Wisselingen in de RvB en de RvC;
- Strategie;
- Mensenrechten;
- Politieke onrust;
- Externe accountant.

De wisselingen in de RvB en RvC zijn wijzigingen als gevolg van persoonlijke omstandigheden. KPN heeft toelichting gegeven op het proces. KPN gaf aan de tijd te hebben genomen om weloverwogen tot nieuwe benoemingen te komen. Om die reden konden niet alle benoemingen op de agenda van de jaarvergadering worden geplaatst, maar vond er eind mei nog een buitengewone aandeelhoudersvergadering plaats (alle benoemingen zijn goedgekeurd). KPN is blij met de nieuwe benoemingen en heeft er zorg voor gedragen dat er een diverse samenstelling is qua kennis en achtergrond. We hebben aangegeven dat we er geen voorstander van zijn dat Chantal Vergouw direct doorschuift van de functie als RvC lid naar de RvB. Dit aangezien de RvC toezicht houdt op de RvB, dit kan belangenverstremming veroorzaken. Het zou passender zijn geweest dat Chantal Vergouw als RvC lid op non-actief was gezet toen bekend werd dat ze kandidaat werd voor de RvB. KPN heeft benadrukt dat Chantal Vergouw vanaf het moment van haar kandidaatstelling niet betrokken is geweest bij het benoemingsproces. Bij ieder onderwerp op de agenda wordt bekeken of er conflicterende belangen zijn gezien haar toekomstige rol.

Met KPN is ook gesproken over hun algehele ondernemingsstrategie. KPN heeft toegelicht welke plannen zij hebben voor de toekomst. In november wil KPN een Capital Market Day organiseren om geïnteresseerden goed te kunnen informeren over de strategie en toekomstplannen.

KPN voert een gap-analyse uit op het gebied van mensenrechten en zal als vervolg hierop het 'Human Rights Statement' herzien. De analyse is uitgevoerd met een externe consultant. Momenteel wordt de analyse verwerkt.

Ook is er gesproken over de politieke onrust in de wereld (China, Rusland) en de gevolgen hiervan voor KPN. KPN heeft toegelicht dat zij regelmatig audits uitvoeren (onder andere via internationale samenwerkingsverbanden). De risico's zijn toegenomen als gevolg van de geopolitieke spanningen. Als gevolg moeten mogelijk onderdelen van hun netwerk vervangen worden. Een meevaller is dat dit valt in de

levensspanne van de instrumenten die toe zijn aan vervanging. KPN benadrukte dat zij de systemen zelf beheren, dit is niet uitbesteed.

Daarnaast is er gesproken over de audit van de accountant en de vereisten van de CSRD die in werking zal treden. KPN heeft hiervoor een werkgroep opgericht en worden hierbij extern ondersteund. Het merendeel van de benodigde informatie is in huis aanwezig. De grootste uitdaging wordt volgens KPN het opzetten van een data warehouse waar alles in terug komt. Uiterlijk einde boekjaar 2025 dient KPN te wisselen van accountantskantoor. KPN heeft toegelicht waar ze momenteel staan in dit proces en de voorgenomen stappen.

Philips

In de dialoog met Philips is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Terugroepactie apneu-apparatuur;
- Update CEO;
- Rusland;
- Mensenrechten en klimaat;
- Beloning.

Met Philips is gesproken over de stand van zaken van de terugroepactie van apneu-apparatuur. Philips gaf aan dat er goede voortgang is en dat de terugroepactie momenteel voor 95% is afgerond. Een belangrijk openstaand punt is de schadelijkheid van de apparaten, hier worden testen naar uitgevoerd. De uitslagen zijn tot nu toe bemoedigend volgens Philips. In Q1 2023 heeft Philips een voorziening opgenomen met betrekking tot de rechtszaken die gebruikers van de apneu-apparaten hebben aangespannen in Amerika. De verwachting is dat het tot een schikking zal komen. Philips wil zo transparant mogelijk zijn, maar de rechtszaken bemoeilijken dit. Philips is nog steeds in overleg met de FDA en geeft aan niet te kunnen speculeren over de uitkomst.

Op 30 januari 2023 gaf Roy Jakobs, CEO van Philips, een update over de toekomstplannen van Philips. Deze zijn volgens Philips goed ontvangen door stakeholders. Simplificatie van de organisatiestructuur en patiënten veiligheid zijn belangrijke onderdelen van de plannen. Desgevraagd geeft Philips aan dat de personeelsreductie vooral op groepsniveau zal plaatsvinden (verminderen managementlagen) en het innovatieonderdeel.

Wat betreft Rusland gaf Philips aan dat alle ondernemingsactiviteiten gestopt zijn, met uitzondering van werkzaamheden omtrent medische apparatuur en babyvoeding. Philips opereert in lijn met de sanctie regelgeving en monitort ontwikkelingen.

Er is ook gesproken over het mensenrechtenbeleid van Philips en haar monitoring dat leveranciers aan de eisen voldoen. Op klimaat gebied heeft Philips juiste stappen gezet, waardoor de onderneming verwijderd is uit de Climate Action 100+ focus groep. Philips heeft haar zienswijze en

acties wat betreft de onderwerpen water en biodiversiteit toegelicht.

In aparte gesprekken is er uitgebreid gesproken over de beloning van het bestuur in 2022 en de uitkomst van de aandeelhoudersvergadering in 2022. De zittende bestuurders hebben hun variabele beloning ingeleverd. Dit is niet het geval bij de voormalig CEO Frans van Houten. De gang van zaken heeft ertoe geleid dat er in de jaarvergadering van 2023 'tegen' décharge van het bestuur is gestemd (76,42 procent 'tegen' stemmen).

Unilever

Met Unilever is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Aanstelling CEO;
- Beloningsverslag;
- Biodiversiteit;
- Plastics.

Unilever heeft het proces omtrent het aanstellen van de nieuwe CEO toegelicht. Daarnaast is gesproken over het beloningsverslag. Er is om toelichting gevraagd op de weging van bepaalde ESG-doelstellingen in de beloning. Ook is er gevraagd of Unilever deze waardering wil laten controleren door een onafhankelijke derde partij, aangezien op deze doelstellingen momenteel geen accountantscontrole plaatsvindt. Unilever gaf aan dat er zoveel informatie is, dat zij prioriteren welke data door de externe accountant beoordeeld wordt en welke niet. We hebben opgemerkt dat gezien deze data onderdeel van de beloning is, het een hogere prioriteit dient te krijgen.

Unilever is gevraagd waarom de beloningsdoelstelling voor het bestuur in 2022, gericht op het verbeteren van de bruto winstmarges, is uitbetaald terwijl deze gedurende het jaar is gedaald. Unilever merkte op dat de resultaten relatief vroeg werden gecorrigeerd voor inflatie, waardoor de daling volgens Unilever geen slechte presentatie weerspiegelde. Daarnaast is er gesproken over het salaris van de nieuwe CEO, hier is veel onvrede over onder aandeelhouders. Het salaris wordt als te hoog beschouwd. Tijdens de jaarvergadering heeft 58,03% van de aandeelhouders tegen het beloningsverslag gestemd (adviserende stem). Hier zal tijdens een volgend gesprek over gesproken worden. Volgend jaar vindt de evaluatie van het beloningsbeleid plaats en moet deze worden voorgelegd aan de aandeelhoudersvergadering. Unilever is momenteel in gesprek met stakeholders om feedback te verzamelen. Ze verwachten geen grote structurele wijzigingen. Wel zullen er wijzigingen plaatsvinden in de prestatie maatstaven. Unilever gaf aan dat dit een voortdurende discussie blijft met investeerders vanwege verschillende voorkeuren.

Wat betreft biodiversiteit leunt Unilever op het OP2B/IP2B-raamwerk. Hun strategie is gebaseerd op 3 pijlers:

1. Schaalvergroting van regeneratieve landbouw – waarbij de focus ligt op impact. Unilevers routekaart voor

regeneratieve landbouw is gekoppeld aan de voetafdruk van de onderneming.

2. Productdiversificatie - Unilever wil zich meer richten op eiwitten op basis van planten, omdat dit een kans is om consumenten aan zich te binden. Producten zijn onder andere Magnum en de Vegetarische Slager.
3. Bescherming van hoogwaardige ecosystemen – Unilever heeft de voetafdruk van hun belangrijkste grondstoffen op belangrijke ecosystemen beoordeeld (met name als gevolg van ontbossing). Dit weerspiegelt 60% van hun voetafdrukberekening. De uitvoering is belangrijk. Buiten de toeleveringsketen is het belangrijk dat deze programma's verandering teweegbrengen in die landschappen.

Unilever heeft een gedetailleerde risico-/effectbeoordeling uitgevoerd voor duurzame inkoop, inclusief de gevolgen voor de biodiversiteit. Unilever onderzoekt hun impact op het rendement van landbouw en de basislijn van die ketens.

Daarnaast is er uitgebreid gesproken over plastics. Unilever focust zich op 2 pilaren:

1. Review van de volledige levenscyclus van plastic;
2. Versterken van de recycling infrastructuur en het recycle beleid.

Unilever heeft onlangs het human rights statement herzien. Hierbij is de nadruk op goed bestuur versterkt en is er een betere koppeling gemaakt met sociale en milieukwesties. Ook is er gesproken over het beleid van Unilever ten aanzien van (potentiële) conflictgebieden. Unilever monitort hierbij de sanctielijsten en heeft hoog risico landen waar het werkzaam is geïdentificeerd. Ze doen onderzoek naar de situaties en implementeren de UN Guiding Principles.

Vopak

In het 1e halfjaar is wederom gesproken met Vopak. Het beloningsverslag met verbeterde transparantie omtrent de prestatie maatstaven is hierbij uitgebreid besproken. Wij zijn tevreden met de wijzigingen die Vopak heeft doorgevoerd. De korte termijn indicatoren worden nu zeer transparant weergegeven. Op deze wijze hebben aandeelhouders helder inzicht en kunnen zij een goede beoordeling maken omtrent de gerechtvaardigheid van de variabele beloning. Transparantie omtrent de lange termijn doelstellingen is ook verbeterd. Er is meer uitleg gegeven aan de KPI – Board Effectiveness. Dit ontbrak vorig jaar. Daarnaast is het aangepaste beloningsbeleid besproken. Het beloningsbeleid zal op de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering ter stemming aan de aandeelhouders worden voorgelegd (beslissende stem). Hier is ook terug te zien dat Vopak naar aanleiding van de kritiek van aandeelhouders actie heeft ondernomen. Twee KPI indicatoren waarvan aandeelhouders aangaven dat deze te vaag waren, worden vervangen. Het betreft 'Board Effectiveness' en 'Cost'. Eerstgenoemde wordt door specifieke doelstellingen vervangen, waardoor aandeelhouders daadwerkelijk kunnen beoordelen in hoeverre bestuurders de doelen behaald hebben. Ook heeft

Vopak tekst verwijderd uit het beloningsbeleid waardoor aandeelhouders niet meer konden stemmen over de fees van de commissarissen. Ze gaven aan dat dit ook nooit de bedoeling was geweest, maar dat de wijze waarop de tekst vorig jaar was opgesteld wel dit gevolg had. Het beloningsbeleid is tijdens de jaarvergadering goedgekeurd met 78,74% van de stemmen.

Wolters Kluwer

Met Wolters Kluwer is gesproken over de volgende onderwerpen:

- Personeelsverloop
- Salariskloof
- CSRD
- Klachtenmechanisme
- Accountant

Met Wolters Kluwer is gesproken over het personeelsverloop bij de onderneming. Het jaarverslag laat zien dat het vrijwillig verloop hoog blijft, rond de 15%. Wolters Kluwer gaf aan dat dit percentage onder de benchmark ligt. De toegenomen vraag naar geschikt personeel blijft hoog, al merkt Wolters Kluwer een kleine verandering in de markt. Er zijn signalen van verbetering. Wolters Kluwer heeft vorig jaar hun wereldwijde vertrek enquête verbeterd. De voorlopige conclusie van de enquêtes geven als hoofdredenen voor vertrek: het gebrek aan carrière ontwikkelingsmogelijkheden en salaris. Het onderwerp staat hoog op de agenda van de CEO.

In het jaarverslag merkt Wolters Kluwer op dat zij voldoen aan rapportage eisen met betrekking tot loon op basis van geslacht waar dit is vereist. Gevraagd is of Wolters Kluwer een salariskloof op grond van geslacht heeft geïdentificeerd. Wolters Kluwer geeft aan trots te zijn op het diverse werknemersbestand. Ze willen rechtvaardig zijn en hierbij ook kijken naar de rol en verantwoordelijkheid van functies. Er zijn interne studies (op basis van 50-60% van het werknemersbestand) naar het bestaan van een salariskloof, een klein verschil kwam hieruit naar voren. Momenteel heeft Wolters Kluwer geen volledig inzicht ten aanzien van geslacht. Maar dit zal wel komen aangezien dit ook een vereiste is vanuit de CSRD. Met betrekking tot de CSRD geeft Wolters Kluwer aan dat een belangrijke vraag is hoe ver je in de waardeketen wilt gaan. Het antwoord heeft veel invloed en dat het onduidelijk is zorgt voor uitdagingen.

Het aantal 'speak up' meldingen (klachtenmechanisme) wat gerapporteerd wordt in het jaarverslag blijft laag, zeker gezien de grootte van het personeelsbestand. Wolters Kluwer geeft aan dat ze reguliere sessies hebben om dit klachtenmechanisme goed onder de aandacht te brengen. Ook wordt het meegenomen in enquêtes. Het klachtenmechanisme is in lokale talen beschikbaar. Wolters Kluwer merkt op dat onderzoek heeft laten zien dat 70% van de medewerkers in eerste instantie naar de manager stapt met klachten. Wanneer ze niet tevreden zijn met hoe hun klacht wordt opgevolgd of afgehandeld dan maken ze gebruik

van het klachtenmechanisme. We hebben opgemerkt dat het belangrijk is dat er wel zicht is op meldingen die bij managers worden gedaan ook om trends op te merken.

KPMG zal per januari 2025 starten als de nieuwe externe accountant van Wolters Kluwer. Er wordt gewerkt aan het level van 'assurance' wat op basis van de nieuwe wet- en regelgeving verkregen moet worden. Op het gebied van mensenrechten meldt Wolters Kluwer dat zij het due diligence proces willen uitbreiden. En dat hier meer ESG-

punten in worden opgenomen. Ze onderzoeken momenteel hoe ze aan de benodigde data kunnen komen. Het aantal leveranciers is erg groot.

Wolters Kluwer heeft geworsteld met het onderwerp biodiversiteit en hoe dat relevant is voor hun business. Een eerste evaluatie laat zien dat het geen materieel risico is gezien het type onderneming. Het zal nog onderzocht worden in de leveranciersketen.

6. Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

De Nederlandse Corporate Governance Code schrijft voor dat institutionele beleggers zoals pensioenfondsen een beleid moeten hebben ten aanzien van het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde ondernemingen waarin zij beleggen. Corporate governance, of goed ondernemingsbestuur, heeft betrekking op de verhoudingen tussen de verschillende actoren van een onderneming zoals de Raad van Bestuur (RvB), de Raad van Commissarissen (RvC), aandeelhouders en andere belanghebbenden. Rekenschap, transparantie en toezicht spelen hierbij een centrale rol. Pensioenfonds Schoonmaak belegt onder andere in beursgenoteerde ondernemingen en is daardoor ook aandeelhouder. Door actief gebruik te maken van aandeelhoudersrechten kan Pensioenfonds Schoonmaak invloed uitoefenen op de onderneming. Het gaat hierbij om het benoemen van bestuurders, het goedkeuren van jaarstukken en in sommige gevallen kan het zich uitspreken over het beloningsbeleid. Pensioenfonds Schoonmaak doet dit onder andere door deel te nemen aan de besluitvorming op de aandeelhoudersvergadering (stemmen). Door gebruik te maken van het stemrecht kan Pensioenfonds Schoonmaak invloed uitoefenen op ondernemingen en invloed aanwenden om een betere corporate governance te stimuleren bij de ondernemingen. Een goede corporate governance draagt bij aan de lange termijn waardecreatie.

6.1. Pensioenfonds Schoonmaak als actief aandeelhouder

Zoals in de inleiding aangegeven is een pensioenfonds verplicht om een beleid te hebben ten aanzien van het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde ondernemingen waarin wordt belegd door het fonds. Daarbij wordt van de institutionele belegger gevraagd om minstens eenmaal per jaar aan te geven hoe invulling wordt gegeven aan het stembeleid. Daarnaast stelt de Corporate Governance Code dat de institutionele belegger minimaal eenmaal per kwartaal moet aangeven hoe hij stemde op de aandeelhoudersvergaderingen. In bijlage 6.2. vindt u de volledige tekst van de relevante bepalingen voor institutionele beleggers van de Nederlandse Corporate Governance code.

Pensioenfonds Schoonmaak voldoet aan de bepalingen van de Corporate Governance Code. Op de website van het Pensioenfonds zijn de volgende documenten te vinden:

1. Stembeleid, wat is opgenomen in het MVB-beleid;
2. Verantwoord en Betrokken aandeelhouderschap;
3. Rapportagetool waarbij gerapporteerd wordt hoe historisch gestemd is per aandeelhoudersvergadering.

6.2. Stemgedrag Pensioenfonds Schoonmaak

Achtergrond

De eerste helft van het jaar is altijd een zeer drukke stemperiode. De meeste aandeelhoudersvergaderingen van ondernemingen in Europa, Japan en de Verenigde Staten vinden namelijk in de eerste helft van het jaar plaats. De wijze waarop aandeelhoudersvergaderingen werden gehouden verschilde dit jaar per land volgens de voor dat land geldende wet- en regelgeving. Amerikaanse en Duitse aandeelhoudersvergaderingen vonden veelal virtueel plaats, waar Nederlandse aandeelhoudersvergaderingen met name live werden gehouden (77%) of in hybride vorm (23%).

Aandeelhoudersvoorstellen

Waar in 2022 voor het eerst aandeelhoudersvoorstellen op agenda's kwamen die niet ESG-bevorderend waren, was er dit halfjaar een toename van dit soort voorstellen te zien. Dit speelde met name bij Amerikaanse ondernemingen. Het betrof onder andere het volgende type voorstellen:

- Klimaat, met als doel het verminderen van inzet op de klimaattransitie.
- Diversiteit, met als doel de 'gewone Amerikanen' niet gedupeerd te laten worden door diversiteitseisen.
- China, met als doel het beperken van ondernemingsactiviteiten in China.

Deze zogenoemde ‘anti-ESG voorstellen’ hebben weinig steun ontvangen van aandeelhouders en geen van deze voorstellen is aangenomen.

Aandeelhoudersvoorstellen Follow This Klimaat

Ontwikkelingen op het gebied van klimaat gerelateerde agenda items zijn niet eenduidig. Dit is goed terug te zien bij de aandeelhoudersvoorstellen die Follow This indiende bij grote olie- en gasondernemingen. Follow This en co-filende institutionele aandeelhouders vragen via dit voorstel de ondernemingen om scope-3 emissiereductiedoelstellingen op de middellange termijn op te stellen, die in lijn zijn met het Klimaatakkoord van Parijs. In onderstaande tabel staat bij welke ondernemingen Follow This in 2023 een aandeelhoudersvoorstel heeft ingediend en wat de resultaten in 2022 en 2023 waren.

TABEL 6.2.1 AANDEELHOUDERSVOORSTELLEN FOLLOW THIS 2023

Onderneming	Land van herkomst	Resultaat 2023	Resultaat 2022
BP	Verenigd Koninkrijk	17%	15%
Chevron	Verenigde Staten	10%	33%
Exxon	Verenigde staten	11%	28%
Shell	Verenigd Koninkrijk	20%	20%
TotalEnergies	Frankrijk	30%	-

Te zien is dat er een daling van steun is voor het aandeelhoudersvoorstel bij de twee Amerikaanse ondernemingen. De daling van steun bij Chevron en Exxon wordt deels veroorzaakt door de ‘anti-ESG’ wind die rond waait in de Verenigde Staten. Op allerlei platforms en op verschillende manieren spreken mensen (met name Republikeinen) zich uit tegen duurzaamheid en proberen diverse partijen te beïnvloeden. Hoe dit zich verder gaat ontwikkelen en welke gevolgen dit heeft op de lange termijn, is nog niet te voorspellen. Bij de andere ondernemingen is een stijging van steun te zien of in het geval van Shell het gelijk blijven van de steun.

De grote proxy advisors ISS en GlassLewis adviseerden op basis van hun eigen standaard stembeleid een ‘tegen’ stem met betrekking tot de aandeelhoudersvoorstellen van Follow This (m.u.v. TotalEnergies wat een adviserend voorstel was). Dit is zorgwekkend zeker gezien het gebrek aan actie bijvoorbeeld bij Chevron en Exxon. Veel aandeelhouders volgen namelijk bij het stemmen het standaard beleid van proxy advisors. Het advies van proxy advisors heeft daardoor grote impact. Wij zullen dit met de eigen proxy advisor, ISS, gaan bespreken. De ‘anti-ESG beweging’ richt zich ook op proxy advisors. Ze proberen de proxy advisors een bepaalde kant op te dwingen. ISS heeft in juni 2023 [een statement](#)

gepubliceerd dat hun stemadvies apolitiek is. In het statement geeft ISS aan dat ze in de laatste maanden meerdere keren aangesproken zijn en dat ze aangemerkt zijn als ‘woke-activisten’ en sociale ingenieurs. ISS merkt op dat zij ieder aandeelhoudersvoorstel onafhankelijk beoordeelt en zich niet laat beïnvloeden.

Voor de volledigheid, Pensioenfonds Schoonmaak hanteert een op maat gemaakt stembeleid, waar ESG een belangrijke plaats in heeft, om die reden is er ‘voor’ de aandeelhoudersvoorstellen van Follow This gestemd waar van toepassing.

Een toename van klimaatactivisme bij aandeelhoudersvergaderingen

Klimaatactivisten eisten weer een prominente rol op tijdens aandeelhoudersvergaderingen van grote olie- en gasondernemingen, zoals Shell en TotalEnergies. Van demonstraties buiten de zaal tot de microfoons bezetten, iedere keer dezelfde vraag te stellen en zingen en scanderen tijdens de vergadering. Aandeelhouders gaven aan zich onveilig te voelen, evenals de bestuurders van de onderneming. Ondernemingen gaan intern de gang van zaken tijdens aandeelhoudersvergaderingen evalueren en bekijken of er actie ondernomen moet worden. De protestacties lijken contraproductief te werken, aangezien een inhoudelijk gesprek niet plaatsvindt en er toenemende weerstand is tegen de heftigheid van de acties. De boodschap lijkt onder te sneeuwen. Ondernemingen kunnen zich hier achter verschuilen en diverse partijen op 1 hoop vegen als ‘activisten’ waar geen gesprek mee mogelijk is. Wij zijn overtuigd dat het belangrijk is om het gesprek inhoudelijk aan te gaan en met diverse instrumenten de boodschap te ondersteunen, zoals door het stemmen en indienen van aandeelhoudersresoluties.

Stemactiviteiten van Pensioenfonds Schoonmaak

Wij stemden in het afgelopen halfjaar op **1032 vergaderingen** op totaal **15.805 agendapunten**. Er wordt niet altijd met het management van de onderneming meegestemd. Er is **19% tegen het management gestemd**. Zie tabel onderstaande tabel voor een overzicht van de managementvoorstellen en de regionale verdeling van vergaderingen over H1 2023.

De meeste voorstellen betroffen (her)benoemingen. Relatief gezien is het % ‘tegen’ stemmen het hoogst bij beloningen en klimaat. De tegenstemmen bij beloningen betrof met name beloningsstructuren die als excessief, onvoldoende toegelicht en niet transparant genoeg beoordeeld worden, of waar een link met de prestaties van de onderneming ontbreekt. Dit kwam zowel terug in beloningsbeleid als beloningsverslagen. De tegenstemmen bij klimaat zagen op klimaattransitieplannen van de onderneming die niet aan onze eisen voldeden.

TABEL 6.2.2 MANAGEMENTVOORSTELLEN H1 2023

	Managementvoorstellen ¹	
	Totaal ²	% Tegen
Aandelen gerelateerd	922	8%
Audit gerelateerd	847	0,10%
Beloning	1866	55%
Benoemingen	8060	14%
Bestuurders gerelateerd	1329	7%
Duurzaamheid	20	0%
Klimaat	16	69%
Niet-routinematig	77	10%
Overig	18	17%
Geen research	9	100%
Overname gerelateerd	81	2%
Routine	1201	5%
Sociaal	35	0%
Statuten gerelateerd	261	4%
Strategische transacties	30	7%

¹ Zie de bijlagen voor een verdere beschrijving van de type voorstellen.

² Dit betreft het totaal voor en tegen stemmen.

TABEL 6.2.3 REGIONALE VERDELING H1 2023

Land	Aantal
Australia	5
Austria	2
Belgium	14
Bermuda	3
Canada	54
Cayman Islands	9
Curacao	1
Denmark	13
Finland	9
France	50
Germany	34
Hong Kong	10
Ireland	18
Isle of Man	1
Israel	3
Italy	13
Japan	187

Jersey	3
Liberia	1
Luxembourg	1
Netherlands	34
Norway	7
Portugal	2
Singapore	11
Spain	18
Sweden	32
Switzerland	36
USA	416
United Kingdom	45

Op de website van Pensioenfonds Schoonmaak kunt u via het Vote Disclosure Systeem vinden hoe we gestemd hebben per aandeelhoudersvergadering.

Achmea IM voert ons stembeleid uit en past voor elke steminstructie het eigen op maat gemaakte stembeleid toe. Achmea IM maakt bij het uitoefenen van stemrechten gebruik van het stemplatform en analyses van Institutional Shareholder Services (ISS). Het stembeleid wordt jaarlijks geactualiseerd op basis van wereldwijde trends op het gebied van corporate governance, ons stemgedrag bij controversiële agendapunten en overige actualiteiten.

Voordat de definitieve stem wordt uitgebracht analyseren we een selectie van de voorstellen op individuele basis. Het uiteindelijke besluit wordt genomen op basis van de specifieke feiten en omstandigheden van het agendapunt.

6.3. Agenderingsrecht aandeelhouders

Op aandeelhoudersvergaderingen kunnen aandeelhouders een voorstel agenderen, mits wordt voldaan aan de voorwaarden van het lokaal geldende agenderingsrecht. Deze aandeelhoudersresoluties kunnen betrekking hebben op de thema's klimaat, biodiversiteit, gezondheid, arbeidsrechten, mensenrechten of goed bestuur enzovoort. In het afgelopen halfjaar hebben wij **550 aandeelhoudersresoluties** beoordeeld en onze stem uitgebracht. In onderstaande tabel staat een overzicht opgenomen van het aantal aandeelhoudersvoorstellen verdeeld per thema.

Wij toetsen de afzonderlijke aandeelhoudersvoorstellen op inhoud, wenselijkheid, werkbaarheid en effect. Wij zullen niet in alle gevallen voor een aandeelhoudersresolutie stemmen, ook al past deze binnen onze speerpunthema's. Wanneer een aandeelhoudersvoorstel onvoldoende is onderbouwd, te voorschrijvend is of onevenredig belastend zullen wij tegen stemmen. In onderstaande tabel staat aangegeven hoe er is gestemd op de aandeelhoudersresoluties per thema. Veel van de niet-ESG bevorderende aandeelhoudersvoorstellen zijn gecategoriseerd onder 'duurzaamheid' en 'overig'.

TABEL 6.3.1 AANDEELHOUDERSVOORSTELLEN H1 2023

	Aandeelhoudersvoorstellen ¹	
	Totaal ²	% Tegen
Audit gerelateerd	14	36%
Beloning	48	48%
Benoemingen	20	40%
Bestuurders gerelateerd	77	16%
Corporate Governance	36	22%
Duurzaamheid	49	59%
Klimaat	75	16%
Niet-routinematig	10	40%
Overig	22	86%
Routine	3	100%
Sociaal	183	12%
Statuten gerelateerd	13	92%

¹ Zie de bijlagen voor een verdere beschrijving van de type voorstellen.

² Dit betreft het totaal voor en tegen stemmen.

Resoluties

Kraft Heinz

Mercy Investment Services heeft een aandeelhoudersvoorstel ingediend op de aandeelhoudersvergadering van The Kraft Heinz Company

(Kraft Heinz). De onderneming wordt gevraagd om te rapporteren over watergerelateerde risico's. Er wordt specifiek gevraagd om te rapporteren over haar totale blootstelling aan waterrisico's, inclusief de toeleveringsketen, met behulp van kwantitatieve indicatoren indien deze beschikbaar zijn. Dit houdt in dat Kraft Heinz waterrisico's dient te identificeren, evenals beleid moet opstellen en mitigerende maatregelen moet nemen om deze risico's te verminderen.

Kraft Heinz geeft zelf aan dat het voldoende rapporteert en benadrukt dat de bestaande strategie zich richt op waterrisico's in de directe activiteiten, maar ook in de waardeketen. In het ESG-rapport beschrijft Kraft Heinz hoe het een waterrisicobeoordeling heeft uitgevoerd op de productiefaciliteiten en geeft het informatie welke van de productiefaciliteiten zich in gebieden met watertekorten bevinden. De onderneming heeft tijdgebonden doelen om de totale intensiteit van het watergebruik in gebieden met watertekorten te verminderen. De onderneming maakt de voortgang van deze doelen bekend. Het bedrijf heeft zich ook gecommitteerd aan het 'CEO Water Mandate', dat de eis bevat om de voortgang op zes gebieden met betrekking tot waterbeheer openbaar te maken. De richtlijnen voor leveranciers bevatten verwachtingen voor leveranciers om het waterverbruik bij te houden.

Over het algemeen lijkt Kraft Heinz voldoende vooruitgang te boeken bij het aanpakken van waterrisico's en geeft het voldoende informatie in haar rapportages. Aandeelhouders hebben wel baat bij het gevraagde rapport, omdat het extra informatie geeft over de waterrisico's en mitigerende maatregelen voor specifiek de toeleveringsketen. Hierdoor wordt waterrisico in de gehele waardeketen meegenomen. Bovendien zou transparantie Kraft Heinz in staat stellen watergerelateerde risico's beter te beheren en de inzet van de onderneming af te stemmen op duurzame langetermijnwaardecreatie. Om deze reden heeft Pensioenfonds Schoonmaak VOOR het voorstel gestemd. Van de aandeelhouders heeft 7,8% VOOR het voorstel gestemd, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Equinor

WWF en Greenpeace hebben het volgende voorstel ingediend: "Equinor identificeert en beheert risico's en mogelijkheden met betrekking tot het klimaat en integreert deze in de strategie van de onderneming. Equinor stelt doelen en implementeert maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen op korte en lange termijn te verminderen, in lijn met de doelstelling om de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5 °C, en rapporteert aan aandeelhouders over de voortgang ten opzichte van deze doelen. Doelen en maatregelen omvatten de hele toeleveringsketen (scope 1, 2 en 3) en houden een absolute vermindering in van de uitstoot van broeikasgassen." Equinor geeft als reactie op het voorstel dat de laatste 12 maanden hebben getoond hoe belangrijk energie voor de maatschappij is. Equinor meent dat zij zich in een goede positie bevindt om de markt te

voorzien van de broodnodige energie en tegelijkertijd de uitstoot van haar activiteiten te verminderen en te investeren in de noodzakelijke systemische verandering naar net-zero. Ook verwijst Equinor naar haar klimaattransitieplan die in 2022 97% 'voor' stemmen behaalde. Het transitieplan van de onderneming is momenteel alleen voor scopes 1 en 2 afgestemd op een 1,5°C-pad.

Er was een daling te zien in de uitstoot van 2019-2021, maar het is goed mogelijk dat deze constante daling in absolute cijfers in de toekomst niet zal aanhouden, aangezien Equinor verwacht dat de olie- en gasproductie in de periode 2021-2026 zal toenemen. Dit kan leiden tot meer emissies door het gebruik van verkochte producten. Equinor heeft toegezegd in 2050 net-zero te zijn en de middellange termijndoelen af te stemmen op het 1,5°C-traject. De onderneming maakt echter niet duidelijk wat de groeioprognose voor de productie is en hoe het de exploratie en productie van fossiele brandstoffen naar beneden wil brengen, om in lijn te zijn met de aanbevelingen van het International Energy Agency.

De indieners uiten terechte zorgen over het klimaattransitieplan van de onderneming. Het vaststellen van broeikasgasemissiereductiedoelstellingen voor scopes 1, 2 en 3, die zijn afgestemd op een 1,5°C-scenario, zou het transitieplan geloofwaardiger maken.

Pensioenfonds Schoonmaak heeft 'voor' het voorstel gestemd, aangezien het voorstel gericht is op het verder versterken van het huidige klimaattransitieplan, met name in de oproep tot absolute reductiedoelstellingen en het terugschroeven van de exploratie van fossiele brandstoffen. Het voorstel ontving 3,6% 'voor-stemmen' en is hiermee niet aangenomen.

Tijdens de vergadering van Equinor werden ook diverse aandeelhoudersvoorstellen ingediend die als te voorschrijvend worden beschouwd en niet in het belang van de onderneming en haar stakeholders. Pensioenfonds Schoonmaak heeft dan ook 'tegen' de volgende voorstellen gestemd:

- Verbied het gebruik van glasvezelrotorbladen in alle nieuwe windparken, beloof bestaande waterkrachtprojecten op te kopen en doe onderzoek naar andere energiebronnen zoals thorium.
- Alle exploratie- en booractiviteiten tegen 2025 stopzetten en financiële en technische bijstand verlenen voor het herstel en de ontwikkeling van de Oekraïense energie-infrastructuur.
- Alle plannen voor activiteiten in de Barentszee beëindigen, de investeringen in hernieuwbare energie/een koolstofarme oplossing opvoeren tot 50 procent in 2025, CCS implementeren voor Melkoya en investeren in de wederopbouw van Oekraïne.

Deze voorstellen behaalden geen van allen meer dan 0,4% van de stemmen.

Follow This

Follow This en co-filende institutionele aandeelhouders hebben bij meerdere olie- en gasondernemingen een aandeelhoudersvoorstel ingediend. Via dit voorstel worden de ondernemingen gevraagd om scope-3 emissiereducties op de middellange termijn op te stellen. In onderstaande tabel staat bij welke ondernemingen Follow This een aandeelhoudersvoorstel heeft ingediend en wat de resultaten in 2022 en 2023 waren.

TABEL 6.3.1 AANDEELHOUDERSVOORSTELLEN FOLLOW THIS 2023

Onderneming	Land van herkomst	Resultaat 2023	Resultaat 2022
BP	Verenigd Koninkrijk	17%	15%
Chevron	Verenigde Staten	10%	33%
Exxon	Verenigde staten	11%	28%
Shell	Verenigd Koninkrijk	20%	20%
TotalEnergies	Frankrijk	30%	-

De daling van steun bij Chevron en Exxon wordt deels veroorzaakt door de 'anti-ESG' wind die rondgaat in de Verenigde Staten. Op allerlei platforms en op verschillende manieren spreken Republikeinen zich uit tegen duurzaamheid en proberen diverse partijen te beïnvloeden. Hoe dit zich verder gaat ontwikkelen en welke gevolgen dit heeft op de lange termijn, is nog niet te voorspellen.

Nadat vorig jaar het aandeelhoudersvoorstel bij TotalEnergies door de onderneming geblokkeerd was wegens juridische gronden is er voor gekozen om het aandeelhoudersvoorstel dit jaar als adviserend op te stellen. Dit heeft ervoor gezorgd dat het aandeelhoudersvoorstel daadwerkelijk op de agenda is gekomen van de aandeelhoudersvergadering. Ook adviseerden proxy advisors om 'voor' dit voorstel bij TotalEnergies te stemmen waardoor er veel steun voor het voorstel was. Helaas heeft het voorstel geen meerderheid behaald maar de onderneming zal wel met een inhoudelijke reactie moeten komen.

Pensioenfonds Schoonmaak heeft, waar van toepassing, 'voor' de resoluties van Follow This gestemd.

Arbeidsnormen

Uber

Achmea IM heeft een aandeelhoudersresolutie ingediend bij Uber Technologies, Inc. (Uber), waarin het vraagt naar een onafhankelijke audit door een derde partij naar de gezondheid en veiligheid van chauffeurs. Het rapport moet openbaar worden gemaakt op de website van Uber.

De resolutie ligt inhoudelijk in het verlengde van de lopende normatieve dialoog met Uber over de gezondheid en veiligheid van haar werknemers in de Verenigde Staten. Uber ligt in de Verenigde Staten onder vuur omdat de onderneming haar chauffeurs onvoldoende bescherming biedt door hen als zelfstandigen in plaats van werknemers te classificeren. De onderneming is hierover in diverse rechtszaken met Amerikaanse autoriteiten verwickeld. Uber heeft haar beleid in de dialoog met ISS ESG altijd verdedigd, maar heeft geen maatregelen genomen in lijn met verwachtingen van aandeelhouders, waaronder het laten uitvoeren van een onafhankelijke evaluatie van haar beleid ten aanzien van de gezondheid en veiligheid van haar chauffeurs en bezorgers.

Uber geeft als reactie dat het voorstel onnodig is omdat Uber al uitgebreid rapporteert over zijn doelen en prestaties. Echter deze rapportages zijn alleen gericht op de Verenigde Staten en nemen veel zaken, zoals verkeersongevallen en sociale onveiligheid, niet mee.

Pensioenfonds Schoonmaak heeft VOOR de resolutie gestemd. Aandeelhouders hebben baat bij meer transparantie, ook om het veiligheidsbeleid van de onderneming beter te begrijpen en te beoordelen. Daarbij is het tevens passend binnen de escalatiestrategie om het voorstel te steunen. Van de aandeelhouders heeft 9,9% VOOR het voorstel gestemd, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Starbucks

De indiener van het voorstel vraagt Starbucks om een beoordeling te laten doen door een derde partij van haar beleid en uitvoering op het gebied van mensenrechten, vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen. In het voorstel wordt gevraagd om een beoordeling van alle Starbucks-winkels die eigendom zijn van de onderneming en winkels met een licentie. Volgens het jaarverslag vertegenwoordigen deze winkels de overgrote meerderheid van Starbucks winkels.

Het voorstel benadrukt dat werknemers van Starbucks hebben gemeld dat de onderneming het recht op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen heeft geschonden. Ook wordt er verwezen naar het feit dat het National Labor Relations Board (NLRB) beweringen over schendingen van arbeidsrechten gegrond hebben bevonden. Volgens berichtgeving begin december 2022 hebben werknemers van meer dan 330 Starbucks-winkels gestemd voor vakbondsvorming, waarvan 268 hier positief op hebben gestemd. Winkels met een vakbond vertegenwoordigen echter slechts 3 procent van de vestigingen van de onderneming in de Verenigde Staten.

Volgens een Global Human Rights Statement van Starbucks, die gebaseerd is op een aantal internationale normen, hebben werknemers recht op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen. Starbucks voorziet aandeelhouders van informatie over de voordelen die de

onderneming werknemers biedt, de acties die de onderneming toelaatbaar acht of die het in strijd acht met zijn beleid, en perspectieven op de standpunten en acties van het NLRB. De onderneming heeft de risico's van vakbonden besproken in zijn jaarverslag en tijdens een earnings call.

Er zijn geloofwaardige redenen om de verschillende beschuldigingen van het NLRB, Starbucks en Workers United te ondersteunen. Hoewel er verschillende kwesties zijn opgelost, zijn veel beschuldigingen van wangedrag en mogelijke beleidswijzigingen nog lopende. De voorgestelde beoordeling door een derde partij zou aandeelhouders ten goede komen, doordat het ruis wegneemt en hen helpt bij het evalueren van de manier waarop de onderneming omgaat met de risico's die hiermee samenhangen. Daarbij voert het pensioenfonds een zelfde soort normatieve dialoog met Starbucks.

Om bovenstaande redenen heeft Pensioenfonds Schoonmaak voor het aandeelhoudersvoorstel gestemd. Het was de eerste keer dat dit voorstel op de agenda stond. Het voorstel is met 52% van de stemmen aangenomen. Starbucks zal de voorstel daarmee moeten uitvoeren.

Gezondheid

Abbvie

Bij Abbvie heeft Achmea IM op de aandeelhoudersvergadering van 2023 een resolutie mede-ingediend over het gebruik van zogenaamde secundaire en tertiaire patenten. Dit zijn patenten die worden ingediend na het aflopen van een eerst patent. Hierdoor houdt een farmaceut voor zeer lange tijd een monopolie op een medicijn, waardoor de prijzen zeer hoog blijven en de toegankelijkheid onder druk staat. Zo heeft Abbvie voor haar medicijn Humira (ontstekingsremmer) 130 patenten geregistreerd. De resolutie roept de onderneming op om transparant te zijn of en hoe maatschappelijke impact wordt meegewogen bij de besluitvorming voor het indienen van secundaire en tertiaire patenten.

Abbvie stelde dat de resolutie onnodig was, omdat uit bestaande publicaties blijkt dat de Raad van Bestuur al goed toezicht houdt en dat de onderneming zich inzet om ethisch te handelen. Abbvie gaf verder aan dat ethische besluitvorming zich uitstrekt tot de bescherming van haar intellectuele eigendom. In het bijzonder geeft de onderneming aan dat het proces rondom patenten jaren kan duren, dat de relevantie van een patent niet bekend is tot het product volledig ontwikkeld is en dat elke bijkomende transparantie de concurrentiebelangen van AbbVie zou kunnen bedreigen.

Pensioenfonds Schoonmaak heeft VOOR de resolutie gestemd. Aandeelhouders hebben baat bij meer transparantie over de processen en toezichtmechanismen van de onderneming. De resolutie heeft 31% van de stemmen gekregen. Hiermee is het voorstel afgewezen.

Sociaal

McDonald's

Het aandeelhoudersvoorstel verzoekt om een wereldwijd politiek transparantierapport te publiceren, inclusief transparantie over niet-Amerikaanse politieke betrokkenheid, beleidsbeïnvloeding, lobby activiteiten, wetenschappelijk onderzoek en liefdadigheidsbijdragen. Transparantie toont aan of de politieke betrokkenheid van de onderneming in overeenstemming is met de openbare verklaringen en waarden.

McDonald's publiceert informatie op haar website over de politieke betrokkenheid en lobby activiteiten in de Verenigde Staten. Er wordt echter geen informatie gepubliceerd over haar politieke bijdragen buiten de Verenigde Staten. Ook maakt McDonald's geen lidmaatschappen van wereldwijde handelsverenigingen openbaar. McDonald's heeft in het verleden te maken gehad met enige kritiek van verschillende belanghebbenden met betrekking tot politieke invloed en lobby activiteiten. Een vrijwillig wereldwijd transparantierapport zou het leiderschap van McDonald's op het gebied van politieke transparantie en corruptiebestrijding aantonen.

Hoewel de openbaarmaking van lobby activiteiten en politieke bijdragen sterk afhankelijk is van de wet- en regelgeving in verschillende rechtsgebieden, zouden aandeelhouders toch baat hebben bij transparantie over politieke due diligence. Deze aanvullende informatie zou aandeelhouders in staat stellen om de uitgebreide politieke activiteiten van de onderneming, de relatieve risico's en voordelen en de manier waarop deze door de onderneming worden beheerd, te evalueren.

Om deze reden heeft Pensioenfonds Schoonmaak voor het aandeelhoudersvoorstel gestemd. Van de aandeelhouders heeft 18% 'voor' het aandeelhoudersvoorstel gestemd. Het voorstel is daarmee niet aangenomen. Dit is de tweede keer dat dit aandeelhoudersvoorstel bij McDonald's op de agenda stond, in 2022 ontving het voorstel 12,6% van de 'voor' stemmen.

Coca-Cola

Clean Yield Asset Management vraagt de onderneming in het aandeelhoudersvoorstel om een rapport op te stellen waarin de openbaar gemaakte standpunten van Coca-Cola worden vergeleken met de standpunten van organisaties en politieke kandidaten, die de onderneming via politieke bijdragen financiert. Het beleid van Coca-Cola is samengevat op de webpagina over publiek beleid en politieke betrokkenheid. De onderneming heeft op dit moment bijdragen aan federale en staatsverkiezingskandidaten stopgezet en de onderneming maakt lidmaatschappen van handelsgroepen en sociale bijdragen openbaar.

Ondanks de transparantie bij politieke betrokkenheid van Coca-Cola en het stopzetten van alle politieke donaties, heeft de onderneming nog risico's in verband met het financieren van organisaties die standpunten innemen die tegenstrijdig zijn met die van Coca-Cola. Coca-Cola heeft negatieve media-aandacht gekregen in verband met de kieswet in Georgia. Dergelijke negatieve aandacht kan het publieke imago en de merkreputatie van de onderneming schaden. Hoewel de onderneming zegt dat het voor ligt op zijn concurrenten volgens de CPA-Zicklin Index, houdt de Index geen rekening met overeenkomsten tussen politieke bijdragen en eigen waarden.

Daarom heeft Pensioenfonds Schoonmaak 'voor' het aandeelhoudersvoorstel gestemd. In totaal ontving het voorstel 28,8% steun van aandeelhouders. Het voorstel stond voor de eerste keer op de agenda en heeft direct al veel steun vergaard. De onderneming zal met een goede inhoudelijke reactie moeten komen hoe zij omgaan met het verzoek en de grote steun van aandeelhouders.

6.4. Corporate Governance ontwikkelingen Nederland

Evaluatie aandeelhoudersseizoen Nederland 2023

Grote meerderheid van de aandeelhoudersvergaderingen vond live plaats

Ongeveer 77% van de beursgenoteerde ondernemingen hield een volledig fysieke vergadering. De overige 23% van de ondernemingen hield een hybride vergadering. Bij een deel van deze hybride vergaderingen hadden aandeelhouders de mogelijkheid om virtueel te stemmen en vragen te stellen tijdens de vergadering (62%). Dit wordt gezien als best practice omdat op deze wijze de aandeelhoudersrechten bij een hybride vergadering gewaarborgd worden. Bij de overige hybride vergaderingen hadden aandeelhouders wel de mogelijkheid om virtueel vragen te stellen maar niet om te stemmen. Wij zijn voorstander van hybride vergaderingen waar de aandeelhoudersrechten gewaarborgd zijn, dit geeft veel aandeelhouders de mogelijkheid om de vergaderingen live dan wel virtueel te bezoeken en om vragen te stellen. In Nederland wordt er nog gewerkt aan regelgeving omtrent virtuele vergaderingen.

Meerdere vergaderingen werden verstoord door activistische beleggers

De aandeelhoudersvergaderingen van Ahold Delhaize, BAM Groep, AkzoNovel, Stellantis, ING Groep, Unilever en Shell werden bezocht door klimaatactivisten. Bij de vergaderingen stelden de klimaatactivisten continu dezelfde vraag: committeert de onderneming zich aan het terugbrengen van de totale CO₂-voetafdruk (inclusief scope 3) met ten minste 45% in 2030 ten opzichte van het niveau van 2019, zoals aangegeven door de Nederlandse rechter in de klimaatzaak Shell/Friends of the Earth Nederland uit 2021. Hier wilden ze alleen een ja of nee antwoord op hebben. Bij de jaarvergadering van ING en Shell waren er ook klimaatactivisten van de groep Extinction Rebellion. Er waren activisten bij de vergadering van Shell die het podium wilden bestormen waar de bestuursleden zaten. De beveiliging hield hen tegen en heeft hen uit het pand gezet. De diverse acties hebben geleid tot verstoringen van de vergaderingen maar niet tot een inhoudelijke discussie. De opzet van aandeelhoudersvergaderingen wordt als gevolg van de acties opnieuw besproken. Zo te zien werken de acties contraproductief aangezien er geen inhoudelijke discussie plaatsvindt en de acties soms tot een negatief beeld van de actievoerders leidt. Ondernemingen kunnen zich hierachter verschuilen. In het verleden kwamen er ook stakeholders naar jaarvergaderingen maar het doel lijkt tegenwoordig te zijn om de vergadering te verstoren. Een beter georganiseerde dialoog tussen ondernemingen met stakeholders kan dit mogelijk voorkomen. Belgische vakbonden protesteerden ook bij de jaarvergadering van Ahold Delhaize. Zij protesteerden tegen de voorgenomen verkoop van 128 Delhaize-winkels. Meerdere

aandeelhouders hebben aangegeven zich niet veilig te voelen door de intensiteit van de acties.

Er was een afname in het aantal betwiste managementbesluiten

Dit jaar stonden er bij de Nederlandse aandeelhoudersvergaderingen 1022 managementvoorstellen geagendeerd. Van deze voorstellen werden er 2 voor de vergadering teruggetrokken. 27 managementvoorstellen kregen meer dan 20% 'tegen' stemmen. Dit is een daling van 55% ten opzichte van 2022 (61 voorstellen). Dit kan mogelijk een gevolg zijn van de dialogen die voor de aandeelhoudersvergaderingen met ondernemingen worden gehouden en dat de ondernemingen meer rekening houden met de institutionele stemrichtlijnen wanneer ze een voorstel agenderen. Van de voorstellen met meer dan 20% tegenstemmen was 41% beloning gerelateerd. Dit is een kleine stijging ten opzichte van 2022 (39%). De bevoegdheid om nieuwe aandelen uit te geven en om voorkeursrechten uit te sluiten vertegenwoordigen het op één na grootste deel van de controversiële besluiten (30%), gevolgd door (her)verkiezingen van commissarissen (22%). Dit laatste hangt vaak samen met onvrede over het beloningsbeleid/beloningsverslag waar de raad van commissarissen verantwoordelijk voor wordt gehouden. Vorig jaar werd voor het eerst gezien dat een toenemend aantal institutionele investeerders bestuursleden en commissarissen verantwoordelijk houden voor het resultaat, de governance, beloning en/of duurzaamheidsactiviteiten. Dit leidde tot een toename in tegenstemmen tegen herbenoemingen. Dit is een trend die dit jaar voortzet en wereldwijd wordt gezien.

In totaal werden 6 managementvoorstellen weggestemd. Zie de tabel hieronder.

TABEL 6.4.1 OVERZICHT AFGEKEURDE MANAGEMENTVOORSTELLEN¹

Onderneming	Onderwerp	Resultaat stemming
Philips	Decharge Raad van Bestuur	76,4% Tegen
BESI	Beloningsverslag	74,3% Tegen
NSI	Uitgiftebevoegdheid nieuwe aandelen, tweede tranche van 10%	65,9% Tegen
NSI	Buiten toepassing verklaring voorkeursrechten tweede tranche van 10% aandelenemissie	65,7% Tegen
Universal Music Group	Herbenoeming RvC list Anna Jones (ook voorzitter van de beloningscommissie)	59,1% Tegen
Unilever	Beloningsverslag	58% Tegen

TomTom	Beloningsbeleid raad van Bestuur	25,8% Tegen (75% Voor stemmen benodigd in Nederland)
--------	----------------------------------	---

¹ Er wordt niet noodzakelijkerwijs in deze ondernemingen belegd

Gelijke steun voor aandeelhoudersvoorstel bij Shell

Net als vorig jaar was er 1 aandeelhoudersvoorstel bij Shell, namelijk het aandeelhoudersvoorstel van Follow This.. De steun voor dit voorstel bleef gelijk rond de 20%. Meerdere institutionele beleggers zijn het afgelopen jaar uit Shell gestapt, dit heeft gelukkig niet geleid tot een grote afname van steun voor het aandeelhoudersvoorstel.

Meer actie Raad van Commissarissen bij 'afgekeurd' beloningsbeleid

Waar vorig jaar geconcludeerd moest worden dat er weinig actie werd ondernomen door raden van commissarissen bij een afgekeurd beloningsbeleid, was er dit jaar een verbetering te zien. Sinds 2020 werd ieder jaar het voorgestelde beloningsbeleid van BE Semiconductor Industries (BESI), Flow Traders en Ctac door aandeelhouders weggestemd. Dit jaar behaalden alle drie de ondernemingen het benodigde aantal 'Voor' stemmen van 75%. De ondernemingen hebben uitgebreid overleg gehad voor de aandeelhoudersvergaderingen met betrokkenen. Dit heeft ertoe geleid dat er een aangepast beloningsbeleid werd voorgesteld wat goedgekeurd werd op de vergadering. De gesprekken hebben daadwerkelijk tot wijzigingen geleid wat een mooi voorbeeld is van waar engagement toe kan leiden.

Het beloningsverslag van BESI (gebaseerd op het oude beloningsbeleid) is tijdens de aandeelhoudersvergadering afgekeurd door de aandeelhouders. Bij Unilever uitten tegenstemmen onvrede over de ruime beloning voor de nieuwe CEO Hein Schumacher. Unilever zal binnen zes maanden na de aandeelhoudersvergadering een nadere verklaring publiceren met de uitkomst van de gesprekken met aandeelhouders, waaronder eventuele acties die naar aanleiding daarvan zijn ondernomen.

Weinig vooruitgang bij ondernemingen op onderwerpen in de Speerpuntenbrief van Eumedion

De in oktober verstuurde [Speerpuntenbrief](#) van Eumedion vermeldde de volgende speerpunten:

- Biodiversiteit
- Transparantie op het gebied van mensenrechten

Voortbordurend op het onderwerp transparantie rondom klimaat was transparantie rondom biodiversiteit als speerpunt benoemd. Ondernemingen werden gevraagd om afhankelijkheden en impact van de onderneming op biodiversiteit en kwetsbare ecosystemen te identificeren,

meten en beoordelen, inclusief de waardeketen. Wanneer de afhankelijkheid/impact materieel zou zijn dient de onderneming haar beleid te publiceren met informatie over hoe zij de negatieve impact wil mitigeren of hoe zij positieve impact wil creëren. Analyse van de jaarverslagen over 2022 laat zien dat er weinig gestructureerde aandacht is voor informatie gerelateerd aan biodiversiteit. De meeste ondernemingen zijn nog in de begin fase om het onderwerp meer inhoudelijk te onderzoeken en beoordelen. Bij enkele ondernemingen wordt er informatie verstrekt over sub-thema's die verband houden met biodiversiteit zoals verantwoord landgebruik, waterverbruik en (gevaarlijk) afval. Dit is met name bij ondernemingen die afhankelijk zijn van grondstoffen of industriële processen. Ahold Delhaize is een voorbeeld van een onderneming die op sub-thema niveau rapporteert. Een overkoepelende aanpak met betrekking tot biodiversiteit ontbreekt.

Weinig ondernemingen identificeren en rapporteren expliciet over risico's en afhankelijkheden in verband met het verlies aan biodiversiteit. Veel ondernemingen wezen er op dat er nog geen kaders zijn. Er is ook terughoudendheid om zich aan te sluiten bij sectorinitiatieven omdat er nog te weinig bekend is over methoden en rapportage.

Bij veel ondernemingen wordt biodiversiteit nu wel genoemd in het jaarverslag in het kader van de materialiteitsbeoordeling. Maar biodiversiteit wordt veelal als niet-materieel bestempeld voor rapportagedoeleinden. Dit zou erop wijzen dat biodiversiteit voor veel Nederlandse beursgenoteerde bedrijven geen materieel onderwerp is. Conclusie is dat hoewel het bewustzijn rond de thema's biodiversiteit en de bescherming van ecosystemen snel toeneemt onder Nederlandse ondernemingen zijn de ondernemingen nog in het beginstadium van de verzoeken in de Speerpuntenbrief. Of de ondernemingen klaar zijn voor de komende rapportageverplichtingen is nog de vraag. De meest recente versie van de 'European Sustainability Reporting Standards' lijkt de rapportageverplichtingen van ondernemingen te verlichten. De standaarden zijn een nadere invulling van de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) die grote ondernemingen verplicht om transparanter te rapporteren over de impact van hun beleid en activiteiten op mens en milieu. In de recentste versie staat opgenomen dat rapportage over de 'Principle adverse impact' indicatoren (pai's) niet verplicht is als zij niet materieel zijn voor de activiteiten van de onderneming. De onderneming mag de materialiteitsanalyse zelf maken. Meerdere partijen (Pensioenfederatie, Dufas) hebben aangegeven niet blij te zijn met deze ontwikkeling en zullen hun reactie indienen. De definitieve versie van de Europese Commissie gaat vervolgens naar het Europees Parlement en de lidstaten.

Het andere speerpunt in de brief was een herhaling van de oproep aan ondernemingen om te rapporteren over de effectiviteit van hun procedures en maatregelen om mensenrechten in de gehele waardeketen te waarborgen. Het verzoek om meer transparantie sluit aan bij de

ontwikkelingen in wet- en regelgeving waaronder de Corporate Sustainability Due Diligence Directive. De analyse van de jaarverslagen over 2022 laat vooruitgang zien in de zin dat ondernemingen steeds actiever worden met betrekking tot het verbeteren van de ESG due diligence processen. Maar er is nog geen significante verbetering in de transparantie over de effecten van due diligence procedures. Als gevolg van de komende verplichtingen op grond van de CSRD zijn ondernemingen hun screening van leveranciers aan het her-evalueren en herzien evenals de periodieke due diligence procedures. Ook wordt er diepgaander in de keten gekeken. Meerdere ondernemingen hebben structurele wijzigingen aangekondigd wat betreft hun 'third-party risk management' systemen wat tot beter inzicht, data en transparantie zou moeten leiden. De mensenrechtenrapportage van ABN AMRO Bank is een goed voorbeeld van een constant verbeterende rapportage. Naar aanleiding van het punt mensenrechten is er met meerdere ondernemingen ook gesproken over hun (nog aanwezige) activiteiten in Rusland.

Toegenomen transparantie rondom het onderwerp belasting

In mei 2022 heeft de ondernemingsorganisatie VNO-NCW de 'Dutch Tax Governance Code' gepubliceerd. Meer dan 40 Nederlandse ondernemingen onderschreven toen al de code. Het doel van de code is om de transparantie te vergroten over de fiscale positie van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen en het opbouwen van het publiek vertrouwen in het Nederlandse belastingstelsel en de ondernemingen. Mede dankzij de code was er toegenomen transparantie van de ondernemingen over het belastingbeleid, belastingprincipes, governance op dit gebied en de ondernemingsstructuur. Bijna alle Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen hebben verklaard dat zij niet zogenaamde 'tax-havens' gebruiken voor belastingontwijking. Wanneer ze entiteiten hebben in zogenaamde 'tax-havens' is dat voor substantiële en commerciële redenen. Er is een kleine toename van het aantal ondernemingen die details hebben gerapporteerd over de belastingen die ze betaald hebben in landen waar zij activiteiten hebben. Het zogenaamde 'country-by-country tax report'. Teleurstellend is dat nog niet alle ondernemingen de 'Dutch Tax Governance Code' hebben ondertekend. Uit de gesprekken met ondernemingen volgde dat niet alle ondernemingen op de hoogte waren van de Code en nooit waren benaderd door het VNO-NCW om de Code te onderschrijven. Ook zagen enkele ondernemingen er de toegevoegde waarde niet van in. Eumedion heeft aangegeven de bevindingen te gaan bespreken met de VNO-NCW en haar leden.

Stijgende genderdiversiteit in raden van commissarissen

In 2023 was er een verdere toename van de genderdiversiteit te zien in de raden van commissarissen. Alle Nederlandse AEX en AMX ondernemingen voldoen nu aan de wettelijke quota van minimaal 1/3 vrouwen en mannen in de raad van commissarissen. Wolters Kluwer is de enige onderneming

die meer vrouwelijke dan mannelijke raad van commissarissen leden heeft (4:2). Wolters Kluwer, ASM International, Universal Music Group en CTP hebben een vrouwelijke voorzitter in de raad van commissarissen. In de raden van bestuur is een wisselend beeld te zien. Bij de AEX ondernemingen was er een lichte stijging te zien maar bij de AMX was een scherpe daling te zien. Deze daling werd grotendeels veroorzaakt door een gewijzigde samenstelling van ondernemingen in de AMX het afgelopen jaar. Onderstaande tabellen laten de ontwikkelingen op het gebied van genderdiversiteit door de jaren heen zien bij de raden van bestuur en de raden van commissarissen bij de AEX en AMX ondernemingen.

TABEL 6.4.2 GENDERDIVERSITEIT NEDERLANDSE AEX ONDERNEMINGEN¹

	2009	2014	2018	2021	2022	2023
% vrouwelijke leden raden van bestuur	5%	6%	9%	19%	18%	22%
% vrouwelijke leden raden van commissarissen	17%	26%	33%	39%	42%	43%

¹ Bron: 'Evaluation of the 2023 AGM Season, Eumedion'

TABEL 6.4.3 GENDERDIVERSITEIT NEDERLANDSE AMX ONDERNEMINGEN¹

	2009	2014	2018	2021	2022	2023
% vrouwelijke leden raden van bestuur	0%	8%	7%	12%	18%	12%
% vrouwelijke leden raden van commissarissen	9%	14%	22%	34%	37%	40%

¹ Bron: 'Evaluation of the 2023 AGM Season, Eumedion'

7. ESG integratie

Pensioenfonds Schoonmaak neemt bij voorkeur duurzaamheidsinformatie mee in het beleggingsproces. Dit wordt ESG-integratie genoemd. Pensioenfonds Schoonmaak heeft de overtuiging dat het structureel meewegen van ESG-informatie op de lange termijn bijdraagt aan het verbeteren van de rendement-risico karakteristieken van de portefeuille. Pensioenfonds Schoonmaak bepaalt hierom per beleggingscategorie hoe en in welke mate ESG-integratie strategieën het meest effectief in praktijk toegepast kunnen worden.

In de inleiding is weergegeven welke instrumenten, waaronder ESG integratie, van toepassing zijn in de fondsen en mandaten van Pensioenfonds Schoonmaak.

Aandelen

Het Pensioenfonds past ESG integratie toe binnen aandelen via een aangepaste klimaatbenchmark. Hierin worden, aan de hand van klimaatdata, ondernemingen met grootste transitierisico's uitgesloten en daarnaast herweging toegepast naar ondernemingen die goed gepositioneerd zijn voor de energietransitie.

De CO₂-voetafdruk laat de door de portefeuille gefinancierde broeikasgasemissies zien. Om deze CO₂-voetafdruk te bepalen, wordt eerst van elke onderneming in de portefeuille de totale uitstoot van broeikasgassen per jaar berekend. Er wordt daarbij zowel gekeken naar de uitstoot die de onderneming zelf veroorzaakt door bedrijfsactiviteiten (scope 1 volgens het Greenhouse Gas Protocol), als naar de uitstoot die samenhangt met de productie van energie die de onderneming inkoopt (scope 2 volgens het Greenhouse Gas Protocol). Dit wordt gedeeld door de ondernemingswaarde inclusief contanten (EVIC) in datzelfde jaar. De uitkomst hiervan geeft weer hoeveel broeikasgassen een onderneming uitstoot voor elke euro aan financiering. Om tot de CO₂-voetafdruk van de hele portefeuille te komen, wordt het gewogen gemiddelde van de CO₂-voetafdrukken berekend van alle ondernemingen waarin wordt belegd. De ondernemingen waarin veel wordt belegd wegen dus zwaarder mee.

CO₂ reductie

Binnen aandelen wordt de CO₂-voetafdruk van de portefeuille vergeleken met die van de benchmark. In 2030 is die 50% lager dan 2020 en ten allen tijde 30% lager dan de benchmark. De langetermijndoelstelling is een

klimaatneutrale portefeuille in 2050. De komen jaren wordt beoordeeld of deze doelstelling ook binnen andere beleggingscategorieën wordt toegepast.

Bedrijfsobligaties

Bij het beheer van de bedrijfsobligatieportefeuille van Pensioenfonds Schoonmaak wordt op structurele wijze een ESG-integratiestrategie in het beleggingsproces toegepast. Voor alle ondernemingen worden kansen en risico's vanuit een ecologisch, sociaal en governance (ESG) perspectief betrokken in het beleggingsproces. Hierbij maakt Achmea IM namens Pensioenfonds Schoonmaak gebruik van MSCI ESG ratings en research. Op deze manier worden naast financiële- en kredietwaardigheidsanalyses ook duurzaamheidsaspecten in de beoordeling meegenomen. De analyse bestaat eruit dat een passende risicovergoeding op het (ESG)profiel van de onderneming kan worden vastgesteld.

Ook binnen het credit mandaat is een CO₂ reductiedoelstelling van toepassing, namelijk: een reductie van 30% ten opzichte van 2020 en daarna tot 2030 een gemiddelde reductie van 7% per jaar.

EMD

Pensioenfonds Schoonmaak kiest er voor om een landenbeleid te hanteren ten aanzien van obligaties uitgegeven door overheden. In de portefeuille van staatsobligaties van opkomende markten mag niet belegd worden in obligaties geëmitteerd door landen gesanctioneerd door de VN Veiligheidsraad en EU. Naast de EU sanctie lijst en de VN sanctie lijst worden de prestaties van de landen in de ITUC Global Rights index als vertrekpunt gebruikt bij het opstellen van een landenuitsluitingslijst. Landen met een score van 5 of hoger worden uitgesloten. In het EMD mandaat is het eigen mvb beleid van toepassing.

CO₂ intensiteit van de beleggingsportefeuille

Om de invloed van de verschillende broeikasgassen te kunnen optellen, worden de emissiecijfers omgerekend naar zogeheten CO₂-equivalenten. Deze broeikasgassen zijn gedefinieerd in het verdrag van Kyoto en betreffen: koolstofdioxide (CO₂), methaan (CH₄), stikstofoxide (N₂O), fluorkoolwaterstoffen (HFK's), perfluorkoolstoffen (PCF's), zwavelhexafluoride (SF₆) en stikstoftrifluoride (NF₃).

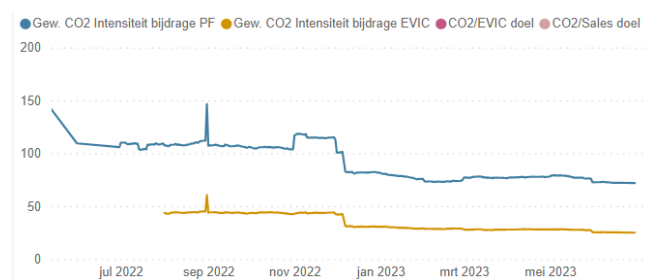
Het broeikasgasprotocol maakt op basis van de herkomst van een broeikasgas onderscheid naar: scope 1: directe CO₂-emissies, scope 2: indirecte CO₂-emissies door opwekking van gekochte en verbruikte elektriciteit of warmte en scope 3: CO₂-emissies in de gehele levenscyclus van alle producten die het bedrijf koopt, vervaardigt en/of verkoopt. De CO₂-intensiteit van de portefeuilles is gebaseerd op de scope 1+2 emissies van de ondernemingen in de portefeuille.

De CO₂-intensiteit wordt voor de individuele ondernemingen bepaald door de CO₂-emissies van een onderneming te corrigeren voor de gegenereerde omzet (in miljoen USD). De CO₂-intensiteit van de portefeuille wordt bepaald aan de hand van de gewogen gemiddelde CO₂-intensiteit methodiek (weighted average carbon intensity). Waarbij de CO₂-intensiteit (tCO₂ per miljoen dollar omzet) van een onderneming op basis van het portfoliogewicht toegekend wordt aan de portefeuille. Op de Y-as wordt de CO₂-intensiteit aangegeven.

Vanaf juli 2022 wordt tevens gerapporteerd op CO₂/EVIC. Om de CO₂/EVIC voor een bedrijf te bepalen worden de totale CO₂-emissies³ van het bedrijf gedeeld door de EVIC van het bedrijf (*Enterprise Value Including Cash*⁴): de som van de marktwaarde van de geëmitteerde aandelen en de uitstaande schulden).

Om de CO₂/EVIC voor een belegger te bepalen wordt dit getal vervolgens vermenigvuldigd met de marktwaarde van het aandelen- en obligatiebelang van de belegger in het bedrijf. Het resultaat is een maatstaf die aangeeft welk deel van de uitstoot van het bedrijf kan worden toegerekend aan de positie van Pensioenfonds Schoonmaak. De schommelingen in de grafiek met de gele lijn worden mede veroorzaakt door de marktbevingen.

FIGUUR 7.1

³ In eerste instantie gaat het om de scope 1 & 2 emissies van het bedrijf (scope 1 betreft de directe uitstoot door het bedrijf door bijvoorbeeld het gebruik van voertuigen met verbrandingsmotor. Scope 2 betreft de indirecte uitstoot door het gebruik van energie die is opgewekt door de verbranding van fossiele brandstoffen). In de komende jaren is het de bedoeling dat hier ook scope 3-data aan wordt toegevoegd. In scope 3 data wordt de uitstoot van toeleveranciers en gebruikers van de producten ook meegenomen.

⁴ PCAF definitie voor EVIC: The sum of the market capitalization of ordinary shares at fiscal year-end, the market capitalization of preferred shares at fiscal year-end, and the book values of total debt and minorities' interests. No deductions of cash or cash equivalents are made to avoid the possibility of negative enterprise values.

8. Impact beleggen: green bonds

Green Bonds zijn obligaties die zijn uitgegeven door overheden, internationale instellingen of ondernemingen, waarbij de opbrengsten expliciet worden gebruikt voor financiering van duurzame ofwel 'groene' projecten. Deze projecten helpen de energietransitie. Ze hebben een positieve impact op het klimaat en daarom noemen we het impact beleggen. Wij hebben 2% gealloceerd naar green bonds via een mandaat bij Goldman Sachs Asset Management (GSAM). GSAM sluit goed aan bij de uitgangspunten van Pensioenfonds Schoonmaak ten aanzien van green bonds. Dit met name op het gebied van het beleggingsproces.

In onderstaand overzicht laten we zien wat het gebruik is van de opbrengsten in het vierde kwartaal van het vierde kwartaal van 2022:

TABEL 8.1

Soort projecten	Percentage
Alternative energy	34,2
Green building	24,3
Low-carbon Transportation	20,4
Other	5,7
Energy Efficiency	4,9
Sustainable Water Management	1,9
Sustainable Natural Resources	1,8
Pollution Prevention and Control	1,1

De totaal gerapporteerde vermeden CO₂ (per jaar/miljoen geïnvesteerd) is 251.

9. Bijlagen

9.1. Uitgangspunten van het Global Compact van de Verenigde Naties

Het UN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun invloedssfeer een aantal kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen. Bedrijven die het UN Global Compact initiatief onderschrijven, verbinden zich ertoe de onderstaande doelstellingen en waarden te steunen bij het uitvoeren van hun activiteiten:

Mensenrechten

1e principe: Bedrijven dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren; en

2e principe: er voor te zorgen dat zij niet medeplichtig zijn aan schendingen van de mensenrechten.

Arbeidsnormen

3e principe: Bedrijven dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven;

4e principe: alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren;

5e principe: zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid; en

6e principe: discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.

Milieu

7e principe: Bedrijven dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties;

8e principe: initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen; en

9e principe: de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.

Anticorruptie

10e principe: Bedrijven dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.

De principes van het UN Global Compact zijn gebaseerd op internationale verdragen, onder andere afgeleid van de Universele verklaring van de rechten van de mens, de verklaring van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) inzake de fundamentele arbeidsrechten, en van de verklaring van Rio met betrekking tot milieu en ontwikkeling.

9.2. Relevante bepalingen Nederlandse Corporate Governance Code (2022 versie)

Principe 4.1 De algemene vergadering

Principe De algemene vergadering kan een zodanige invloed uitoefenen op het beleid van het bestuur en de raad

van commissarissen van de vennootschap, dat zij een volwaardige rol speelt in het systeem van checks and balances binnen de vennootschap. Goede corporate governance veronderstelt een volwaardige deelname van aandeelhouders aan de besluitvorming in de algemene vergadering.

Relevante best practice bepalingen

4.1.1 Het toezicht van de raad van commissarissen op het bestuur omvat mede het toezicht op de verhouding met aandeelhouders.

4.1.5 Indien een aandeelhouder een onderwerp op de agenda heeft laten plaatsen, licht hij dit ter vergadering toe en beantwoordt hij zo nodig vragen hierover.

4.1.6 Een aandeelhouder oefent het agenderingsrecht slechts uit nadat hij daaromtrent in overleg is getreden met het bestuur. Wanneer één of meer aandeelhouders het voornemen hebben de agendering te verzoeken van een onderwerp dat kan leiden tot wijziging van de strategie van de vennootschap, bijvoorbeeld door het ontslag van één of meer bestuurders of commissarissen, wordt het bestuur in de gelegenheid gesteld een redelijke termijn in te roepen om hierop te reageren (de responstijd). De mogelijkheid van het

inroepen van de responstijd geldt ook voor een voornemen als hiervoor bedoeld dat strekt tot rechterlijke machtiging voor het bijeenroepen van een algemene vergadering op grond van artikel 2:110 BW. De desbetreffende aandeelhouder respecteert de door het bestuur ingeroepen responstijd, bedoeld in best practice bepaling 4.1.7.

Principe 4.3 Uitbrengen van stemmen

Principe Deelname van zoveel mogelijk aandeelhouders aan de besluitvorming in de algemene vergadering is in het belang van de checks and balances van de vennootschap. De vennootschap stelt, voor zover het in haar mogelijkheid ligt, aandeelhouders in de gelegenheid op afstand te stemmen en met alle (andere) aandeelhouders te communiceren.

Relevante best practice bepalingen

4.3.1 Een aandeelhouder stemt naar eigen inzicht. Van een aandeelhouder die gebruik maakt van stemadviezen van derden wordt verwacht dat hij zich een eigen oordeel vormt over het stembeleid of de door deze adviseur verstrekte stemadviezen.

4.3.5 Institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars, beleggingsinstellingen, vermogensbeheerders) plaatsen jaarlijks in ieder geval op hun website hun beleid ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht op aandelen die zij houden in beursvennootschappen.

4.3.6 Institutionele beleggers plaatsen jaarlijks op hun website en/of in hun bestuursverslag een verslag van de uitvoering van hun beleid voor het uitoefenen van het stemrecht in het desbetreffende boekjaar. Daarnaast brengen zij ten minste eenmaal per kwartaal op hun website verslag uit of en hoe zij als aandeelhouders hebben gestemd op algemene vergaderingen. Dit verslag wordt op de website van de institutionele belegger geplaatst.

9.3. Categorieën voorstellen aandeelhoudersvergaderingen

TABEL 9.3.1

Categorie	Toelichting
Aandelen gerelateerd	O.a. uitgifte aandelen, speciale rechten, share classes
Audit gerelateerd	O.a. benoeming accountants, accountant fees
Beleggingsfondsen	Bepalingen omtrent beleggingsfondsen
Beloning	O.a. beloningsbeleid, beloning zelf, say on pay enz
Benoemingen	O.a. benoeming RvB, RvC
Bestuurders gerelateerd	O.a. benoeming commissies, beloning commissies, aanpassen termijn bestuurders, enz
Corporate Governance	O.a. aanpassen aandeelhoudersrechten, stembepalingen
Duurzaamheid	O.a. duurzaamheidsonderwerpen zoals rapportages, verantwoordelijkheid. Met name aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van duurzaamheid bevat zowel klimaat als sociaal mix.
Klimaat	Say on Climate en aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van klimaat
Niet-routinematig	O.a. proxy contest kosten, speciale rapporten, additionele allocatie
Overig	
Geen research	Agendapunten waar geen onderliggende documentatie voor aanwezig is vanuit de onderneming
Overname gerelateerd	O.a. Aanpassen statuten tegen overname, supermajority vote instellen, control shares
Routine	O.a. AGM bepalingen, dividend, belasting
Sociaal	O.a. goedkeuring donaties goede doelen, politieke donaties en aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van Sociaal
Statuten gerelateerd	O.a. aanpassen van de statuten
Strategische transacties	O.a. fusie overeenkomst, verkoop van assets

9.4. Uitsluitingslijsten Pensioenfonds Schoonmaak

Uitsluitingslijst controversiële wapens 1 juli 2023

Zie onderstaand de uitsluitingslijst voor ondernemingen die betrokken zijn bij controversiële wapens:

- Adecco Group AG
- Adecco International Financial Services BV
- AECOM
- Aerojet Rocketdyne Holdings, Inc.
- Airbus Finance B.V.
- Airbus SE
- Alten SA
- Anhui GreatWall Military Industry Co., Ltd.
- ArcelorMittal SA
- Arys Industries Ltd.
- Aspire Defence Finance Plc
- Babcock International Group PLC
- BAE Systems (Finance) Ltd.
- BAE Systems Holdings, Inc.
- BAE Systems plc
- Bharat Dynamics Ltd.
- Boeing Company
- Booz Allen Hamilton Holding Corporation
- Booz Allen Hamilton, Inc.
- Brookfield Asset Management Ltd. Class A
- Brookfield Business Corporation
- Brookfield Corporation
- Brookfield Finance I (UK) Plc
- Brookfield Finance II, Inc.
- Brookfield Finance LLC
- Brookfield Finance, Inc.
- BWX Technologies, Inc.
- CACI International Inc
- CAE Inc.
- Capita plc
- China Aerospace Science & Industry Group Corp.
- China Aerospace Science & Technology Group Co., Ltd.
- China North Industries Corp.
- China North Industries Group Corp. Ltd.
- China Poly Group Co., Ltd.
- China Shipbuilding Industry Co., Ltd.
- CNIM Group SA
- Cohort Plc
- Community Finance Co. 1 Plc
- Eaton Capital Unlimited Co.
- Eaton Corporation
- Eaton Corporation plc
- Elbit Systems Ltd
- Fluor Corporation
- Fortive Corporation
- Fujitsu Limited
- General Dynamics Corporation
- Harris Corporation
- HEICO Corporation
- Hitachi Zosen Corporation
- Honeywell International Inc.
- Huntington Ingalls Industries, Inc.

- IHO Verwaltungs GmbH
- Jacobs Solutions, Inc.
- Johns Hopkins University
- KBR, Inc.
- Kier Group plc
- Kratos Defense & Security Solutions, Inc.
- L3Harris Technologies, Inc.
- Larsen & Toubro Ltd.
- Leidos Holdings, Inc.
- Leidos, Inc.
- Leonardo DRS, Inc.
- Leonardo SpA
- LIG Nex1 Co., Ltd.
- Lockheed Martin Corporation
- Lumibird SA
- Moog Inc.
- Morgan Sindall Group plc
- Motovilicha Plants PJSC
- MTAR Technologies Ltd.
- Northrop Grumman Corporation
- Parsons Corporation
- Poongsan Corp.
- Poongsan Holdings Corp.
- Premier Explosives Ltd.
- Raytheon Technologies Corp.
- Rolls-Royce Holdings plc
- Rolls-Royce Plc
- Safran SA
- Sandhar Technologies Ltd.
- Schaeffler AG
- Science Applications International Corporation
- Serco Group plc
- SGL Carbon SE
- Shinko Electric Industries Co., Ltd.
- SNT DYNAMICS Co., Ltd.
- SNT Holdings Co., Ltd.
- Solar Industries India Limited
- Spirit AeroSystems Holdings, Inc.
- Spirit AeroSystems Inc.
- Spirit AeroSystems, Inc.
- Steel Partners Holdings L.P.
- Sumitomo Corporation
- Tennessee Valley Authority
- Textron Inc.
- Thales SA
- Ultra Electronics Holdings plc
- United Technologies Corporation
- Veolia Environnement SA
- Vigie SA
- Walchandnagar Industries Ltd.
- Wartsila Oyj Abp

Per 1 juli 2023 is geen van de ondernemingen in het beleggingsuniversum betrokken bij de productie van biologische- en/of chemische wapens.

[Verbod beleggen in cluster munitie](#)

Jaarlijks stuurt de AFM een nieuwe definitieve indicatieve uitsluitingslijst (risicoradar) rond. Recent heeft de AFM

informatie ingewonnen ter voorbereiding op het proces om te komen tot de definitieve lijst voor 2023. Er zijn geen relevante ontwikkelingen geweest. De ondernemingen op de lijst zijn vooralsnog hetzelfde als op de definitieve lijst 2022 dat op 6 december jl. is rondgestuurd. Op basis van deze informatie en de criteria van artikel 21a Besluit Marktmissbruik komt de AFM tot de volgende voorlopige indicatieve uitsluitingslijst voor 2023 met daarop in ieder geval deze ondernemingen op haar risicoradar:

1. Poongsan Corporation (Zuid-Korea) – Direct betrokken bij de productie, verkoop of distributie van clustermunie
2. Anhui GreatWall Military Industry Co., Ltd. (China) – Direct betrokken bij de productie, verkoop of distributie van clustermunie
3. LIG Nex1 Co Ltd. (Zuid-Korea) – Direct betrokken bij de productie, verkoop of distributie van clustermunie

Steenkool, teerzanden, Schalieolie- en gas en Arctisch olie- en gas

Per 1 juli 2023 zijn de volgende ondernemingen uitgesloten:

- Aboitiz Equity Ventures Inc.
- ACEN Corp.
- Adani Enterprises Limited
- Adani Power Limited
- Adani Transmission Ltd.
- AEP Texas, Inc.
- AEP Transmission Company, LLC
- AES Andes S.A.
- AES Corporation
- AES Indiana
- AES Ohio
- AES Panama Generation Holdings SRL
- African Rainbow Minerals Limited
- AGL Energy Limited
- Alabama Power Company
- Alberta Energy Co. Ltd.
- Albioma SA
- ALLETE, Inc.
- Alliant Energy Corporation
- Alliant Energy Finance LLC
- Alpha Metallurgical Resources, Inc.
- Ameren Corporation
- Ameren Illinois Company
- American Electric Power Company, Inc.
- American Transmission Systems, Inc.
- Antero Resources Corporation
- APA Corp.
- Apache Corporation
- Apache Finance Canada LLC
- Appalachian Power Company
- ARC Resources Ltd.
- Arch Resources, Inc.
- Arizona Public Service Company
- Ascent Resources Utica Holdings LLC
- Athabasca Oil Corporation
- Banpu Public Co. Ltd.
- Baytex Energy Corp.
- Berkshire Hathaway Energy
- BHP Billiton Finance (USA) Ltd.
- BHP Billiton Finance Ltd.
- BHP Group Limited
- Birchcliff Energy Ltd.
- Black Hills Corporation
- Bonanza Creek Energy, Inc.
- Bulgarian Energy Holding EAD
- Burlington Resources Finance Co.
- California Resources Corporation
- Callon Petroleum Company
- Canadian Natural Resources Limited
- Capital Power Corporation
- Carolina Power & Light Company
- Carrizo Oil & Gas, Inc.
- Cenovus Energy Inc.
- CESC Ltd.
- CEZ as
- Chesapeake Energy Corporation
- Chevron Corporation
- CHEVRON U.S.A. INC.
- China Coal Energy Company Limited
- China Huadian Overseas Development 2018 Ltd.
- China Huadian Overseas Development Management Co., Ltd.
- China Power International Development Limited
- China Resources Power Holdings Co., Ltd.
- China Shenhua Energy Company Limited
- China Shenhua Overseas Capital Co., Ltd.
- Chord Energy Corp.
- Chugoku Electric Power Co., Inc.
- Civitas Resources, Inc.
- Cleveland Electric Illuminating Company
- CLP Holdings Limited
- CLP Power HK Finance Ltd.
- CLP Power Hong Kong Financing Ltd.
- CMS Energy Corporation
- CNX Resources Corporation
- Coal India Ltd.
- Colbun S.A.
- Comstock Resources, Inc.
- Conoco Funding Co.
- Conoco, Inc.
- ConocoPhillips
- ConocoPhillips Canada Funding Co. II
- CONSOL Energy Inc.
- Consumers Energy Company
- Continental Resources, Inc.
- Contourglobal Plc
- Coronado Finance Pty Ltd.
- Coronado Global Resources, Inc.
- Coterra Energy Inc.
- Crescent Energy Company
- Crescent Point Energy Corp.
- Crew Energy Inc.
- Devon Energy Corporation
- Devon Financing Corp. ULC
- Diamondback Energy, Inc.

- DMCI Holdings Inc.
- DPL Inc.
- DTE Electric Company
- DTE Energy Company
- Duke Energy Corporation
- Duke Energy Florida LLC
- Duke Energy Indiana, LLC
- Duke Energy Ohio, Inc.
- Duke Energy Progress LLC
- Earthstone Energy Holdings, LLC
- Earthstone Energy, Inc.
- Eastern Energy Gas Holdings LLC
- Eastern Gas Transmission & Storage, Inc.
- Electric Power Development Co., Ltd.
- Electricity Generating Public Co., Ltd.
- Emera Incorporated
- Emera US Finance LP
- EnBW Energie Baden-Württemberg AG
- ENEA S.A.
- Enel Generacion Chile S.A.
- Enerplus Corporation
- Engie Energia Chile S.A.
- Entergy Corporation
- Entergy Louisiana LLC
- Entergy Mississippi LLC
- Entergy Texas, Inc.
- Entergy Utility Affiliates, LLC
- Entergy Utility Property, Inc.
- EOG Resources, Inc.
- EQT Corporation
- Eskom Holdings SOC Ltd.
- Evergy Kansas Central, Inc.
- Evergy Metro, Inc.
- Evergy, Inc.
- Exxaro Resources Limited
- FirstEnergy Corp.
- FirstEnergy Transmission LLC
- Fortis Inc.
- FortisAlberta, Inc.
- FortisBC Energy, Inc.
- FortisBC, Inc.
- Franco-Nevada Corporation
- GD Power Development Co., Ltd.
- Geo Energy Resources Ltd.
- Georgia Power Company
- Glencore Capital Finance DAC
- Glencore Finance (Canada) Ltd.
- Glencore Finance (Europe) Limited
- Glencore Funding LLC
- Glencore plc
- Global Power Synergy PCL
- Great River Energy
- Guanghai Energy Co., Ltd.
- Gujarat Mineral Development Corporation Limited
- Gulfport Energy Corporation
- Hess Corporation
- HK Electric Investments & HK Electric Investments Ltd.
- Hokkaido Electric Power Company, Incorporated
- Hokuriku Electric Power Company
- Huadian Power International Corp. Ltd.
- Huaibei Mining Holdings Co., Ltd.
- Huaneng Power International, Inc.
- Husky Energy Inc.
- HYUNDAI GLOVIS Co., Ltd.
- IDACORP, Inc.
- Idaho Power Company
- Idemitsu Kosan Co., Ltd.
- Imperial Oil Limited
- Indiana Michigan Power Company
- Inner Mongolia Dian Tou Energy Corporation Limited
- Inner Mongolia ERDOS Resources Co., Ltd.
- Inner Mongolia Yitai Coal Company Limited
- Interstate Power and Light Company
- IPALCO Enterprises, Inc.
- Israel Electric Corp. Ltd.
- Itochu Corporation
- Japan Petroleum Exploration Co., Ltd.
- Jardine Cycle & Carriage Limited
- Jardine Matheson Holdings Limited
- Jastrzebska Spolka Weglowa S.A.
- Jersey Central Power & Light Company
- Jindal Steel & Power Ltd.
- Jizhong Energy Resources Co., Ltd.
- Kentucky Utilities Co.
- Kimbell Royalty Partners LP
- Koc Holding A.S.
- Korea East-West Power Co., Ltd.
- Korea Electric Power Corporation
- Korea Midland Power Co., Ltd.
- Korea South-East Power Co., Ltd.
- Korea Southern Power Co., Ltd.
- Korea Western Power Co., Ltd.
- Kyushu Electric Power Company, Incorporated
- Laredo Petroleum, Inc.
- Listrindo Capital BV
- Louisville Gas & Electric Co.
- Magnolia Oil & Gas Corp.
- Magnolia Oil & Gas Operating LLC
- Manila Electric Co.
- Marathon Oil Corporation
- Matador Resources Company
- MEG Energy Corp.
- Metropolitan Edison Company
- MGE Energy, Inc.
- MidAmerican Energy Company
- MidAmerican Energy Holdings Company
- Mid-Atlantic Interstate Transmission LLC
- Mississippi Power Company
- Mitsubishi Materials Corp.
- Monongahela Power Co.
- Murphy Oil Corporation
- Narragansett Electric Co.
- National Fuel Gas Company
- Nevada Power Company
- New Hope Corporation Limited
- NiSource Finance Corp.
- NiSource Inc.
- Northern Natural Gas Co.

- Northern Oil and Gas, Inc.
- Northern Powergrid (Northeast) Plc
- Northern Powergrid (Yorkshire) Plc
- Northern States Power Co.
- NorthWestern Corporation
- Nova Scotia Power, Inc.
- NRW Holdings Limited
- NTPC Limited
- Oasis Petroleum Inc.
- Obsidian Energy Ltd.
- Occidental Petroleum Corporation
- OCI Co., Ltd
- OGE Energy Corp.
- Ohio Edison Company
- Ohio Power Company
- Okinawa Electric Power Co., Inc.
- Oklahoma Gas and Electric Company
- Otter Tail Corporation
- Ovintiv Exploration Inc.
- Ovintiv, Inc.
- PacifiCorp
- Paramount Resources Ltd.
- PDC Energy, Inc.
- Peabody Energy Corporation
- Penn Virginia Escrow LLC
- Pennsylvania Electric Company
- Permian Resources Corp.
- Petro-Canada
- Peyto Exploration & Development Corp.
- PGE Polska Grupa Energetyczna S.A.
- Piedmont Natural Gas Company, Inc.
- Pingdingshan Tianan Coal Mining Co., Ltd.
- Pinnacle West Capital Corporation
- Pioneer Natural Resources Company
- Pipestone Energy Corp.
- PNM Resources, Inc.
- Polar Tankers, Inc.
- Power Assets Holdings Limited
- PPL Capital Funding, Inc.
- PPL Corporation
- PPL Electric Utilities Corporation
- PT Adaro Energy Indonesia Tbk
- PT Adaro Indonesia
- PT Astra International Tbk
- PT Bukit Asam Tbk
- PT Delta Dunia Makmur Tbk
- PT Harum Energy Tbk
- PT Indika Energy Tbk
- PT Indo Tambangraya Megah Tbk
- PT Indonesia Asahan Aluminium (Persero)
- PT Perusahaan Listrik Negara (Persero)
- PT United Tractors Tbk
- Public Service Company of Colorado
- Public Service Company of Oklahoma
- Ramaco Resources, Inc.
- Range Resources Corporation
- Ranger Oil Corporation
- Ratch Group Public Co. Ltd.
- Reliance Power Limited
- RH International (Singapore) Corp. Pte Ltd.
- RWE AG
- SandRidge Energy, Inc.
- SDIC Power Holdings Co., Ltd.
- Sembcorp Industries Ltd.
- Shaanxi Coal Industry Co., Ltd.
- Shan Xi Hua Yang Group New Energy Co., Ltd.
- Shanxi Coking Coal Energy Group Co., Ltd.
- Shanxi Lu'An Environmental Energy Development Co., Ltd.
- Shenergy Co., Ltd.
- Shenzhen Energy Group Co., Ltd.
- Shikoku Electric Power Company, Incorporated
- Sierra Pacific Power Company
- SilverBow Resources, Inc.
- Sinosing Services Pte Ltd.
- SM Energy Company
- SMC Global Power Holdings Corp.
- Sojitz Corp.
- Solar Star Funding LLC
- South32 Ltd.
- South32 Treasury Ltd.
- Southern Company
- Southern Company Gas Capital Corp.
- Southern Power Co.
- Southwestern Electric Power Company
- Southwestern Energy Company
- Southwestern Public Service Company
- Spartan Delta Corp.
- Suncor Energy Inc.
- Tampa Electric Company
- Tata Power Company Limited
- Tatneft PJSC
- TAURON Polska Energia S.A.
- TBEA Co., Ltd.
- Teck Resources Limited
- Tellurian Inc.
- Tenaga Nasional Bhd.
- Tennessee Valley Authority
- Terasen Gas, Inc.
- TNB Global Ventures Capital Bhd.
- Tohoku Electric Power Company, Incorporated
- Toledo Edison Company
- Topaz Solar Farms LLC
- Torrent Power Limited
- Tosco Corp.
- Tourmaline Oil Corp.
- Trans-Allegheny Interstate Line Co.
- TransAlta Corporation
- Tucson Electric Power Company
- Union Electric Company
- Vistra Corp.
- Vistra Operations Co. LLC
- Washington H. Soul Pattinson and Company Limited
- WEC Energy Group Inc
- Whitehaven Coal Limited
- Wisconsin Electric Power Company
- Wisconsin Power and Light Company
- Wisconsin Public Service Corporation
- Xcel Energy Inc.

- Yancoal International Resources Development Co., Ltd.
- Yankuang Energy Group Co., Ltd.
- Yorkshire Power Finance Ltd.
- Zhejiang Zheneng Electric Power Co., Ltd.

Tabaksproducent

Binnen het beleggingsuniversum zijn per 1 juli 2023 de volgende ondernemingen aanmerkt als tabaksproducent:

- 22nd Century Group, Inc.
- Al-Eqbal Company for Investment PLC
- Altria Group, Inc.
- B.A.T. Capital Corp.
- B.A.T. International Finance Plc
- B.A.T. Netherlands Finance BV
- BADECO ADRIA d.d.
- British American Tobacco Holdings (The Netherlands) BV
- British American Tobacco Malaysia Bhd.
- British American Tobacco p.l.c.
- Compania de Distribucion Integral Logista Holdings SAU
- Duvanska Coka Industrija AD
- Duvanski Kombinat ad Podgorica
- Eastern Company
- Godfrey Phillips India Ltd.
- Hrvatski Duhani dd
- Imperial Brands Finance Netherlands BV
- Imperial Brands Finance Plc
- Imperial Brands PLC
- Japan Tobacco Inc.
- JT International Financial Services BV
- Khyber Tobacco Co. Ltd.
- KT & G Corporation
- Ngan Son JSC
- NTC Industries Limited
- Philip Morris International Inc.
- PT Gudang Garam Tbk
- PT Wismilak Inti Makmur Tbk
- Reynolds American Inc.
- RLX Technology, Inc.
- Scandinavian Tobacco Group A/S
- SITAB
- Smoore International Holdings Ltd.
- STG Global Finance BV
- Strumica Tabak AD
- Swedish Match AB
- Torii Pharmaceutical Co., Ltd.
- Union Tobacco & Cigarette Industries Co.
- Universal Corporation
- Vector Group Ltd.
- VST Industries Limited

Normschenders

Wereldwijd zijn onderstaande ondernemingen voor beleggingen uitgesloten van het relevante beleggingsuniversum vanwege structurele schendingen van internationaal breed geaccepteerde normen.

- Athabasca Indigenous Midstream Partnership Ltd.
- BG Energy Capital Plc

- Bharat Heavy Electricals Limited
- BHP Billiton Finance (USA) Ltd.
- BHP Billiton Finance Ltd.
- BHP Group Limited
- Centrais Eletricas Brasileiras SA
- China National Chemical Corp Ltd
- CNAC (HK) Finbridge Co. Ltd.
- Companhia de Saneamento do Parana
- Companhia Energetica de Minas Gerais SA
- DCP Midstream LLC (Old)
- DCP Midstream Operating LP
- DCP Midstream, LP
- Dianjian Haiyu Ltd.
- Duke Energy Field Services LLC
- Elsewedy Electric Co.
- Enable Midstream Partners, LP
- Enbridge Energy Partners, L.P.
- Enbridge Gas Distribution, Inc.
- Enbridge Gas, Inc.
- Enbridge Inc.
- Enbridge Pipelines, Inc.
- Energy Transfer Operating, L.P.
- Energy Transfer, L.P.
- ETP Legacy LP
- Export-Import Bank of India
- Fertitta Entertainment, LLC
- Florida Gas Transmission Co. LLC
- General Dynamics Corporation
- Gray Oak Pipeline, LLC
- JBS S.A.
- JBS USA Finance, Inc.
- JBS USA Food Company
- JBS USA Lux S.A.
- Korea East-West Power Co., Ltd.
- Korea Electric Power Corporation
- Korea Hydro & Nuclear Power Co., Ltd.
- Korea Midland Power Co., Ltd.
- Korea South-East Power Co., Ltd.
- Korea Southern Power Co., Ltd.
- Korea Western Power Co., Ltd.
- Marathon Petroleum Corporation
- Midwest Connector Capital Co. LLC
- MPLX LP
- NTPC Limited
- Petroleos de Venezuela SA
- Phillips 66
- Phillips 66 Company
- Pilgrim's Pride Corporation
- POSCO
- POSCO Future M Co., Ltd.
- POSCO Holdings Inc.
- Power Construction Corporation of China, Ltd.
- Powerchina Roadbridge Group (British Virgin Islands) Ltd.
- Ratch Group Public Co. Ltd.
- Raytheon Technologies Corp.
- Red Rock Resorts, Inc.
- RH International (Singapore) Corp. Pte Ltd.
- Rosneft Oil Co.
- Samarco Mineracao SA

- SEPCO Virgin Ltd.
- Serco Group plc
- Shell International Finance BV
- Shell plc
- SK Biopharmaceuticals Co., Ltd.
- SK Inc.
- Spectra Energy Partners, LP
- Station Casinos LLC
- Sumitomo Chemical Co., Ltd.
- Sumitomo Pharma Co. Ltd.
- Sunoco Logistics Partners Operations LP
- Syngenta Finance NV
- Syngenta Group Finance Ltd.
- Tesla, Inc.
- Texas Eastern Transmission, LP
- Union Gas Limited
- United Technologies Corporation
- Vale Overseas Ltd.
- Vale S.A.
- Westcoast Energy Inc

Landen

TABEL 9.4.1

Landen	Abeidsnormen	Sancties
UAE	x	
Afghanistan	x	x
Bangladesh	x	
Bahrein	x	
Burundi	x	
Brazilië	x	
Belarus	x	x
Centraal Afrikaanse Republiek	x	x
China	x	
Colombia	x	
Algerije	x	
Ecuador	x	
Egypte	x	
Eritrea	x	
Guatemala	x	
Hong Kong	x	
Honduras	x	
Haiti	x	
Indonesië	x	
India	x	
Irak	x	
Iran	x	x

Jordanië	x	
Cambodia	x	
Noord Korea	x	x
Koeweit	x	
Kazakhstan	x	
Laos	x	
Libië	x	
Myanmar	x	x
maleisie	x	
Philippines	x	
Pakistan	x	
Rusland		x
Soedan	x	x
Somalië	x	x
Zuid Soedan	x	
Syrië	x	x
Eswatini	x	
Thailand	x	
Turkije	x	
Oekraïne	x	
Oezbekistan		x
Yemen	x	
Zimbabwe	x	x

Staatsbedrijven

In het verlengde van het landenbeleid sluit Pensioenfonds Schoonmaak ook staatsbedrijven gelieerd aan de uitgesloten landen uit van belegging.

De volgende staatsbedrijven worden per 1 juli 2023 uitgesloten:

- Abu Dhabi Commercial Bank
- Abu Dhabi National Energy Company
- Abu Dhabi National Oil Company for Distribution PJSC
- AECC AERO ENGINE CONTROL CO. LTD.
- AECC Aviation Power Co.,Ltd
- Agricultural Bank of China Limited
- Agricultural Bank of China Ltd. (Hong Kong Branch)
- Agricultural Bank of China Ltd. (Singapore Branch)
- Agricultural Development Bank of China
- Airports of Thailand Public Co. Ltd.
- Alrosa PJSC
- Anhui Gujing Distillery Co., Ltd.
- Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret A.S.
- Avi Funding Co. Ltd.
- AVIC Industry-Finance Holdings Co., Ltd.

- AviChina Industry & Technology Co., Ltd.
- Avicopter Plc
- Banco Nacional de Desenvolvimento Economico e Social SA
- Bank of Baroda
- Bank of China
- Bank of China (Dubai) Branch
- Bank of China (Hong Kong) Limited
- Bank of China Ltd. (Beijing Branch)
- BANK OF CHINA Ltd. (Frankfurt Branch)
- Bank of China Ltd. (Hong Kong Branch)
- Bank of China Ltd. (London Branch)
- Bank of China Ltd. (Macau Branch)
- Bank of China Ltd. (Singapore Branch)
- Bank of China Ltd. (Sydney Branch)
- Baoshan Iron & Steel Co., Ltd.
- Beijing Capital International Airport Co., Ltd.
- Beijing Enterprises Holdings Limited
- Beijing Tiantan Biological Products Corporation Limited
- Beijing TongRenTang Co., Ltd.
- Beijing Yanjing Brewery Co., Ltd.
- Beijing-Shanghai High-Speed Railway Co., Ltd.
- Bharat Electronics Limited
- Bharat Petroleum Corporation Limited
- Blue Bright Ltd.
- BOC Hong Kong (Holdings) Limited
- BOC International (China) Co., Ltd.
- BPRL International Singapore Pte Ltd.
- Brazil Minas SPE
- C&D International Investment Group Ltd.
- CCBL (Cayman) 1 Corp. Ltd.
- CCCI Treasure Ltd.
- CDBL Funding 1
- CDBL Funding 2
- CECEP Wind-Power Corp.
- CGN Power Co., Ltd.
- China Cinda Asset Management Co., Ltd.
- China Cinda Finance (2015) I Ltd.
- China Citic Bank Corp. Ltd. (London Branch)
- China CITIC Bank Corporation Limited
- China Coal Energy Company Limited
- China Communications Services Corp. Ltd.
- China Construction Bank (Europe) SA
- China Construction Bank (London) Ltd.
- China Construction Bank Corp. (Sydney)
- China Construction Bank Corporation
- China CSSC Holdings Limited
- China Development Bank
- China Development Bank Corp. (Hong Kong)
- China Development Bank Financial Leasing Co. Ltd.
- China Energy Engineering Corp. Ltd.
- China Everbright Bank Co. Ltd. (Luxembourg Branch)
- China Everbright Bank Co. Ltd. (Hong Kong Branch)
- China Everbright Bank Co., Ltd.
- China Everbright Environment Group Limited
- China Galaxy Securities Co., Ltd.
- China Great Wall Securities Co., Ltd.
- China Huadian Overseas Development Management Co., Ltd.
- China Huaneng Group Treasury Management (Hong Kong) Ltd.
- China Jinmao Holdings Group Limited
- China Life Insurance Co. Ltd.
- China Life Insurance Company Limited
- China Longyuan Power Group Corp. Ltd.
- China Merchants Energy Shipping Co., Ltd.
- China Merchants Port Holdings Co., Ltd.
- China Merchants Securities Co., Ltd.
- China Merchants Shekou Industrial Zone Holdings Co., Ltd.
- China National Nuclear Power Co., Ltd.
- China Oilfield Services Limited
- China Overseas Finance (Cayman) V Ltd.
- China Overseas Finance (Cayman) VII Ltd.
- China Overseas Finance (Cayman) VIII Ltd.
- China Overseas Land & Investment Limited
- China Petroleum & Chemical Corporation
- China Power International Development Limited
- China Railway Group Limited
- China Railway Signal & Communication Corp. Ltd.
- China Railway Xunjie Co. Ltd.
- China Resources Beer (Holdings) Co. Ltd.
- China Resources Cement Holdings Limited
- China Resources Gas Group Limited
- China Resources Land Limited
- China Resources Microelectronics Ltd.
- China Resources Pharmaceutical Group Ltd.
- China Resources Power Holdings Co., Ltd.
- China Resources Sanjiu Medical & Pharmaceutical Co., Ltd.
- China Shenhua Energy Company Limited
- China Southern Airlines Company Limited
- China Southern Power Grid International Finance BVI Co., Ltd.
- China State Construction Engineering Corp. Ltd.
- China State Construction Finance (Cayman) I Ltd.
- China State Construction Finance (Cayman) III Ltd.
- China State Construction International Holdings Limited
- China Taiping Insurance Holdings Co., Ltd.
- China Three Gorges Renewables (Group) Co., Ltd.
- China Tourism Group Duty Free Corporation Limited
- China Tower Corp. Ltd.
- China Yangtze Power Co., Ltd.
- CITIC Limited
- CITIC Telecom International Holdings Limited
- CMHI Finance (BVI) Co., Ltd.
- CNAC (HK) Finbridge Co. Ltd.
- CNCBINV 1 (BVI) Ltd.
- CNOOC Curtis Funding No. 1 Pty Ltd.
- CNOOC Finance (2003) Ltd.
- CNOOC Finance (2011) Ltd.
- CNOOC Finance (2012) Ltd.
- Cnooc Finance (2015) Australia Pty Ltd.
- CNPC Global Capital Ltd.
- Coal India Ltd.
- Companhia de Saneamento Basico do Estado de Sao Paulo SABESP
- Companhia Energetica de Minas Gerais SA
- Container Corporation of India Limited

- COSCO SHIPPING Ports Limited
- CRCC Hean Ltd.
- CRRC Corporation Limited
- CSC Financial Co., Ltd.
- CSCEC Finance (Cayman) II Ltd.
- DAE Funding LLC
- DAE Sukuk (DIFC) Ltd
- Daqin Railway Co., Ltd.
- Datang International Power Generation Co., Ltd.
- Development Bank of Kazakhstan JSC
- Dianjian Haiyu Ltd.
- DIFC Sukuk Ltd.
- Dongfang Electric Corporation Limited
- Dongfeng Motor (Hong Kong) International Co. Ltd.
- Dongfeng Motor Group Co., Ltd.
- Dongxing Securities Co., Ltd.
- Dongxing Voyage Co. Ltd.
- DP World Limited
- DP World Salaam
- Eastern Company
- EI Sukuk Co. Ltd.
- Emirates Development Bank
- Emirates NBD Bank (P.J.S.C)
- Emirates SembCorp Water & Power Co. PJSC
- Emirates Telecommunications Group Company PJSC
- Export Credit Bank of Turkey, Inc.
- Export-Import Bank of India
- Faw Jiefang Group Co., Ltd.
- Federal Hydro-Generating Company Rushydro Pao
- Franshion Brilliant Ltd.
- GAIL (India) Limited
- GC Treasury Center Co., Ltd.
- GD Power Development Co., Ltd.
- GRG Banking Equipment Co., Ltd.
- Guangdong Investment Limited
- Guangzhou Automobile Group Co., Ltd.
- Guangzhou Baiyun International Airport Company Limited
- Guangzhou Development District Holding Group Ltd.
- Guangzhou Yuexiu Financial Holdings Group Co., Ltd.
- Guolian Securities Co., Ltd.
- Guosen Securities Co., Ltd.
- Guotai Junan International Holdings Limited
- Guoyuan Securities Company Limited
- Haitong International Securities Group Limited
- Hangzhou Oxygen Plant Group Co., Ltd.
- HBIS Co., Ltd.
- Heilongjiang Agriculture Company Limited
- Hindustan Petroleum Corporation Limited
- Hua Hong Semiconductor Ltd.
- Hua Xia Bank Co., Limited
- Huadian Power International Corp. Ltd.
- Huabei Mining Holdings Co., Ltd.
- Huaneng Power International, Inc.
- Huarong Finance II Co. Ltd.
- HUAYU Automotive Systems Company Limited
- Hunan Changyuan Lico Co. Ltd.
- ICBCIL Finance Co. Ltd.
- ICD Funding Ltd.
- Indian Oil Corp. Ltd.
- Indian Railway Catering & Tourism Corp. Ltd.
- Indian Railway Finance Corp. Ltd.
- Indonesia Eximbank
- Indraprastha Gas Limited
- Industrial & Commercial Bank of China (Macau) Ltd.
- Industrial & Commercial Bank of China /Hong Kong Branch/
- Industrial & Commercial Bank of China /Luxembourg Branch/
- Industrial & Commercial Bank of China Ltd. /New York Branch/
- Industrial and Commercial Bank of China Limited
- Inner Mongolia Baotou Steel Union Co. Ltd.
- Inner Mongolia Dian Tou Energy Corporation Limited
- Inter Rao Yees Pao
- Interconexion Electrica SA ESP
- Inventive Global Investments Ltd.
- IPIC GMTN Ltd.
- Jiangsu Expressway Company Limited
- JIC Zhixin Ltd.
- Jinduicheng Molybdenum Co., Ltd.
- Jizhong Energy Resources Co., Ltd.
- KazMunayGas NC JSC
- Khazanah Capital Ltd.
- Khazanah Global Sukuk Bhd.
- King Power Capital Ltd.
- Kondor Finance Plc
- Krung Thai Bank Public Co., Ltd.
- KunLun Energy Company Limited
- Kweichow Moutai Co., Ltd.
- Liaoning Port Company Limited
- Luzhou Laojiao Company Limited
- Mango Excellent Media Co., Ltd.
- Metallurgical Corporation of China Ltd.
- Minmetals Bounteous Finance (BVI) Ltd.
- MISC Bhd.
- MISC Capital Two (Labuan) Ltd.
- Motovilicha Plants PJSC
- MTR Corporation (C.I.) Ltd.
- MTR Corporation Limited
- Mumtalakat Sukuk Holding Co.
- Nanjing Securities Co., Ltd.
- Nanyang Commercial Bank (China) Ltd.
- NARI Technology Co., Ltd.
- National Power Co. Ukrenergo
- National Silicon Industry Group Co., Ltd.
- NAURA Technology Group Co., Ltd.
- nogaholding Sukuk Ltd.
- NTPC Limited
- Offshore Oil Engineering Co., Ltd.
- OGK-2 PJSC
- Oil & Gas Holding Co. BSC
- Oil & Natural Gas Corp. Ltd.
- Oil India International Pte Ltd.
- Oil India Limited
- ONGC Videsh Ltd.
- ONGC Videsh Vankorneft Pte Ltd.
- Orient Securities Co., Ltd.

- Orient ZhiSheng Ltd.
- Pakistan Water & Power Development Authority
- Pangang Group Vanadium Titanium and Resources Co., Ltd.
- People's Insurance Co. (Group) of China Ltd.
- PetroChina Company Limited
- Petroleo Brasileiro SA
- Petroliam Nasional Bhd.
- PETRONAS Capital Ltd.
- PETRONAS Chemicals Group Bhd.
- Petronas Dagangan Bhd.
- PETRONAS Energy Canada Ltd.
- Petronas Gas Bhd.
- PICC Property & Casualty Co., Ltd.
- Pingdingshan Tianan Coal Mining Co., Ltd.
- Postal Savings Bank of China Co., Ltd.
- Power Construction Corporation of China, Ltd.
- Power Finance Corporation Limited
- Power Grid Corporation of India Limited
- Powerchina Roadbridge Group (British Virgin Islands) Ltd.
- Promsvyazbank PJSC
- Prosperous Ray Ltd.
- PT Aneka Tambang Tbk
- PT Bank Mandiri (Persero) Tbk
- PT Bank Negara Indonesia (Persero) Tbk
- PT Bank Rakyat Indonesia (Persero) Tbk
- PT Indonesia Asahan Aluminium (Persero)
- PT Pelabuhan Indonesia (Persero)
- PT Pelabuhan Indonesia III Persero
- PT Pertamina(Persero)
- PT Perusahaan Gas Negara Tbk
- PT Perusahaan Listrik Negara (Persero)
- PT Semen Indonesia (Persero) Tbk
- PT Telkom Indonesia (Persero) Tbk
- PTT Global Chemical Plc
- PTT Public Co., Ltd.
- PTT Treasury Center Co., Ltd.
- Public Joint-Stock Company Gazprom
- QazaqGaz National Co. JSC
- Qinghai Salt Lake Industry Co., Ltd.
- Rail Capital Markets Plc
- REC Limited
- Rongshi International Finance Ltd.
- Rosneft Oil Co.
- Rosselkhozbank JSC
- Russian Railways JSC
- Ruwais Power Co. PJSC
- SAIC Motor Corporation Limited
- Samruk-Kazyna Sovereign Wealth Fund JSC
- Sberbank of Russia PJSC
- SBI Life Insurance Co. Ltd.
- SCF Capital Ltd
- SDIC Capital Co., Ltd.
- SDIC Power Holdings Co., Ltd.
- SEPCO Virgin Ltd.
- Shaanxi Coal Industry Co., Ltd.
- Shan Xi Hua Yang Group New Energy Co., Ltd.
- Shandong Gold Mining Co., Ltd.
- Shanghai Construction Group Co., Ltd.
- Shanghai Electric Group Co., Ltd.
- Shanghai Electric Power Co., Ltd.
- Shanghai International Airport Co., Ltd.
- Shanghai Lingang Holdings Corp. Ltd.
- Shanghai Lujiazui Finance & Trade Zone Development Co., Ltd.
- Shanghai Rural Commercial Bank Co., Ltd.
- Shanxi Coal International Energy Group Co., Ltd.
- Shanxi Coking Coal Energy Group Co., Ltd.
- Shanxi Lu'An Environmental Energy Development Co., Ltd.
- Shanxi Taigang Stainless Steel Co., Ltd.
- Shanxi Xinghuaacun Fen Wine Factory Co., Ltd.
- Shenergy Co., Ltd.
- Shennan Circuits Co., Ltd.
- Shenwan Hongyuan Group Co., Ltd.
- Shenwan Hongyuan International Finance Ltd.
- Shenzhen Overseas Chinese Town Co., Ltd.
- Sichuan Chuantou Energy Co., Ltd.
- Sichuan New Energy Power Company Limited
- Sichuan Road & Bridge Co., Ltd.
- Sime Darby Bhd.
- Sinochem Offshore Capital Co. Ltd.
- Sinochem Overseas Capital Co. Ltd.
- Sinoma Science & Technology Co., Ltd.
- Sinopec Capital (2013) Ltd.
- Sinopec Group Overseas Development (2014) Ltd.
- Sinopec Group Overseas Development (2016) Ltd.
- Sinopec Group Overseas Development Ltd.
- Sinopec Shanghai Petrochemical Co., Ltd.
- Sinopharm Group Co., Ltd.
- Sinosing Services Pte Ltd.
- Southwest Securities Co., Ltd.
- SPIC Luxembourg Latin America Renewable Energy Investment Co.
- State Bank of India
- State Bank of India (London Branch)
- State Elite Global Ltd.
- State Grid Europe Development (2014) Plc
- State Grid Overseas Investment (2013) Ltd.
- State Grid Overseas Investment (2014) Ltd.
- State Grid Overseas Investment BVI Ltd.
- State Road Agency of Ukraine
- State Transport Leasing Co OJSC
- Tenaga Nasional Bhd.
- Thai Oil Public Co. Ltd.
- Thairoil Treasury Center Co., Ltd.
- Tianma Microelectronics Co., Ltd
- TNB Global Ventures Capital Bhd.
- Transneft PJSC
- Turkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasi A.S.
- Unisplendour Co., Ltd.
- Unity 1 Sukuk Ltd.
- Uzbekneftegaz National Holding Co.
- Vnesheconombank
- VTB Bank PJSC
- Western Securities Co., Ltd.
- Wuliangye Yibin Co., Ltd.
- Xiamen Tungsten Co., Ltd.
- Zhangzhou Pientzhuang Pharmaceutical Co., Ltd.

- Zhejiang China Commodities City Group Co., Ltd.
- Zhejiang Expressway Co., Ltd.
- Zhejiang Juhua Co., Ltd.
- Zhejiang Zheneng Electric Power Co., Ltd.
- Zheshang Securities Co., Ltd.
- Zhongjin Gold Corp., Ltd.
- Zhongtai Securities Co., Ltd.
- Zhuzhou CRRC Times Electric Co., Ltd.

Goed bestuur

De volgende bedrijven worden per 1 juli 2023 op basis van good governance uitgesloten:

- First Union Corporation
- Freeport-McMoRan, Inc.
- Grupo Mexico S.A.B. de C.V.
- Mexico Generadora de Energia S de RI
- Minera Mexico SA de CV
- Petrobras Global Finance BV
- Petroleo Brasileiro SA
- PT Freeport Indonesia
- PT Indonesia Asahan Aluminium (Persero)
- Southern Copper Corporation
- Wachovia Bank, National Association
- Wachovia Corporation
- Wells Fargo & Company
- Wells Fargo Bank, N.A.

9.5. Resultaat MVB doelstellingen

	MVB Doelstellingen	Resultaat
1	Wij beleggen niet in bedrijven die UN Global compact normen structureel schenden.	Behaald
2	Wij beleggen niet in landen die arbeidsnormen onvoldoende waarborgen. Wij beleggen ook niet in bedrijven in de uitgesloten landen waarin de staat een meerderheidsbelang (>50% aandelen) heeft.	Behaald
3	Wij beleggen niet in fabrikanten van clustermunition (wettelijke eis) en andere controversiële wapens	Behaald
4	Wij beleggen niet in tabaksproducenten.	Behaald
5	Wij gaan in gesprek met bedrijven die (mogelijk) in strijd handelen met de UN Global Compact normen. Deze bedrijven dienen zich binnen een gestelde termijn te gaan houden aan deze normen.	Behaald
6	Daar waar wij aandeelhouder zijn zullen wij onze stem doen gelden op ESG-onderwerpen.	Behaald
7	ESG beoordelingen worden in alle beleggingskeuzes meegewogen.	Gedeeltelijk behaald. Zie: Overzicht ESG-instrumenten en toepassing in de beleggingsportefeuille in het MVB beleid

	Klimaatdoelstellingen	Resultaat
1	CO2 voetafdruk: In 2030 is CO2 voetafdruk verlaagd met 50% ten opzichte van 2015 voor de aandelenportefeuille	Over 2022 bedragen de gefinancierde broeikasgasemissies 30.49 tCO2 per miljoen euro belegd vermogen. Dit betreft een daling van (-33%) ten opzichte van het referentiejaar 2020. Hiermee ligt Pensioenfonds Schoonmaak op schema voor het behalen van haar CO2- reductie doelstellingen voor 2030 en 2050.
2	Energietransitie: Met tenminste 15 ondernemingen in 3 verschillende sectoren de dialoog starten welke succesvol zijn afgerond in 2025	Lopende. Zie het hoofdstuk Engagement voor het verloop
3	Fossiele brandstoffen: Pensioenfonds Schoonmaak wil vanaf 2030 niet meer beleggen in steenkolen, teerzanden, schalieolie- en gas en arctic drilling	Vanaf 2022 sluit Pensioenfonds Schoonmaak ondernemingen uit van de beleggingsportefeuilles die: a. meer dan 1% van de omzet halen uit het delven van thermische steenkool. b. meer dan 10% van de omzet halen uit het gebruik van thermische steenkool. c. Meer dan 5% van de omzet halen uit teerzanden, arctic drilling, schaliegas en – olie activiteiten.
4	Positieve klimaatimpact: In 2025 heeft Pensioenfonds Schoonmaak 3% tot 5% gealloceerd aan green bonds	Op dit moment heeft Pensioenfonds Schoonmaak 2% gealloceerd naar green beends

	Duurzaamheidsdoelstellingen Vastgoed beleggingen	Resultaat
1	Wij beleggen alleen in vastgoedfondsen van beheerders die de UN PRI hebben ondertekend.	Behaald
2	Wij beleggen alleen in vastgoedfondsen die deelnemen aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). Dit is een jaarlijks onderzoek naar de duurzaamheidsprestaties van vastgoedportefeuilles. De doelstelling is dat minimaal 75% van de portefeuille 4 of 5 sterren behalen in de GRESB beoordeling. Dat zijn de 40% fondsen met de hoogste GRESB score.	Behaald
3	Wij beleggen alleen in vastgoedfondsen die invulling geven aan de Sustainable Development Goals (SDG's).	Behaald
4	Pensioenfonds Schoonmaak verwacht van de vastgoedfondsen dat zij inzichtelijk maken welke voortgang wordt geboekt bij het CO2 neutraal zijn in 2050, conform het Parijs klimaatakkoord.	Behaald

9.6. Toepassing fondsen en mandaten

Aandelen

De aandelenbeleggingen “wereld ontwikkelde markten” zijn vormgegeven in een discretionair beleggingsmandaat. Deze portefeuille wordt passief beheerd, maar het eigen uitsluitingsbeleid, stem- en engagementbeleid is volledig toegepast op dit mandaat. Pensioenfonds Schoonmaak past ESG integratie toe via een aangepaste klimaatbenchmark, namelijk de CTB benchmark. Hierin worden, aan de hand van klimaatdata, ondernemingen met grote transitierisico's onderwogen ten gunste van ondernemingen die goed gepositioneerd zijn voor de energietransitie.

De aandelenbeleggingen in opkomende markten zijn vormgegeven in een passief beleggingsfonds “MSCI Emerging Markets”. Het MVB-beleid van de beheerder is in dit beleggingsfonds van toepassing. Het eigen MVB-beleid van Pensioenfonds Schoonmaak is in dit fonds dan ook niet volledig toepasbaar. We kunnen bedrijven niet uitsluiten en we kunnen niet stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. Het eigen engagementbeleid wordt wel toegepast.

Voor de aandelen opkomende markten en de High Yield beleggingen is een fondsoplossing gekozen. Hierop is het eigen uitsluitingsbeleid en stembeleid niet toepasbaar, maar het engagementbeleid wel. Dit betekent dat het engagementprogramma ook op ondernemingen in deze fondsen wordt toegepast waar mogelijk. Hierbij is het echter niet mogelijk om tot uitsluiting over te gaan indien een dialoog zich niet naar wens ontwikkeld.

Vastrentende waarden

Pensioenfonds Schoonmaak heeft voor het merendeel van de vastrentende waarden gekozen voor eigen beleggingsmandaten die beheerd worden door Achmea IM. Op deze mandaten is het uitsluitingsbeleid van Pensioenfonds Schoonmaak van toepassing. Dit betekent dat in de bedrijfsleningenportefeuille niet wordt belegd in producenten van controversiële wapens en in structurele schenders van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie. Daarnaast is ook het eigen engagementbeleid toegepast op ondernemingen die zich binnen het bedrijfsobligatiemandaat bevinden.

De High Yield beleggingen zijn vormgegeven in een beleggingsfonds, waarop het eigen beleid van Pensioenfonds Schoonmaak niet toepasbaar is. Echter, de beheerder van dit fonds Achmea IM heeft een MVB-beleid dat in hoge mate overeenkomt met dat van Pensioenfonds Schoonmaak. Zo worden controversiële wapens, delvers van steenkool en structurele schenders van het Global Compact uitgesloten voor beleggingen en is eveneens een engagementbeleid toegepast.

Voor staatsobligatiebeleggingen (zowel in ontwikkelde als opkomende markten) is het engagement- stem- en uitsluitingsbeleid niet relevant. Pensioenfonds Schoonmaak onderzoekt verdere MVB-mogelijkheden voor deze beleggingscategorie.

Vastgoed

Pensioenfonds Schoonmaak belegt in vastgoed. Op deze fondsen is het eigen MVB-beleid van Pensioenfonds Schoonmaak niet toepasbaar. Wel is het MVB-beleid van de beheerder van toepassing.

9.7. De uitgangspunten van de dialoog

Engagement is het aangaan van de dialoog met ondernemingen. Het is een centraal middel in het MVB-beleid van Pensioenfonds Schoonmaak. Met het aangaan van de dialoog willen wij het duurzame gedrag van ondernemingen verbeteren, lange termijn waarde creatie stimuleren en tegelijkertijd aandeelhouderswaarde vergroten. Wij voeren de dialoog op meerdere vlakken:

1. wij spreken ondernemingen aan die internationaal breed gedragen normen en principes schenden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie. Dit noemen wij **Normatief engagement**, zie hoofdstuk 3.4.
2. wij spreken ondernemingen in specifieke sectoren of ketens aan ter bevordering van een algemene standaard. Dit noemen wij **Thematisch engagement**.
3. wij spreken met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen over Sociale, Milieu, en Goed Bestuurskwesties. Dit doen wij veelal in collectief verband. Dit noemen wij **ESG Nederland**, zie hoofdstuk 3.5.

De doelstellingen

De verschillende typen engagement hebben elk een andere focus en doelstelling. Voor elk van de verschillende vormen geldt dat engagement een zaak van de lange adem is. Voor de diverse trajecten wordt uitgegaan van een looptijd van twee jaar. Anders dan bij het instrument uitsluiting waarbij pensioenfondsen of beleggingsfondsen op voorhand niet beleggen in ondernemingen, geldt voor engagement dat er wel belegd wordt in ondernemingen die ter discussie staan, maar we als aandeelhouder het management juist actief aansporen om het beleid of activiteiten te verbeteren.

Het **Normatieve Engagement** heeft als doel structurele schendingen van Global Compact principes, OESO richtlijnen voor Multinationale ondernemingen of UN Guiding Principles on Business & Human Rights te stoppen en te voorkomen. Structurele schendingen van deze normen vergroten het risico op nadelige gevolgen voor de onderneming, haar directe omgeving zoals lokale gemeenschappen of het milieu en voor andere belanghebbenden. Activiteiten die (mogelijk) leiden tot een schending van de principes staan veelal in de belangstelling van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en de media. In de praktijk leiden deze schendingen ook vaker tot rechtszaken, die boetes of het uitbetalen van schadeclaims door de ondernemingen tot gevolg kunnen hebben. Dit zijn directe negatieve financiële effecten, die ook de belangen van aandeelhouders schaden. Normatief engagement voeren wij uit in samenwerking met ISS ESG.

Om tot een selectie van ondernemingen te komen, die vallen binnen het Normatief engagement programma, wordt een due diligence proces uitgevoerd. Het beleggingsuniversum wordt doorlopend gescreend op het schenden van één of meerdere principes van de VN Global Compact, OESO richtlijnen voor Multinationale ondernemingen of UN Guiding principles on Business & Human Rights door onderzoeksbureau ISS ESG. Bij vermoedens van een mogelijke schending wordt een dialoog gestart om escaalatie te voorkomen. Ook bij een vastgestelde schending wordt de dialoog met deze bedrijven gestart met als doel de schending op te heffen en mogelijke nieuwe schendingen in de toekomst te voorkomen. Daarbij zal ook herstel van de situatie en mogelijke schadevergoedingen voor bijvoorbeeld lokale bevolking ter sprake komen.

Het **Thematische engagement** heeft een andere doelgroep dan normatief engagement. Hier staan niet de bedrijven centraal die normen schenden, maar juist bedrijven die zowel financieel als maatschappelijk op bepaalde thema's hun prestaties verder kunnen verbeteren.

In het **ESG Nederland** engagement is Pensioenfonds Schoonmaak in gesprek met de belangrijkste Nederlandse ondernemingen. Dit valt veelal samen met het aandeelhoudervergaderingenseizoen. Deze dialogen vinden veelal in collectief verband plaats in samenwerking met andere Nederlandse institutionele beleggers en Eumedion, het Nederlandse corporate governance platform voor institutionele beleggers. Het gezamenlijke doel is het beïnvloeden van governance en duurzaamheidsthema's, veelal ingegeven door de actualiteit van de aandeelhoudervergadering. Te denken valt aan beloningsbeleid, benoeming van bestuurders, fusies & overnames en sociaal- en milieubeleid. Daarbij verlangt de Stewardship Code van institutionele beleggers de bereidheid om, eventueel samen met andere institutionele beleggers, een constructieve dialoog aan te gaan met de Nederlandse beursondernemingen en met andere belanghebbenden. De uitvoering van de ESG Nederland dialogen wordt gedaan door Team MVB van Achmea IM.

Escalatiestrategie door bredere inzet van aandeelhoudersrechten en uitsluiting

Pensioenfonds Schoonmaak hanteert een escalatiestrategie voor het geval dat dialogen met ondernemingen uit de engagement programma's onvoldoende voortgang boeken. Als eerste wordt gekeken of de dialoog geïntensiveerd kan worden met andere (hoger geplaatste) contact personen of door het versturen (al dan niet gezamenlijk met andere beleggers) van een urgentiebrief aan het bestuur. Mocht dit geen effect hebben dan kan Pensioenfonds Schoonmaak haar aandeelhoudersrechten inzetten, zoals:

- Tegen stemmen op bepaalde agendapunten bij onvoldoende openheid en voortgang bij de engagement. Zo kan tegen het remuneratiebeleid worden gestemd indien ESG hierin onderbelicht is of tegen benoemingen worden gestemd indien de ESG-kennis binnen het bestuur

onder de maat is. De onderneming kan over de voorgenomen steminstructie actief worden geïnformeerd om ons standpunt kracht bij te zetten;

- Het stellen van vragen op de aandeelhoudersvergaderingen;
- Het plaatsen van aandeelhoudersresoluties op de agenda van de aandeelhoudersvergadering.

De inzet van deze aandeelhoudersrechten bij ondernemingen waar de dialoog stagneert wordt op case-by-case basis overwogen. Hierbij wordt meegewogen of het opportuun en effectief is. De inzet van aandeelhoudersrechten worden alleen ingezet wanneer zij een duidelijke link hebben met en bijdragen aan de thema's en prioriteiten zoals geïdentificeerd in dit MVB-beleid. Wanneer er wordt tegengestemd op een van de relevante agendapunten wordt de reden vermeld en vastgelegd.

Wanneer na verloop van tijd en na meerdere escalatiestappen onvoldoende resultaat ontstaat, wordt overgaan tot uitsluiting een reële optie.

Pensioenfonds Schoonmaak hanteert een eigen engagementproces, waarbij in gevallen een relatie bestaat met het uitsluitingsproces. Het fonds zal een dialoog aangaan met ondernemingen waarin wordt beledigd die ongewenst gedrag laten zien. Ongewenst gedrag betekent dat er ofwel sprake is van een vastgestelde schending van Global Compact principes, dan wel dat er grote aanwijzingen zijn dat de onderneming deze principes in de nabije toekomst zal schenden. In beide gevallen kan de dialoog met de onderneming worden aangegaan. Het engagementbeleid is erop gericht om de (vermeende of geverifieerde) schending op te heffen, bij voorkeur binnen een periode van twee jaar. Voor de uitvoering van het engagementbeleid maken we gebruik van ISS ESG.

9.8. Lijst van ondernemingen: Normatieve Dialogen

	Onderneming	Dialogoog geïnitieerd	Normschending
1	ABB Ltd.	17-4-2023	Corruptie
2	Accenture Plc	15-10-2022	Arbeidsnormen
3	Actividades de Construccion y Servicios SA	15-1-2021	Mensenrechten
	Actividades de Construccion y Servicios SA	15-1-2021	Milieu
4	Adani Ports & Special Economic Zone Ltd.	15-4-2022	Mensenrechten
5	Albemarle Corporation	15-1-2021	Mensenrechten
	Albemarle Corporation	15-1-2021	Milieu
6	Alibaba Group Holding Limited	17-4-2023	Corruptie
7	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Corruptie
	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Mensenrechten
8	AltaGas Ltd.	17-4-2023	Milieu
9	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Corruptie
10	AmerisourceBergen Corporation	15-1-2020	Mensenrechten
11	AngloGold Ashanti Ltd.	15-4-2018	Mensenrechten
12	Anheuser-Busch InBev	15-7-2022	Arbeidsnormen
13	ArcelorMittal SA	15-1-2021	Milieu
	ArcelorMittal SA	15-1-2021	Milieu
14	Atwood Oceanics, Inc	17-2-2017	Mensenrechten
15	Baidu, Inc.	17-4-2023	Corruptie
16	Barclays PLC	15-10-2022	Mensenrechten
17	Bayer AG	15-4-2022	Milieu
18	Berkshire Hathaway Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
19	Bunge Limited	17-4-2023	Milieu
20	Cardinal Health, Inc.	15-1-2020	Mensenrechten
21	Carrefour SA	15-4-2022	Arbeidsnormen
22	CBS Corporation	15-7-2019	Arbeidsnormen
23	CCR SA	15-7-2020	Corruptie
24	China Gas Holdings Limited	15-2-2023	Mensenrechten
25	China Molybdenum Co., Ltd.	15-4-2022	Arbeidsnormen
26	Coca-Cola Amatil Limited	15-10-2022	Arbeidsnormen
27	Companhia de Saneamento do Parana	20-12-2021	Milieu

	Onderneming	Dialog geïnitieerd	Normschending
28	Compass Group PLC	17-4-2023	Arbeidsnormen
29	Consolidated Edison, Inc.	17-4-2023	Milieu
30	Daqo New Energy Corp.	15-7-2021	Arbeidsnormen
31	Delta Air Lines, Inc.	15-1-2022	Arbeidsnormen
32	Deutsche Bank AG	15-7-2021	Corruptie
33	Deutsche Bank AG /New York Branch/	15-7-2021	Corruptie
34	Deutsche Telekom AG	15-2-2023	Arbeidsnormen
	Deutsche Telekom AG	15-2-2023	Mensenrechten
35	Electricite de France SA	15-2-2023	Corruptie
	Electricite de France SA	15-2-2023	Milieu
	Electricite de France SA	15-2-2023	Milieu
36	Empresas Copec SA	15-7-2022	Mensenrechten
37	ENGIE SA	15-1-2017	Mensenrechten
38	Eni SpA	15-3-2019	Arbeidsnormen
	Eni SpA	15-7-2022	Milieu
39	Exelon Corporation	17-10-2022	Corruptie
40	Experian PLC	15-1-2021	Mensenrechten
	Experian PLC	17-4-2023	Mensenrechten
	Experian PLC	17-4-2023	Mensenrechten
41	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Mensenrechten
	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Milieu
	Exxon Mobil Corp.	17-10-2022	Milieu
	Exxon Mobil Corp.	17-10-2022	Milieu
42	First Pacific Co. Ltd.	15-7-2018	Arbeidsnormen
43	First Quantum Minerals Ltd.	15-2-2023	Milieu
44	FirstEnergy Corp.	15-4-2021	Corruptie
45	Formosa Petrochemical Corp.	15-10-2022	Milieu
46	Fortescue Metals Group Ltd.	15-2-2023	Arbeidsnormen
47	G4S plc	15-7-2019	Mensenrechten
48	Glencore plc	17-11-2016	Mensenrechten
49	Hochtief AG	15-1-2021	Mensenrechten
	Hochtief AG	15-1-2021	Mensenrechten
50	Hon Hai Precision Industry Co., Ltd.	15-10-2020	Arbeidsnormen
51	HUGO BOSS AG	15-4-2022	Arbeidsnormen
52	Hyundai Engineering & Construction Co. Ltd.	15-4-2022	Corruptie
53	ING Groep NV	15-2-2022	Corruptie
54	JBS SA	15-7-2022	Arbeidsnormen
55	Jindal Steel & Power Ltd.	15-2-2023	Mensenrechten

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
56	Kansai Electric Power Company, Incorporated	15-10-2021	Corruptie
57	Lens Technology Co., Ltd.	15-7-2021	Arbeidsnormen
58	LG Chem Ltd.	15-10-2022	Mensenrechten
59	Lyft, Inc.	15-1-2022	Arbeidsnormen
60	Marriott International, Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
61	McDonald's Corp.	15-10-2020	Arbeidsnormen
62	McKesson Corp.	15-1-2020	Mensenrechten
63	Meituan	15-1-2022	Corruptie
64	Meta Platforms, Inc.	28-3-2019	Mensenrechten
	Meta Platforms, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Meta Platforms, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
65	Mitsubishi Corporation	15-10-2018	Mensenrechten
66	MMC Norilsk Nickel PJSC	15-7-2020	Milieu
67	Nutrien Ltd.	15-1-2022	Mensenrechten
	Nutrien Ltd.	15-1-2022	Milieu
68	Paramount Global	17-10-2022	Arbeidsnormen
69	Pegatron Corp	15-1-2021	Arbeidsnormen
70	PT Indofood Sukses Makmur Tbk	17-4-2023	Arbeidsnormen
71	Repsol SA	15-10-2022	Mensenrechten
	Repsol SA	15-10-2022	Milieu
72	Rio Tinto plc	15-2-2023	Mensenrechten
	Rio Tinto plc	15-2-2023	Milieu
73	SAMSUNG C&T CORPORATION	15-1-2021	Mensenrechten
	SAMSUNG C&T CORPORATION	15-1-2021	Milieu
74	Samsung Electronics Co., Ltd.	17-10-2022	Arbeidsnormen
	Samsung Electronics Co., Ltd.	17-10-2022	Corruptie
75	Securitas AB	15-10-2021	Mensenrechten
76	Siemens AG	17-2-2017	Mensenrechten
77	SK Inc.	15-10-2021	Mensenrechten
78	SNC-Lavalin Group, Inc.	3-10-2018	Mensenrechten
79	Sociedad Quimica y Minera de Chile S.A. (SQM)	15-1-2021	Mensenrechten
	Sociedad Quimica y Minera de Chile S.A. (SQM)	15-1-2021	Milieu
80	Sony Group Corporation	15-10-2022	Arbeidsnormen
81	Southern Copper Corp.	22-3-2019	Mensenrechten
82	Starbucks Corporation	15-7-2022	Arbeidsnormen
83	Stellantis NV	15-4-2022	Milieu
84	Sumitomo Corporation	15-1-2022	Arbeidsnormen
85	Target Corporation	15-4-2022	Arbeidsnormen

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
86	TC Energy Corporation	25-8-2016	Milieu
	TC Energy Corporation	15-2-2023	Mensenrechten
87	Teck Resources Ltd.	15-1-2021	Milieu
88	Telefonaktiebolaget LM Ericsson	17-10-2021	Corruptie
89	Tesla, Inc.	15-2-2023	Arbeidsnormen
	Tesla, Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
90	Teva Pharmaceutical Industries Ltd.	15-1-2020	Mensenrechten
91	The AES Corporation	15-4-2022	Mensenrechten
92	The Coca-Cola Company	15-10-2022	Arbeidsnormen
	The Coca-Cola Company	15-10-2022	Arbeidsnormen
93	T-Mobile US, Inc.	15-2-2023	Arbeidsnormen
	T-Mobile US, Inc.	15-2-2023	Mensenrechten
94	Tokyo Electric Power Co.	15-4-2022	Milieu
95	Tokyo Gas Co., Ltd.	15-2-2023	Milieu
96	Tongling Nonferrous Metals Group Co.	22-3-2019	Mensenrechten
	Tongling Nonferrous Metals Group Co.	22-3-2019	Milieu
97	Top Glove Corp. Bhd.	15-4-2021	Arbeidsnormen
98	Total SA	15-7-2020	Arbeidsnormen
99	TotalEnergies SE	15-7-2022	Mensenrechten
	TotalEnergies SE	15-7-2022	Milieu
100	Toyota Motor Corp.	15-2-2023	Milieu
101	Tyson Foods, Inc.	17-10-2022	Arbeidsnormen
102	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Mensenrechten
103	UBS AG	15-10-2021	Mensenrechten
104	UBS Group AG	15-10-2021	Mensenrechten
105	Verizon Communications, Inc.	15-10-2022	Arbeidsnormen
106	Vestas Wind Systems A/S	15-7-2021	Mensenrechten
107	Wal-Mart Stores, Inc.	15-4-2022	Arbeidsnormen
108	Woodside Energy Group Ltd.	17-10-2022	Milieu
109	Zijin Mining Group Co., Ltd.	15-2-2023	Mensenrechten
	Zijin Mining Group Co., Ltd.	15-2-2023	Mensenrechten
	Zijin Mining Group Co., Ltd.	15-2-2023	Milieu
	Zijin Mining Group Co., Ltd.	15-2-2023	Milieu

9.9. Lijst van ondernemingen: Thematische Dialogen

Onderneming	Sector	Land van herkomst	Engagement omschrijving

	Onderneming	Sector	Land van herkomst	Engagement omschrijving
1	Abbott Laboratories	Zorgproducten en -apparaten	Verenigde Staten	Access to Healthcare
2	Amgen Inc.	Biotechnologie	Verenigde Staten	Access to Healthcare
3	AstraZeneca PLC	Geneesmiddelen	Verenigd Koninkrijk	Access to Healthcare
4	Danaher Corporation	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
5	Eli Lilly and Company	Geneesmiddelen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
6	Jazz Pharmaceuticals Plc	Geneesmiddelen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
7	Martin Marietta Materials, Inc.	Bouwmaterialen	Verenigde Staten	Reductie CO2 uitstoot
8	Nucor Corporation	Metaal & Mijnbouw	Verenigde Staten	Reductie CO2 uitstoot
9	Nutrien Ltd.	Chemicaliën	Canada	Reductie CO2 uitstoot
10	ONEOK, Inc.	Olie, gas & brandstoffen	Verenigde Staten	Reductie CO2 uitstoot
11	Sanofi	Geneesmiddelen	Frankrijk	Access to Healthcare
12	Southwest Airlines Co.	Luchtvaartmaatschappijen	Verenigde Staten	Reductie CO2 uitstoot
13	Steel Dynamics, Inc.	Metaal & Mijnbouw	Verenigde Staten	Reductie CO2 uitstoot
14	Takeda Pharmaceutical Co. Ltd.	Geneesmiddelen	Japan	Access to Healthcare
15	Thermo Fisher Scientific Inc.	Instrumenten en Diensten voor Levenswetenschappen	Verenigde Staten	Access to Healthcare
16	Umicore	Chemicaliën	België	Reductie CO2 uitstoot
17	Valero Energy Corporation	Olie, gas & brandstoffen	Verenigde Staten	Reductie CO2 uitstoot

Colofon

Deze halfjaarrapportage Maatschappelijk Verantwoord Beleggen is een uitgave van Achmea Investment Management.

Disclaimer

Achmea Investment Management B.V. ('Achmea IM') heeft de informatie in dit document met zorg samengesteld. De informatie is alleen bestemd voor gekwalificeerde beleggers en/of professionele beleggers zoals bedoeld in de Wet op het financieel toezicht (Wft). Dit document is of bevat (i) geen aanbod of uitnodiging om financiële instrumenten te kopen, te verkopen of te verhandelen, (ii) geen beleggingsaanbeveling of beleggingsadvies, (iii) geen juridisch, fiscaal of ander advies. Achmea IM raadt u af een (beleggings)beslissing uitsluitend te baseren op de informatie in dit document. Raadpleeg in voorkomende gevallen een juridisch, fiscaal of andere adviseur. Achmea IM is niet aansprakelijk voor schade die het gevolg is van zo'n (beleggings)beslissing. De informatie in dit document is (mede) gebaseerd op informatie die Achmea IM van betrouwbaar geachte informatiebronnen heeft verkregen. Achmea IM garandeert niet de betrouwbaarheid van die bronnen en de juistheid en volledigheid van de van die bronnen verkregen informatie. De informatie in dit document is puur informatief en u kunt daaraan geen rechten ontleen. Alle informatie is een momentopname, tenzij uitdrukkelijk anders is aangegeven. Het verstrekken van dit document na de oorspronkelijke publicatiedatum is geen garantie dat de hierin opgenomen informatie op die latere datum nog juist en volledig is. Achmea IM heeft het recht om deze informatie zonder aankondiging te wijzigen. Het noemen van rendementen op beleggingen in dit document dient uitsluitend als uitleg en toelichting. Achmea IM spreekt daarmee geen verwachting uit over het rendement of koersverloop van die beleggingen. De waarde van uw belegging kan fluctueren en in het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst. U mag de informatie in dit document alleen voor eigen persoonlijk gebruik kopiëren. U mag de informatie niet overnemen, vermenigvuldigen, distribueren of openbaren zonder schriftelijke toestemming van Achmea IM. Alle informatie (teksten, foto's, illustraties, grafisch materiaal, handelsnamen, logo's, woord en beeldmerken) blijft eigendom van of in licentie bij Achmea IM en wordt beschermd door auteursrecht, merkenrecht en/of intellectueel eigendomsrecht. Er worden geen rechten of licenties overgedragen bij gebruik van of toegang tot deze informatie. Achmea Investment Management B.V. is statutair gevestigd en houdt kantoor in Zeist (Handelsregister nr. 18059537). Achmea IM is als beheerder van beleggingsinstellingen, zoals bedoeld in artikel 2:65a Wft, geregistreerd bij de Autoriteit Financiële Markten ("AFM") in Amsterdam (AFM registratie 15001209).

Disclaimer bij het uitsluitingsproces

Uitsluitingslijsten worden jaarlijks of tweejaarlijks opgesteld. Hierbij wordt onder andere gebruik gemaakt van ESG-informatie van onafhankelijke dataleveranciers zoals ISS ESG en MSCI ESG-Research. Om tot een uitsluitingslijst te komen worden de door ons gebruikte marktbrede benchmarks gescreend op naleving dan wel overtreding van de ESG-normen zoals opgenomen in het MVB-beleid. Voldoet een land of ondernemingen op basis van de beschikbare ESG-informatie niet aan onze ESG-normen, dan komt deze in aanmerking voor uitsluiting van het beleggingsuniversum van de Achmea IM beleggingsfondsen. Zowel interne als externe portefeuille beheerders worden gevraagd te controleren of er positieve of negatieve afwijkingen in hun beleggingsportefeuilles voorkomen. Indien dit het geval is, worden zij gevraagd deze binnen een redelijke termijn te verkopen. Mutaties in de beleggingsportefeuilles, door bijvoorbeeld corporate actions, beleggingen buiten de reguliere benchmark of wijzigingen in de benchmark, worden tussentijds niet aan de uitsluitingslijsten getoetst. Ook wordt de beschikbare ESG-informatie niet getoetst op volledigheid. Hierdoor is het mogelijk dat er wordt belegd in landen en ondernemingen die op de uitsluitingslijst staan of die conform de in het MVB-beleid opgenomen ESG-normen, uitgesloten hadden moeten worden. Op het eerst volgende moment van het opstellen van de uitsluitingslijst wordt het proces, zoals hierboven geschetst weer gevolgd. Achmea IM kan geen garanties geven over de volledigheid en juistheid bij de vaststelling en implementatie van de uitsluitingslijsten. Wij aanvaarden daarvoor geen aansprakelijkheid.